

Patricia Pearson

VIAȚA DE DUPĂ MOARTE

Relatări despre fenomene paranormale
și experiențe la limita morții

Patricia Pearson

Viața de după moarte:

Relatări despre fenomene paranormale și experiențe la limita morții

Traducere de Andra Hâncu

Editura Polirom

Patricia Pearson, *Opening Heaven's Door: What the Dying May Be Trying to Tell Us About Where They're Going*

ISBN print: 978-973-46-4808-5

PATRICIA PEARSON, jurnalistă și scriitoare de naționalitate canadiană, a publicat, printre altele, în *The New Yorker*, *The New York Times*, *Huffington Post*, *BusinessWeek*, *Toronto Life* și *Reader's Digest*. A colaborat cu CBS Television, History Channel și TVOntario. A coordonat activitatea de cercetare pentru documentarul *The Science of the Soul*, difuzat de History Channel (2009). Alte cărți publicate: *Playing House* (2003), *Believe Me* (2005) (romane); *When She Was Bad: How and Why Women Get Away with Murder* (1998), *Area Woman Blows Gasket* (2005), *A Brief History of Anxiety* – Yours and Mine (2008) (non-fiction).

Pentru familia mea, pentru trib.
„Fericiți cei ce plîng.”

O viziune neașteptată

Tată meu a murit în pijamaua lui cu dungi albastre, pe un pat moale, într-o casă tăcută. Nu era bolnav. La trei sau patru dimineața, a suspinat destul de tare încît să o trezească pe mama. Un suspin, un geamăt, o ultimă suflare. Ea s-a aplecat să-i maseze spatele, presupunînd, adormită, că visase ceva urît, după care s-a cufundat în tihna pîcloasă a inconștienței. În cîteva ore s-a făcut dimineață, iar lumina de martie s-a revărsat, subțire. Mama s-a trezit și, în drum spre baie, a trecut pe lîngă trupul întins al celui care-i fusese soț timp de 54 de ani.

A coborît, reluîndu-și ritualurile monotone în bucătărie – făcînd cafeaua, punînd chifla tăiată în două în prăjitorul de pîine, ascultînd radioul. Eu dădeam un interviu despre o carte nou-apărută. Vorbeam la radio, eu, cea mai mică dintre cei cinci copii ai săi, sporovăind cu o autoritate impresionantă vrute și nevrute despre un proces inițiat de un bărbat care suferise traume psihologice inestimabile după ce a găsit o muscă moartă într-o sticlă de apă.

„Acțiunea era întemeiată?”, mă întreba gazda emisiunii. Era posibil ca viața cuiva să fie distrusă din cauza unei muște moarte?

Mama și-a uns chifla cu gem, gîndindu-se la ziua ce o aștepta. Întîlniri, un prînz luat cu cineva, o ieșire cu Rachel, nepoata ei, care venise în vizită în vacanța de primăvară. Nu s-a întrebat de ce Geoffrey, tatăl meu, încă mai rămăsese în pat. Nu-și ascuțise simțul precauției față de un bărbat sănătos, care tocmai împlinise 80 de ani.

În sînul familiilor, atenția oamenilor se îndreaptă spre situațiile de criză – iar în 2008, la începutul primăverii, toți eram șocați din cauza stării surorii mele, Katharine. Ea, și nu tata, era cea care se confrunta cu moartea. Katharine cea plină de viață, o femeie deosebit de plăcută – mamă, soră și iubită –, suferea acum, torturată de răspîndirea rapidă a unui cancer mamar metastatic. Soarta lui Katharine devenise

„realitatea extremă” a întregii familii, după cum se exprimase cândva Virginia Woolf1.

Tata și-a jucat rolul în cel mai neașteptat mod.

— Rachel, a spus mama scuturînd umărul moale al nepoatei care dormea la etaj, în camera de oaspeți. Rachel.

Nepoata mea a deschis ochii, a observat o anumită expresie pe chipul mamei – vulnerabilitatea din înfățișarea bătrînei doamne – care a adus-o brusc în stare de trezie.

— Bunicul nu se mai trezește.

În acea dimineață am primit cu toții un telefon, vestea năucitoare și incredibilă pe care mama, alături de Rachel, care stătea lîngă ea uluită, a comunicat-o întregii familii. Dar Katharine, care era în Montréal, la o distanță de 160 de kilometri est de părinții mei, a primit mesajul într-un alt mod.

„În noaptea în care a murit tata”, avea să le spună după cîteva săptămîni celor veniți la slujba de comemorare, „am avut o experiență spirituală ieșită din comun”. Vă rog să luați aminte că sora mea nu avea înclinație spre experiențe spirituale. În schimb, știa prea bine ce înseamnă stresul, ca mamă singură cu doi băieți adolescenți. Și îi plăcea mult să rîdă. Să facă orice fel de sport – era extrem de atrasă de activitățile fizice. Avea o inteligență fantastică, vorbea fluent trei limbi străine. Dar, în general, lui Dumnezeu nu-i prea dăduse atenție.

„Era în jurul orei patru și jumătate dimineața”, povestea ea despre ce se întîmplase în noaptea aceea, „iar eu, ca de obicei, nu puteam dormi, cînd deodată a început această extraordinară experiență spirituală. În următoarele două ore n-am simțit decît o bucurie vindecătoare”. Sora mea Katharine emana o anumită lumină, avea o expresie radioasă, o muzicalitate a vocii care i-a amuțit pe toți cei prezenți în biserică – atei, agnostici sau credincioși. S-a sprijinit cu grijă de pupitru, hotărîită să-și păstreze grația, deși stadiul terminal al bolii îi periclita simțul echilibrului. „Am simțit cum niște mîini îmi atingeau capul și am avut succesiv mai multe viziuni ale unui viitor fericit.”

Înainte de a fi primit telefonul și vestea despre moartea tatei, Katharine îi descrisese fiului ei mai mare, pe cînd îl ducea la liceu, această experiență stranie și minunată pe care o avusese înainte de răsăritul soarelui. A scris despre asta și în jurnalul ei: „M-am întrebat dacă avea vreo legătură cu faptul că oamenii se roagă pentru mine. Și apoi m-am gîndit la tata, cum ridica sprînceana și mă necăjea că sînt înfumurată”. Pînă a doua zi, nu a știut să interpreteze acea undă puternică de energie și bucurie pe care o simțise în dormitor. „Acum știu că era tata”, le-a spus ea celor veniți la comemorare. Le-a spus-o din toată inima, fără respectul cuvenit științei și rațiunii, fără a avea răbdare să le mai dea explicațiile obișnuite: „Poate veți crede că sînt nebună, dar”... Nimic din toate astea. „Profund, cu smerenie, mă simt binecuvîntată și iubită”, a spus ea simplu, după care s-a așezat.

Un tată astral. Care e acolo, și totuși nu e acolo. Iubirea revărsîndu-se nevăzută. Un fel de însoțitor blajin, a cărui îmbrățișare este ușoară, dar profund mișcătoare.

❏ *

În familia noastră nu sîntem obișnuiți să întîlnim fantome. La 19 martie, cînd am ajuns la casa părinților mei, la o zi după moartea tatei, am auzit pentru prima oară despre viziunea Katharinei și m-am prăbușit pe podeaua mochetată a coridorului, tîrîndu-mă pe lîngă dulapul de haine, în pragul unei crize de rîs isteric. Reacția mea nu era atît una batjocoritoare, pe cît era o formă de abandon. Realitatea vibra, năucitoare; era cît pe ce să se facă praf.

„Tata a murit, tata a murit” – trecuseră deja 24 de ore de cînd tot murmuram asta, ca un copil care memorează cu febrilitate noile instrucțiuni privind starea lucrurilor, în timp ce străbăteam încoace și-ncolo parcul înghețat din apropierea casei mele, plimbîndu-mă înainte și înapoi. Tata a murit.

Iar Katharine avusese o viziune.

Am privit-o cu toții ca pe o reacție de șoc. Dar aproape imediat a început să capete un înțeles profund rezonant, ca o piesă de puzzle care se așază perfect la locul ei. Fără să vorbim despre asta, toți membrii familiei eram convinși că el făcuse un gest de o mare eleganță

emoțională. Murise pentru fiica lui. Sau poate că murise fără să fie conștient de lucrul ăsta, dar apoi prinsese o ocazie misterioasă de a merge la ea, în dormitorul ei din Montréal, ca s-o mîngîie și s-o liniștească înainte să meargă pe drumul lui. Mai tîrziu aveam să aflăm că acest tip de experiență care se produce la moartea cuiva este surprinzător de frecventă, și nu rară, dar familiile ascund informația aceasta, protejînd-o și prețuind-o ca pe o amintire delicată, departe de privirea indiferentă a străinilor.

În anul următor aveam să aflăm multe despre lumea ascunsă care mă înconjura, dar la acea vreme am înțeles doar atît: ce dar important era pentru Katharine. Pentru ea, în ultimele 12 luni, trezirea din somn însemnase redobîndirea conștiinței nenorocirii sale, un sentiment de teroare care o împresura și o cufunda în întuneric. Cît de limitați am devenit, cu limbajul nostru eufemistic, încît vorbim despre pacienți care „se luptă” cu cancerul fără să le acordăm imensitatea shakespeariană a vulnerabilității lor, ca și cînd ar fi pragmatici și detașați și și-ar alinia trupele, fără să aibă nimic în comun cu Ofelia sau cu regele Lear.

Am cunoscut-o pe sora mea mai bine decît pe oricine altcineva, poate cu excepția copiilor mei. Nu era nici mai mult, nici mai puțin „curajoasă” decît a fost biblicul Iisus cînd a strigat „Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce M-ai părăsit?”. S-a jelit sub duș în seara în care medicul de la urgențe a informat-o netulburat că avea leziuni cerebrale; a implorat un univers nepăsător să-i mai dea zece ani, să-și vadă fiii terminînd școala și însurîndu-se.

Apoi, dintr-odată, cînd a murit tatăl nostru – fără să știe că el murise –, a descoperit cu uimire că se simțea senină, protejată și fericită.

Un timp, nu știa dacă fuseseră minute sau ore, Katharine s-a văzut – și-a privit viitorul într-o oglindă, într-un lac? – jucîndu-se cu nepoata ei nenăscută, pe podea, în dormitor. A înțeles cumva că era copilul lui Graeme, fiul ei adolescent, o fetiță de cinci luni despre care știa că se numea Katie. Un omuleț cu mișcări nesigure, care încerca să șadă drept. În viziunea ei, Katharine îi susținea spatele acestei fetițe. O

ajuta să stea în șezut și se topea de dragul ei văzînd cît e de dulce, admirîndu-i fundița simpatică din păr.

„Era frumoasă”, i-a spus Katharine lui Graeme, descriindu-i copilul eteric dintr-un viitor îndepărtat, în dimineața acelei zile, pe cînd îl ducea cu mașina către liceul din Montréal unde învăța. Totul va fi bine, toate cîte se vor întîmpla vor fi bune.

Cînd s-a întors acasă, a sunat telefonul. Era mama, care i-a spus că tatăl nostru murise.

* *

La începutul lui aprilie am luat avionul pînă în Arizona, să văd Marele Canion. O tomografie arătase că neoplasmul Katharinei se răspîndise la oase și la ficat. „Căci frumosul nu-i altceva/ decît începutul cumplitului pe care încă abia-l îndurăm”², scria poetul Rainer Maria Rilke. Îmi amintesc că am citit asta mai tîrziu și am exclamat în gînd: „Ah”.

De-a lungul marginii sudice a canionului, pe cînd coboram pe poteca Bright Angel, muștele bîzîiau în jurul urechilor agitate ale catîrilor încărcăți, care mergeau sprinten pe drumul abrupt la cîteva sute de metri în fața mea și a soțului meu. Instinctiv, ne sprijineam de peretele de stîncă în timp ce mergeam în urma grupului de oameni călări pe catîri, ferindu-ne de golul care părea gata să ne absoarbă, îmbiindu-ne să ne pierdem cunoștința și să ne rostogolim, de la o înălțime de 300 de metri, direct spre pierzanie.

Mă întrebam dacă pe acel drumeag bolovănos se aventurau numai turiști sau și pelerini dornici să devină mai umili, croindu-și drum pe bîjbîite, pipăind pietrele, mărturisind că nu cunoșteau cîtuși de puțin vastitatea care îi înghițea, ademeniți chiar de recunoașterea acestui fapt. În secolul al XVI-lea, cînd un grup de conchistadori plecați în recunoaștere au cuprins cu privirea pentru întîia oară canionul, au ales să-și creadă ochilor și au hotărît că fluviul Colorado, care curgea în adîncurile canionului, nu era decît un simplu pîrîiaș. Un fir de apă albastră care le ajungea pînă la genunchi, pe care caii lor l-ar fi traversat cu ușurință cam într-un sfert de oră. N-au înțeles că, de la o

marginile la cealaltă, canionul avea 16 kilometri și că fluviul care curgea dedesubt era lat de un kilometru și jumătate.

Acum înțelegem aceste dimensiuni, însă numai pentru că ghidurile turistice ni le prezintă clar. Ne reglăm privirea în mod corespunzător, iar când scrutăm fluviul, calculăm în funcție de ceea ce ni s-a spus: dacă panglica aceea de jos are de fapt o lățime de un kilometru și jumătate, atunci înseamnă că ne aflăm la o înălțime amețitoare. Speriați, ne lipim de stînci. Cum putem ști ce este infinit și ce nu este? În ce să ne încredem, în ochi sau în instinctele noastre, în ghidurile turistice sau în intuiție?

Simțeam că nu mai era mult pînă la moartea surorii mele, poate o lună, deși nu i se dăduse un pronostic – nu voise să afle –, și încă mai mergea la sala de fitness. Cei de acolo începuseră să o numească „Lance Armstrongdin Montréal”, iar comparația i se potrivea cu siguranță, căci era grațioasă, sprintenă și puternică. Conștientizam acut faptul că va muri – într-o asemenea măsură încît mi se părea periculos pînă și să inspir, pentru că fiecare respirație marca trecerea timpului. Simțeam neconținut ceasul, simțeam că mă trăda, mă abandona, mă distrugea și-mi frîngea inima de fiecare dată cînd expiram.

— N-o să se întîmple chiar așa curînd, ce crezi? m-a întreat, nesigur, soțul meu, care mergea alături de mine, conștient că-mi era teamă de telefonul din buzunar, de fiecare dată cînd suna.

Ei bine, da, avea să fie chiar foarte curînd. Mă documentasem. Intervalul mediu pînă la deces după apariția metastazelor cerebrale asociate cancerului mamar: trei luni. Dar numai eu știam asta, fiindcă oncologul Katharinei nu ne spunea nimic care să nu includă și metafore referitoare la război. În prezent era preocupat să aducă în luptă „artileria grea”, cum o numea el. Obuzele explodau în tranșeele îmbibate de ploaie.

Ceasul meu devenea tot mai interiorizat și mai intuitiv. Cînd trebuie să interpretezi lumea în alt mod, cînd canalele de informare obișnuite sînt blocate, ce este de făcut? După ce străbătuserăm vreo 400 de metri din poteca Bright Angel, ne-am oprit să ne odihnim. Soțul meu a plecat să înregistreze sunete – o pasiune de-a lui –, iar eu

m-am ghemuit la umbra îngustă a unei stînci proeminente, așezată sus, pe pantă, într-o poziție precară. De acolo priveliștea era diferită, căci canionul se înălța acum deasupra mea. În fața bărbiei mele ridicate se afla un perete imens de piatră, înalt ca un zgîrie-nori. Sus de tot, pe cerul strălucitor, un șoim cu coadă roșie se rotea deasupra mea. Inconștient, etichetam imediat tot ce vedeam: o pasăre de pradă, un perete de piatră, mișcarea rapidă a unui popîndău speriat. Niște turiști francezi și germani, înaintînd cu greu, cu răsuflarea tăiată, cu rucsacurile din material sintetic într-o nuanță stridentă de albastru. Cîinele cuiva alergînd ușor; muștele, balega catîrilor. Și, în depărtare, bîzîitul unui elicopter.

Dar dacă aș fi fost o femeie din tribul Hualapai care s-ar fi oprit chiar în acest loc cu cîteva sute de ani în urmă? Aș mai fi descompus priveliștea în părțile ei constitutive, concrete? Sau aș fi văzut un peisaj plin de spirit și semne prevestitoare, un peisaj în care pasărea aceea nu era o simplă pasăre, ci un cîntec?

„N-ai văzut niciodată lumea cu adevărat”, scria metafizicianul Gaston Bachelard, „dacă nu ai visat ceea ce ai văzut”³. Îmi murise tatăl, iar sora mea era pe moarte. Era timpul să accept realitatea și semnele prevestitoare, chiar și cînd doctorul îi dădea înainte, taca-taca, despre eficiența ultimei ședințe de chimioterapie.

Am părăsit canionul, oprindu-ne des pentru a lua înghițituri din apa aflată în recipientele de plastic transparent prinse de rucsacurile noastre moderne. Pe cînd ne apropiam de buza canionului, am observat un curcubeu. Un curcubeu perfect, mic și intens colorat, un semicerc agățat pe cerul deșertului, ca și cînd un copil ar fi lipit un abțibild pe o fereastră. Era atît de nepotrivit, dată fiind clima aridă, încît m-am gîndit să-l păstrez în memorie și m-am uitat la ceas. Mai era foarte puțin pînă la amiază.

Seara, apusul soarelui ne-a tăiat respirația, revărsîndu-și lumina colorată deasupra canionului. De la hotelul El Toval, așezată într-un șezlong pe verandă, am sunat-o pe Katharine la Montréal de pe telefonul mobil. Nu mi-a răspuns.

„Kitty-Kat”, i-am spus robotului telefonic, „sînt la marginea Marelui Canion”. La capătul lumii, unde se întîlnesc frumuseţea şi spaima; aici pentru tine, aici fără tine. „Mă gîndesc la tine tot timpul.”

Nu mi-a răspuns. La ora la care am văzut curcubeul pe cer, chiar înainte de amiază, ea se interna la spitalul din Montréal, cu septicemie acută, şi era îndemnată de medici să-şi scrie în grabă opţiunea privitoare la resuscitare.

❏ *

O săptămîină mai tîrziu eram întinsă lîngă ea, îmbrăţişînd-o strîns pe patul îngust de la Royal Victoria Hospital din Montréal, şi urmăream postul CNN la televizorul suspendat din separeul ei despărţit prin perdele de restul salonului. Ea sorbea Pepsi cu paiul, complet cheală, îmbrăcată cu o cămaşă de spital, cu mîinile învineţite de înţepăturile de la perfuzii şi cu picioarele prea albe şi prea subţiri. Eu aveam faţa bronzată de soarele Arizonei, în timp ce chipul frumoasei mele surori era umflat de steroizi şi congestionat din cauza infecţiei sangvine care, încet-încet, ajunsese să fie ţinută sub control.

Era în sfîrşit pe morfină, şi pentru prima dată un zîmbet discret îi mijeja în colţurile gurii, după ce o săptămîină întreagă suferise cumplit din pricina unor migrene ce se succedaseră în valuri. Cei de la spital nu-i dăduseră decît Tylenol, pentru că se ocupaseră de infecţie şi nu ținuseră legătura cuechipa medicală care o trata de cancer. Datorită delicateţii şi calmului ce o caracterizau pe Katharine, asistentele şi medicii care treceau prin salon nu observaseră cît de tare suferea, pînă cînd mi-am ieşit din fire şi m-am dezlănţuit ca un diavol tasmanian la ora trei dimineata, ameninţînd-o pe asistentă – nu sînt mîndră de asta – că-i tai picioarele şi-i dau ei Tylenol, dacă nu înceta să mai considere că acesta era singura opţiune „permisă” pentru „doamna Pearson”.

Aşadar eu şi sora mea stăteam pe pat, ţinîndu-ne de mîină şi urmărind reportaje despre alegerile preliminare din 2008, cînd a intrat oncologul ei, care aflate în sfîrşit că era internată acolo, cu septicemie, şi ne-a dat vestea că o transfera la îngrijiri paliative. Gata cu chimioterapia. Gata cu radiatiile. Tunurile aveau să amuţească. Acum, ne-a spus el, era timpul să „ţinem simptomele sub control”.

Katharine a fost mutată la centrul de îngrijire pe 14 mai 2008. Medicul de la îngrijiri paliative a estimat că mai avea cîteva săptămîni, cel mult. Dar nimeni nu i-a spus asta. A fost lăsată să-și imagineze un orizont fără margini, îndepărtat sau apropiat, luminos sau întunecat. Ea n-a întrebat nimic. În schimb, s-a transformat într-o regină, prezidîndu-și liniștită curtea, în timp ce peste cincizeci de prieteni, rude și colegi au venit să poarte o ultimă conversație, să-i dea un ultim sărut. Pe micul hol al sanatoriului era un du-te-vino continuu: directori înlăcrimați în costume elegante și femei bogate cu ochii înroșiți, aducînd sticle de Veuve Clicquot. Încă un toast, încă o glumă.

După cum mi-au povestit mai tîrziu, asistentele de la centrul de îngrijire erau fascinate, fiind obișnuite mai mult cu grupurile mici de rude care veneau din cînd în cînd, în liniște, să-i viziteze pe pacienții mai în vîrstă. Ne urmăreau cum deschideam sticle de șampanie și ascultam cîntecele preferate ale Katharinei, în timp ce ea se legăna în pat în ritmul muzicii, cum îi aduceam mîncăruri la care poftise uneori și îi dădeam buchete de lăcrămioare în care să-și afunde nasul. Niciodată nu mi-a fost dat să văd alte ființe umane aflate într-un acord emoțional așa cum am fost noi în acele ultime zile din mai petrecute alături de sora mea care avea să moară. Cînd voia ca volumul de energie să crească, îl măream. Cînd voia să scadă, îl reduceam. Reglajul era atît de precis, încît dacă vreun vizitator dădea buzna înăuntru, animat de cele mai bune intenții, dar cu un nivel energetic nepotrivit, îl placam ca o echipă de rugby. Ieși afară, ieși afară! Ești prea vesel/prea trist/prea dominant/prea optimist. Cînd o sărutam pe obraz, sora mea îmi întorcea sărutul și mă privea cu atît de multă iubire, încît mă speria. O iubire generoasă, eliberată de necesitate. Adeseori stăteam lîngă ea fără a scoate un cuvînt, în timp ce dormea – celelalte două surori ale mele, eu și fratele meu. Uneori îi masam mîinile cu cremă și îi cîntam încet. Iubitul ei, Joel, cînta la chitară. Mama, scăldată în două rîuri de durere, îi citea Katharinei poeziile de dragoste pe care i le scrisese tata la începutul anilor 1950.

Într-o după-amiază, fostul partener al Katharinei a trecut pe la spital cu un buchet uriaș de flori de primăvară care, după cum ne-a explicat, fusese lăsat de un necunoscut pe treptele din fața clădirii în care locuiseră împreună cândva.

— Toți oamenii din cartier te iubesc, Katharine, a spus el cu o sinceritate plină de însuflețire.

— Cu siguranță există și oameni care nu mă iubesc, a răspuns ea cu un amuzament detașat.

A vorbit foarte puțin în acele ultime zece zile din viața ei. Câteva propoziții când și când, mai des unu-două cuvinte. Și totuși, din tot ce spunea se înțelegea limpede că era prezentă și atentă. De aceea eram surprinși că părea atât de mulțumită. Se bucura de compania noastră, de muzica pe care o puneam și privea îndelung, admirativ, grădina care se vedea pe fereastră și jocul luminii prin perdele.

— Ce ciudat, a spus odată, când s-a trezit, cu o expresie zîmbitoare și încântată. Am visat că eram strivită sub flori.

Toate acestea păreau să o intereseze – să o intereseze și să-i facă plăcere, ca și când ar fi urmat să plece într-o aventură nouă și încântătoare. Arăta superb, de parcă ar fi fost iluminată dinăuntru. Uneori purta conversații vesele, șoptite, cu o persoană pe care eu n-o puteam vedea. Alteori privea fix tavanul încăperii, în timp ce o întreagă gamă de expresii i se perinda pe chip: nedumerire, amuzament, scepticism, surpriză, calm, ca un spectator dintr-un planetariu care urmărește cu capul dat pe spate spectacolul luminilor celeste.

O urmăream cu pasiune, dar ea nu-mi putea traduce nimic. Sora mea, cu care împărtășisem atâtea secrete, ajunsese dincolo de cuvinte. „E atât de interesant”, a început ea să-mi spună într-o dimineață, după care nu și-a mai găsit cuvintele. „Trebuie să fie foarte frustrant să nu poți vorbi”, am spus eu încet, iar ea a încuviințat dînd din cap. Ne-am lipit frunțile una de alta. A rămas să ghicesc sau să întrezăresc doar prin ce trecea ea, cu ajutorul relațiilor altor oameni care și-au recăpătat glasul. Mai târziu aveam să citesc, de exemplu, despre genealogistul elvețian Albert Heim⁴, care căzuse într-o prăpastie și scria în 1892: „Nu simțeam nici tristețe, nici vreo spaimă paralizantă.

Nu aveam nici urmă de anxietate, disperare sau durere. În schimb, eram dominat de o seriozitate calmă, de o acceptare profundă și, mai presus de toate, de agerimea minții”.

Am fi putut spune despre ea: „A uitat că nu mai are mult de trăit”. Dar nu uitase. „Mama e bine?”, m-ar fi întrebat îngrijorată. Sau: „Cred că voi vă pierdeți cu firea mai repede decît mine”.

Așa și era. Creierul meu era ca un computer supraîncălzit, o mașină scoasă din viteză, ecranul unui televizor alb-negru vechi din a cărui luminozitate nu mai rămăsese decît o steluță fisîitoare. E greu de descris, într-adevăr, pentru că din punct de vedere intelectual nu mai eram capabilă să-mi observ propria dezintegrare. Eu eram pierdută, dar Katharine nu. Ea știa foarte bine că era pe moarte și chiar mai mult decît atît. Cu patruzeci și opt de ore înainte de a muri ne-a spus că se pregătea să plece. Pur și simplu, cam așa: „Eu plec”. Cum a știut? Ar fi putut sta în centrul de îngrijire două luni, șase luni, poate chiar doi ani. Dacă nu altceva, măcar speranța ar fi putut-o face să creadă asta, iar în primele 11 luni de boală speranța o ținuse în viață. Un studiu efectuat de cercetătorii de la Harvard a arătat că 63% dintre medicii care îngrijesc pacienți cu boli în stadiu terminal supraestimează foarte mult timpul care le-a mai rămas acestora⁵. Totuși, pacienții ajung să știe cu precizie, ghicind uneori pînă și ora la care vor deceda.

Într-o dimineată, Katharine s-a trezit și, cu o expresie cît se poate de descumpănită, i-a spus lui Joel, care stătea întins, cu hainele în neorînduială, pe patul pliant de lîngă ea: „Nu știu cum să plec”. De parcă ceea ce urma să facă în curînd ar fi fost ca învățatul schiului pe apă sau ca secretul care face să crească aluatul de pîine. În mod clar, nu mai simțea ceea ce simțeam noi, cu bucuria noastră nesățioasă, extatică de a o găsi în viață în fiecare zi cînd alergam la căpățîiul ei. Îl necăjea pe Joel, spunîndu-i că, așa încercănat și neglijent cum ajunsese, arăta ca un toxicoman. Era în continuare prezentă, dar era și în altă parte. Katharine se retrăsese la un alt nivel al conștiinței, la care noi nu o puteam urma.

În acea după-amiază s-a uitat lung prin ușile din sticlă ale salonului, cu o privire care mie, stînd lîngă ea și mîngîindu-i mîna, mi s-a părut ușor exasperată. Vexată.— La ce te uiți? am întrebat-o.

Și-a ridicat cu greu brațul și a arătat în direcția grădinii, spunînd:
— Însoțitoarele astea de zbor sînt jalnice.

Am rîs cu toții, surprinși. Chiar atunci a intrat o voluntară de la centrul de îngrijire, împingînd un cărucior cu gustări.

Katharine s-a întors imediat spre noua vizitatoare și a întrebat-o:
— Care-i situația?

Iar voluntara de la centru i-a răspuns pe un ton încurajator și vioi:

— Ei bine, situația e următoarea: avem plăcinte cu lămîie, ciocolată și biscuiți de ovăz. Toate sînt făcute în casă.

Părea încîntată.

Sora mea a privit-o de parcă ar fi fost nebună.

— Voiam să spun, i-a explicat Katharine dregîndu-și vocea, fiindcă plămînii îi erau congestionați, eu cînd plec?

Joel, care-și stăpînea cu iscusință durerea devastatoare de a-și pierde iubirea vieții după numai trei ani, și-a luat un accent indian amuzant (se cunoscuseră la New Delhi) și, clătînînd din cap, a zis:

— Asta veți hotărî doar tu și Dumnezeu.

Katharine a plecat în noaptea următoare, în liniște, la lumina lumînărilor, în timp ce eu stăteam cu obrazul pe pieptul ei și cu mîna pe inima ei, simțindu-i respirația tot mai lentă și mai slabă, ca valurile mării la reflux. Joel ședea pe o latură a patului, Anne, sora mea, pe cealaltă. Asistenta a intrat cu o lanternă, desculță, pentru a confirma decesul dînd din cap cuviincios, fără a spune vreun cuvînt, iar noi am uns trupul Katharinei cu ulei și am înfășurat-o în mătase. Personalul a aprins o lumînare la fereastră. Mama și Robin, nașa Katharinei, care erau la 4.800 de kilometri vest, în Vancouver, s-au trezit din somn ca și cînd ar fi auzit un altfel de ceas deșteptător.

„Lumea întreagă ar trebui să plîngă la moartea unei fete atît de minunate”, s-a trezit Robin gîndind ca prin vis, în timp ce perdelele se mișcau foșnind în semiîntunericul primelor ore ale dimineții.

Îmi amintesc cum, la moartea Katharinei, stăteam cu fața în bătaia vîntului, simțind aerul, răcoarea și fluiditatea, urgența. În fiecare zi, cuvîntul în față, captîndu-mi atenția într-un mod cu totul nou. Îmi conștientizam respirația, ceea ce grecii antici numeau pneuma, percepeam o lume plină de suflet. Am înghițit aerul cu lăcomie.

„Bun venit în tribul nostru”, mi-a spus cineva, glumind sec, în vara aceea, vorbindu-mi despre schimbarea nebunească de perspectivă care are loc odată cu manifestarea durerii, și exact așa m-am simțit. Dintr-odată, existau oameni care înțelegeau cum te simți, de parcă ai mereu nevoie să tragi aer în piept. Era o legătură extraordinar de intimă; chiar dacă nu aveam nimic altceva în comun, acum aveam în comun moartea. E mai puțin dificil să-ți imaginezi că aceasta putea constitui fundamentul apartenenței la un trib cu două sau cinci sute de ani în urmă, cînd moartea și ritualurile ei erau împărtășite. Însă în prezent toate astea par să fie tabu. Din punct de vedere social, experiența doliului este fracturată. Nu există o formulă consolatoare universală pe care să o rostim, ceva de genul: „Tatăl și sora ta sînt acum cu Dumnezeu”. În schimb, oamenii se simt stînjiți în preajma ta, pe cînd cei care știu totul despre transformările tale sălbatice, dezechilibrate, spun „Da, te înțeleg, prietene”. Lucrurile devin ciudate. Auzi altfel de ceasuri, tragi aer în piept.

Dar pentru un subgrup al acestui trib, probabil pentru jumătate dintre membrii săi, mai există un lucru care îi unește, într-un mod și mai discret, aproape invizibil: sentimentul că am întîlnit un mister esențial. Am aflat de la muribunzi că există și alte canale de comunicare despre care nu am știut nimic înainte, canale care ne permit să cunoaștem diverse lucruri pe căi enigmatice, să ne conectăm în moduri enigmatice unul cu altul, cu muribunzii și cu cei decedați, urmînd căi neexplorate sau de mult uitate.

□ *

Sentimentul că muribunzii ne-ar putea deschide o ușă spre alte tărîmuri l-am avut inițial datorită unor mărturisiri. În vara și toamna anului 2008, oamenii au început să-mi spună tot felul de lucruri. Unii erau prieteni și colegi pe care-i cunoșteam de ani de zile, pe alții i-am

cunoscut în avion sau i-am întâlnit pentru prima dată într-un bar. Dacă le spuneam ce am pățit cu tatăl și cu sora mea, îmi povesteau și ei întâmplări similare. Aproape invariabil, înainte de a vorbi, făceau următoarea introducere: „N-am mai spus asta nimănui, dar...”; sau: „Pînă acum n-am vorbit despre asta decît în familie, dar, dacă studiați această problemă...”. Îmi spuneau povești extraordinare despre viziuni pe patul de moarte, despre prezențe pe care le simțiseră, despre experiențe la limita morții, despre momente în care au intuit brusc că o persoană la care țineau se afla în pericol sau a decedat. Cu toții erau oameni inteligenți, sceptici. Nu știam de existența acestei lumi subterane.

Directorul unei mari case de discuri mă conducea cu mașina acasă după ce fuseserăm împreună la un dineu, iar cînd i-am spus despre intenția de a cerceta experiența prin care trecuse familia mea, a parcat mașina în fața casei mele, nedorind încă să-mi spună „noapte bună”. Mi-a povestit cum, într-o dimineață, pe cînd era copil, a coborît să ia micul dejun și l-a văzut pe tatăl său așezat, ca de obicei, la masa din bucătărie. Dar apoi mama i-a dat vestea că tatăl lui murise în timpul nopții. Pentru o clipă, s-a întrebat dacă nu cumva ea înnebunise. „Tata e chiar aici!”, a spus el. A fost unul dintre cele mai derutante și mai tulburătoare momente din viața lui.

Într-o după-amiază neobișnuit de călduroasă din luna mai, stăteam de vorbă cu o femeie pe o stradă din Pittsburgh. Așteptam alți turiști cu care veniserăm într-o excursie de weekend pentru a vizita muzeele Carnegie și Warhol. I-am explicat ce mi se întîmplase, iar ea a încuviințat dînd din cap, după care mi-a spus povestea surorii sale, care se trezise într-o noapte avînd impresia că patul era plin de sticlă spartă, ca și cînd fereastra de la dormitor ar fi fost spulberată de o furtună. Sub influența adrenalinei, sora ei a sărit imediat din pat și a început să pipăie cu grijă patul, căutînd cioburile de sticlă pe care se aștepta să le găsească împrăștiate pe pătură. Nu era nimic acolo. Fereastra era intactă; în jur, liniște și pace. A doua zi a aflat că fiica ei avusese un accident de mașină, iar parbrizul se făcuse țandări. Am mai vorbit puțin despre un alt deces din familia ei, iar cînd ceilalți turiști ni

s-au alăturat în ochii ei albaștri străluceau lacrimi – și din nou am fost uimită să constat cât de puternice și autentice sînt experiențele legate de moarte, cu cîtă grijă le păstrăm secretul și totuși cît de aproape de suprafață rămîn.

La sfîrșitul anilor 1990, doctorul Michael Barbato, specializat în îngrijiri paliative, a elaborat un chestionar destinat membrilor familiilor pacienților săi⁶, după ce și-a dat seama că nici secția sa, nici majoritatea centrelor de îngrijire nu investigaseră vreodată oficial cît de comune sînt aceste experiențe. Spre surprinderea lui, a descoperit că 49% dintre cei care au răspuns la chestionar avuseseră o experiență stranie, greu de explicat. „Chiar dacă nu putem înțelege baza acestor fenomene”, a argumentat Barbato într-un articol apărut ulterior într-o revistă, „însemnătatea dovezilor ne arată că nu putem continua să le ignorăm”. Fără îndoială, nu le poți ignora atunci cînd ți se întîmplă ție.

Pierderea aduce durere, iar apoi – în cultura noastră – avem parte de și mai multă durere în tăcerea pe care ne-o impunem de teamă să nu fim respinși sau ridiculați atunci cînd pierderea respectivă determină o experiență neașteptată, extraordinară. Spune cuiva că sora ta a simțit o prezență în dormitor în noaptea în care tatăl vostru a murit și imediat vor veni explicațiile. Halucinație. Gînduri inspirate de dorințe. Coincidență. Și condamnarea insinuată: „Știi ceva? Ești cam naiv”.

La o petrecere de Crăciun cu niște vechi prieteni din facultate, cineva a deschis acest subiect; discutam cu un bărbat care lucra ca informatician la o bancă și pe care nu-l mai văzusem de ani de zile. I-am povestit cum i-am pierdut pe tata și pe Katharine, istorisindu-i și o parte din tot ce se petrecuse. Mi-a spus cu blîndețe: „N-aș vrea să fiu dur, dar e foarte probabil ca ea să-și fi imaginat toate aceste lucruri”.

Pe cînd mă îndreptam spre casă, m-am întrebat de ce a considerat necesar să spună așa ceva. Iată că exista cineva care, din cîte știam, nu urmasese în viața lui nici măcar un singur curs de psihologie, ca să nu mai spun că nu fusese în vreun centru de îngrijire, dar care considera că poate vorbi cu deplină autoritate despre ceea ce văd muribunzii. Ba mai mult, răpise sensul unuia dintre cele mai sacre momente din viața Katharinei. Pur și simplu. Oare, în timp ce ea vorbea la slujba de

comemorare a tatălui meu, s-ar fi ridicat spunându-i: „Oh, scuză-mă! N-aș vrea să fiu dur...”?

După ce mi-a trecut supărarea, m-am întrebat cum își explica el viața lui de zi cu zi. Sîntem ființe aflate în căutarea sensului. Trăim înconjurați de povești și mituri; nu ne simțim bine să fim încorsetați de concepții materialiste și apoi, pe lîngă toate astea, să mai fim și etichetați drept nătîngi atunci cînd ne plîngem morții.

„Te iubesc”, îi șoptește un bărbat proaspetei sale soții la petrecerea lor de nuntă. Imaginați-vă un om de știință dînd buzna: „Dovedește-o!”, îi poruncește. „Dovedește că-ți iubești soția. Ai rezultatele RMN-ului?”

Dovedește-ți furia, empatia, dovedește-ți simțul umorului. Nimeni nu ne cere să facem asta științific, desigur, întrucît iubirea, mînia, empatia și simțul umorului sînt considerate elemente comune ale naturii umane, chiar dacă nu toate pot fi măsurate, în afara unor posibile localizări de conexiuni neuronale. Cîndva se considera că și spiritualitatea este o trăsătură des

întîlnită, dar în prezent este etichetată drept o stare ieșită din comun, care necesită dovezi ieșite din comun. De ce ar trebui să fie așa? Asta nu are nimic de-a face cu ceea ce s-a dovedit a fi adevărat sau fals.

În 1979, un sondaj la care au participat peste 1.000 de profesori universitari din Statele Unite⁷ a dezvăluit că 55% dintre specialiștii în științele naturii, 66% dintre specialiștii în științe sociale și 77% dintre cadrele universitare care predau discipline umaniste credeau că existența unei anumite percepții psihice este fie o certitudine, fie o posibilitate. Numai 2% erau de părere că acest lucru era cu totul imposibil. Aceasta se întîmpla înainte de apariția psihiatriei biologice în anii 1990 și la începutul anilor 2000 și de presupunerea tot mai pregnantă că toate experiențele umane ar putea fi explicate dacă s-ar înțelege cum funcționează creierul.

În 1999, psihologul Charles Tart a lansat un site web, Archives of Scientists' Transcendent Human Experiences („Archivele experiențelor umane transcendente ale oamenilor de știință”)⁸, pentru a le oferi oamenilor de știință posibilitatea de a-și mărturisi, la

adăpostul anonimatului, experiențele stranii sau de natură spirituală fără să riște ca asta să le afecteze cariera. Tart a spus că site-ul era „un spațiu protejat” pentru acești oameni de știință, ca și când ei ar fi recunoscut că au abuzat de alcool toată viața sau că au purtat lenjerie de damă. Acolo au scris ingineri, chimiști, matematicieni, biologi. Acești oameni de știință, și mulți alții asemenea lor, au demonstrat cât de falsă este credința atât de persistentă conform căreia numai persoanele credule și sentimentale cad pradă anumitor închipuiri. Un studiu recent din British Journal of Psychology a demonstrat că, în privința abilităților asociate gândirii critice⁹, nu există nici o diferență între persoanele care au asemenea experiențe stranii și cele care se consideră sceptice¹⁰. Și alte studii confirmă inexistența acestei diferențe.

În anul 2007, Freeman Dyson¹¹, fizician la Princeton, scria:

Dacă cineva crede, așa cum cred eu, că percepția extrasenzorială există¹², dar că nu poate fi supusă unor teste științifice, trebuie să creadă că posibilitățile științei sînt limitate. Eu propun ipoteza că percepția extrasenzorială este reală, dar aparține unui univers mental prea fluid și evanescent pentru a se încadra în protocoalele rigide ale testării științifice. Cu alte cuvinte, instrumentele pe care le-am elaborat pentru a cartografia genomul și a stabili ce face grîul să crească nu pot fi utilizate aici. Experiența spirituală sau paranormală vine pe neașteptate. Nu putem să o ducem pe sora mea într-un laborator din California și să așteptăm ca tata să mai moară o dată.

Dyson a fost aspru criticat pentru afirmația sa, dar, asemenea multora dintre noi, și el a fost martorul unor fenomene inexplicabile în familia sa; după cum scrie, bunica lui a fost „o vindecătoare celebră și de succes”. Un văr al său fusese mult timp redactorul-șef al publicației Journal for the Society of Psychical Research. Scepticii avertizează că astfel de oameni sînt fie escroci, fie victime naive ale acestora – iar în cazul cîtorva așa e. Dar cînd ajungi să-i cunoști – să le cunoști inteligența, simțul realității, chiar disconfortul produs de informațiile pe care le receptează pe căi necunoscute –, această caracterizare pur și simplu nu te mai convinge. După cum spunea Dyson cu privire la

vărul și bunica lui: „Nici unul dintre ei nu era nebun”. Și nici cei care au renunțat la anonim pentru a-mi povesti întâmplările lor. Și nici sora mea.

Momentele personale de convertire – de la presupunerea că universul funcționează conform unui set de reguli și pînă la bănuiala neașteptată că în joc ar putea fi implicate și alte forțe – pot apărea în viețile oamenilor „ca un șoc”, așa cum a spus psihiatrul Elizabeth Lloyd Mayer de la Universitatea California, după ce a fost martora unei manifestări perceptive care părea să se bazeze pe un simț necunoscut. În cazul ei, șocul a fost legat de un act de clarviziune; clarviziunea este abilitatea de a obține informații la distanță. În 1991, lângă San Francisco, fiicei sale i s-a furat o harpă foarte rară și valoroasă, care nu a putut fi recuperată nici cu ajutorul poliției, nici al anunțurilor publice ale familiei. După cîteva luni, o prietenă i-a sugerat lui Elizabeth că nu avea nimic de pierdut dacă ar fi consultat un radiestezist. „Să-mi găsească obiectul pierdut cu bețișoare bifurcate?”, a rîs aceasta batjocoritor. Dar prietena i-a dat numărul de telefon al președintelui Societății Americane a Radiesteziștilor, un bărbat pe nume Harold McCoy, din Arkansas.

„L-am sunat chiar în ziua aceea. Harold a răspuns – era prietenos, vesel și avea un accent pronunțat.” I-a explicat că era în căutarea unei harpe furate în Oakland (California) și l-a întrebat, ezitînd, dacă o putea ajuta să descopere locul unde se afla harpa. „Așteaptă o clipă”, i-a spus el, „și am să-ți spun dacă mai e în Oakland”. A făcut o pauză, după care a zis: „Ei bine, încă este acolo. Trimite-mi o hartă a străzilor din Oakland și-ți voi spune unde se află harpa”. Elizabeth Mayer i-a trimis harta cu poșta rapidă. Două zile mai tîrziu, McCoy a sunat-o să-i spună cu exactitate în ce casă din Oakland se afla harpa fiicei sale.

Convinsă că își pierduse mințile, Elizabeth Mayer a pus afișe pe o rază de două cvartale în jurul casei respective, într-un cartier pe care nu-l cunoștea. Curînd a primit un telefon de la cineva care văzuse harpa și care a reușit să i-o înapoieze. „Pe cînd intram cu mașina pe aleea mea [aducînd harpa]”, scria ea mai tîrziu, „mă gîndeam: Asta schimbă totul”¹³.

Elizabeth Mayer a trebuit să-și reexamineze complet înțelegerea modului în care funcționa lumea. După ce au murit tatăl și sora mea, am simțit și eu cam la fel. Voiam să înțeleg ce știm și ce rămîne neclar, neexplorat, în legătură cu aceste moduri controversate de conștientizare. Pentru mine, ca jurnalist, nu era suficient să accept știința primită în mod oficial. Și cu siguranță nu era suficient pentru mine, ca soră, să nu iau în seamă inteligența și discernămîntul lui Katharine și ce a vrut ea să spună la slujba de comemorare a tatălui nostru, preferînd spusele unui specialist în IT: „Oh, bate cîmpii!”. Îmi pare rău, dar, dacă vreau să-i apăr integritatea și să respect experiența noastră colectivă, miza e prea mare.

Așa încît am încercat să găsesc răspuns la următoarele întrebări. De ce sora mea a avut o experiență spirituală puternică la ora morții neașteptate a tatălui nostru? Cum de a perceput o prezență în dormitor și a simțit cum niște mîini îi cuprindeau capul? De ce, mai tîrziu, s-a apropiat cu teamă de experiența propriei morți, devenind totuși din ce în ce mai bucuroasă? Ce vedea, ce afla și ce mi-ar fi spus, dacă ar fi putut, după ce nu a mai avut putere să stea de vorbă?

Lucrurile pe care le-am aflat în următorii cîțiva ani sînt mult mai bogate și mai misterioase decît mi-am imaginat vreodată – și, împărtășindu-le, sper să deschid o ușă. Ce văd muribunzii

Fenomenul conștientizării și apropierii morții

Sala de mese de la Centrul de Îngrijiri Paliative West Island este, neașteptat, un loc destul de vesel. Cînd sora mea era pe patul de moarte, sala era prezidată de un peruș numit Blueberry, care sărea de pe rămurica lui pe podea, apoi pe leagăn, apoi pe perete, și îi boscorodea întruna pe toți cei prezenți. Într-o zi, printre aceștia s-au numărat și cîțiva voluntari care fredonau melodiile pop-rock difuzate la radio în timp ce coceau briose și preparau nectaruri din fructe proaspete pe care bolnavii să le bea cu paiul. Au trecut trei ani de cînd am mîncat aici delicioasele supe și plăcinte cu carne preparate pentru familii paralizate de suferință. Acum am revenit într-o dispoziție mai calmă și discut cu Monique Séguin, una dintre asistentele care au avut grijă de Katharine, despre un fenomen pe care angajații centrelor de

îngrijire de pe întreg teritoriul Americii de Nord îl numesc „conștientizarea apropierei morții”.

Monique, o femeie între două vârste cu părul brunet și ondulat și cu nas acvilin, ni s-a părut – în starea noastră de agitație emoțională – prea severă într-o după-amiază când a gonit o mulțime de oameni aflați în camera Katharinei, pentru ca sora mea să se poată odihni. La acea vreme am început chiar să-i scriu o scrisoare, strigându-i, cu litere mari mîzgălite neglijent și în grabă, că nu era treaba ei și că nici o persoană care se pregătea să adoarmă pentru totdeauna nu avea nevoie să mai doarmă și în perioada premergătoare. Nu i-am dat scrisoarea, și mă bucur. Aveau să treacă luniCe văd muribunzii

Fenomenul conștientizăriiapropierii morții

Sala de mese de la Centrul de Îngrijiri Paliative West Island este, neașteptat, un loc destul de vesel. Când sora mea era pe patul de moarte, sala era prezidată de un peruș numit Blueberry, care sărea de pe rămurica lui pe podea, apoi pe leagăn, apoi pe perete, și îi boscorodea întruna pe toți cei prezenți. Într-o zi, printre aceștia s-au numărat și câțiva voluntari care fredonau melodiile pop-rock difuzate la radio în timp ce coceau briose și preparau nectaruri din fructe proaspete pe care bolnavii să le bea cu paiul. Au trecut trei ani de când am mîncat aici delicioasele supe și plăcinte cu carne preparate pentru familii paralizate de suferință. Acum am revenit într-o dispoziție mai calmă și discut cu Monique Séguin, una dintre asistentele care au avut grijă de Katharine, despre un fenomen pe care angajații centrelor de îngrijire de pe întreg teritoriul Americii de Nord îl numesc „conștientizarea apropierei morții”.

Monique, o femeie între două vârste cu părul brunet și ondulat și cu nas acvilin, ni s-a părut – în starea noastră de agitație emoțională – prea severă într-o după-amiază când a gonit o mulțime de oameni aflați în camera Katharinei, pentru ca sora mea să se poată odihni. La acea vreme am început chiar să-i scriu o scrisoare, strigându-i, cu litere mari mîzgălite neglijent și în grabă, că nu era treaba ei și că nici o persoană care se pregătea să adoarmă pentru totdeauna nu avea nevoie să mai doarmă și în perioada premergătoare. Nu i-am dat scrisoarea, și mă

bucur. Aveau să treacă lunipîna să înțeleg că asistentele și medicii din centrele de îngrijire își văd pacienții altfel decît îi văd marea majoritate a rudelor, nefamiliarizate cîtuși de puțin cu fenomenul morții.

Nu așa stăteau lucrurile în trecut, cînd toți oamenii gîndeau la fel în ceea ce privește semnificația spirituală a morții. Dar acum, asistente ca Monique sînt puse în situația să devină apărătoare înfocate ale necesității de a crea un spațiu liniștit, propice ascultării, în jurul celor care urmează să moară, pentru că au învățat din experiență că persoanele care zac în paturile din sanatoriul lor vor începe să sufere transformări subtile în ceea ce privește gradul de înțelegere și starea de spirit. Cu coatele sprijinite de lemnul mesei din sala de mese, Monique îmi spune că majoritatea celor pe care i-a îngrijit de-a lungul anilor ajungeau la un moment dat să știe cu precizie cînd vor muri. Pentru asistente, această certitudine este stranie. „Cu toții știm că vom muri... într-o bună zi”, spune Teresa Dellar, directorul centrului, într-un articol din Montreal Gazette pe care l-am găsit după moartea Katharinei. „Dar în cazul lor e diferit.”¹

În intervalul de aproximativ 72 de ore înainte de sfîrșitul vieții, mulți muribunzi aflați în mediul spitalicesc încep să folosească metafore referitoare la călătorii. Nu vorbesc eufemistic – au depășit de mult faza intenției de a-i face pe ceilalți să se simtă mai bine. Adeseori, deși nu au rostit nici un cuvînt de zile întregi, spun dintr-odată ceva despre o călătorie. Cît se poate de sincer, vor să știe unde le sînt biletele de tren, încălțămîntea de drumeție sau calendarul fluxului și refluxului.

Monique îmi dă un exemplu: „Am avut o pacientă care era agitată. Era vineri seara. Repeta încontinuu: «Vreau să mă duc la cumpărături». În timpul vieții îi plăcuseră cumpărăturile. Am întrebat-o: «Cînd vrei să mergi la cumpărături?» și mi-a răspuns: «Luni». Am zis: «Bine, hai să mergem luni la cumpărături». Eu înțelegeam însă că voia să-mi spună: «Doar eu mă duc». Și într-adevăr, a murit luni seara”.

Dorința de a merge luni la cumpărături li s-ar fi părut un delir membrilor familiei, bîguieli febrile lipsite de importanță. Din punctul lor de vedere, mult mai semnificative ar fi fost probabil anticipata

mărturisire de pe patul de moarte, moment pentru care ar fi avut o anumită înțelegere desprinsă din producțiile cinematografice – un „te iubesc” sau „ai grijă de copii” spuse în șoaptă înainte de prăbușirea capului pe pernă. Dar angajații centrului de îngrijire știu că, atunci când pacienții lor încep să vorbească despre călătorii, își anunță plecarea. Ei nu se comportă asemenea actorilor care-șidau duhul în filmele hollywoodiene. În loc să mediteze asupra propriilor vieți, solicită bilete sau vapoare. Unii cer să li se aducă pardesiul, alții se interesează de orarul autobuzelor. Sînt dominați de preocuparea înfrigurată de a pleca, fără să se mai gîndească la lucrurile pe care le lasă în urmă. Sora mea a întreat „Eu cînd plec?”, după ce și-a etichetat disprețuitor însoțitoarele de zbor ca fiind jalnice. A rostit întrebarea așa cum aș avea eu grijă să verific ora la care urmează să decolez din Newark.

David Kessler², președinte al Hospital Association of Southern California's Palliative Care Committee, a observat acest fenomen de nenumărate ori – afit în propria activitate profesională, cît și discutînd cu alți medici. „Faptul că muribunzii se pregătesc pentru o călătorie nu este ceva nou sau neobișnuit”, notează el în cartea sa *Visions, Trips and Crowded Rooms*, „cu toate că, în mod interesant, întotdeauna se face referire la o călătorie terestră. Oamenii spun că trebuie să-și facă bagajele sau să-și caute biletele – nici o referire la vreun car coborînd din ceruri sau la o călătorie spre eternitate făcută cu alte mijloace”.

Kessler își amintește de un bătrîn de 96 de ani care s-a trezit brusc în patul său de spital și i-a spus fiicei sale:

— Gail, e vremea să plecăm.

— Unde să plecăm?

— Afară! Hai s-o ștergem de-aici. Trebuie să mă eliberez.

„Femeia nu știa ce să spună”, menționează Kessler. „L-a ajutat să stea în șezut, întrucît părea să vrea să se dea jos din pat. «Mașina e pregătită?», a întreat el. Cînd l-a asigurat că era chiar în fața sanatoriului, a spus: «Bine. Eu sînt gata. Tu ești?». Cînd l-a întreat unde plecau, i-a spus că nu era sigur. «Știu doar că urmează să plec în

călătoria asta și că a venit timpul.» S-a hotărât să se odihnească puțin înainte de «călătorie» și a murit în aceeași dimineață.”

Nu există nici o explicație medicală pentru faptul că muribunzii au o percepție atât de acută a momentului în care vor muri. De multe ori, în cadrul conferințelor la care participă specialiști în îngrijiri paliative se țin cursuri despre modalitățile de a îmbunătăți capacitatea medicilor de a formula pronosticuri legate de momentul morții. Când pacienții anunță că vor pleca într-o călătorie, rareori există semne fizice ale unui declin iminent, cum ar fi deteriorarea pronunțată a tensiunii arteriale sau a nivelului de oxigen. Dimpotrivă, simptomele somatice se manifestă după aceea. „Diseară plec”, i-a spus cântărețul de blues James Brown³ managerului său în ziua de Crăciun a anului 2006, la o zi după ce fusese internat în spital din cauza unei pneumonii despre care medicii nu crezuseră că-i putea fi fatală; la puțin timp după aceea a început să respire tot mai rar.

În cadrul celui mai cuprinzător studiu realizat vreodată cu privire la experiențele celor aflați pe patul de moarte⁴, studiu întreprins la nivelul mai multor țări, psihologii Karlis Osis și Erlendur Haraldsson au confirmat că pînă și unele persoane despre care medicii nu credeau că ar fi în stadiul terminal au făcut asemenea aluzii privitoare la plecare. Iată un caz care le-a fost relatat cercetătorilor de unul dintre medici:

Un bărbat de aproximativ 50 de ani urma să fie externat în a șaptea zi după ce fusese operat în urma unei fracturi de șold. Pacientul nu avea febră și nu primea nici un sedativ. Apoi a început să simtă dureri la nivelul pieptului și am fost chemat să-l consult. Când am venit, mi-a spus că urma să moară. „De ce spuneți asta? Dacă vă doare puțin în piept nu înseamnă că veți muri.” Atunci pacientul mi-a povestit că, imediat după ce a început să simtă durerea din piept, a avut o halucinație, dar că a rămas în continuare perfect conștient. A spus că, pentru cîteva secunde, simțise că nu mai era pe această lume, ci în altă parte... „Plec”⁵, a spus el și a decedat cîteva minute mai tîrziu.

În ambulanță, în drum spre spital, paramedicii⁶ au ocazia să vadă exemple ale acestei misterioase intuiții. „Este foarte tulburătoare”, a

spus unul dintre ei în cadrul emisiunii radio Coast to Coast AM a lui George Noory. „Indiferent din ce motiv, oamenii știu. Au o premoniție. Au sentimentul explicit că vor muri și aș spune că, în 95% dintre cazuri, chiar mor sub ochii mei. Și pentru mine acest lucru este foarte tulburător.” De ce e tulburător? Deoarece scapă logicii medicale și-i sfidează astfel pregătirea profesională. „Au fost multe cazuri în care nu credeam că oamenii erau atât de bolnavi și apoi, dintr-un motiv sau altul, făceau deodată stop cardiac, iar eu îmi spuneam: «Dumnezeule, doar mi-a zis [că asta se va întâmpla]!».”

Printre eșecurile medicinei moderne se numără și faptul că nu a demonstrat modul în care mintea și corpul trec prin procesul morții? „Pacientul meu a spus «da, o să mor astăzi»”⁷, și-a amintit un specialist în îngrijiri paliative într-un articol publicat în anul 2010 în Canadian Medical Association Journal cu privire la impactul morții asupra vieților personale ale medicilor. Dar el s-a gândit: „În nici un caz nu va muri... și [totuși] pacientul a murit în mai puțin de 48 de ore. Acest lucru mi se pare uluitor. Este un mister”. „Unii observatori din domeniul medical și-au exprimat uimirea și surpriza⁸ când au avut de-a face cu situații în care pacienții au decedat... în ciuda unor pronosticuri medicale bune”, scriu doi psihologi care au comparat experiențe de acest gen din Statele Unite și India.

De exemplu, un pacient de aproximativ 60 de ani a fost spitalizat pentru că suferea de astm bronșic. Conform pronosticului medicului său, avea să-și revină. Pacientul însuși se aștepta și-și dorea să trăiască. Deodată, a exclamat: „Mă cheamă cineva”. A ezitat, pentru că fusese luat prin surprindere, și inițial a încercat să ignore totul, spunându-le rudelor să nu se îngrijoreze. Dar peste zece minute a murit.

Psihologul Kathleen Dowling Singh, din Florida, care lucrează cu persoanele internate pentru îngrijiri paliative, a descris acest mod de cunoaștere ca pe un soi de tranziție între planurile conștientizării. Uneori se produce rapid și atât de neașteptat, încât oamenii nu au timp să înțeleagă ce s-a întâmplat. Alteori, în cazul unei boli terminale cu evoluție lentă, este ca și când persoana ar înțelege treptat că o așteaptă un alt tărâm. Psihologul povestește că stătea alături de o asistentă, o

colegă care era pe moarte, aflată, după cât se pare, în stare de comă. Cumva retoric, Kathleen a întrebat-o pe asistentă cum se simte, mîngîindu-i ușor brațul. Spre surprinderea ei, femeia i-a răspuns: „Mai am jumătate din drum”. Kathleen Singh notează:

Nu voi ști niciodată dacă cuvintele ei... se refereau la timp – adică la desfășurarea evenimentelor din ziua de sîmbătă [cînd a fost spitalizată] și pînă miercuri [cînd a murit] – sau la evoluția ei psihologică și spirituală de la tragedie la iertare. Ceea ce știu e că făcea referire la un proces prin care era conștientă că trecea și că respectivul proces avea pentru ea un punct de referință inițial și unul final⁹, în raport cu care putuse aprecia că se afla la jumătatea drumului.

Presupunînd că moartea are anumite aspecte care o fac să fie diferită calitativ de orice altă experiență anterioară din viața unui om, acest lucru n-ar trebui s-o facă să fie neobișnuită... și nicidecum o certitudine cuantificabilă? Întrebați o femeie care dă naștere primului său copil dacă știe la ce să se aștepte în fiecare moment – dacă vă poate spune cu toată încrederea că bebelușul se va naște „în ziua de luni”. Bineînțeles că nu poate. Dar de ce unii muribunzi știu cînd vor muri?* *

„Soția mea înțelege ce-i cu pașaportul și cu biletul?”¹⁰

Această întrebare i-a fost pusă în anii 1980, cu un glas răgușit, în șoptă, lui Maggie Callanan, o asistentă de la un centru de îngrijiri din Virginia, de către un bărbat care călătorise mult în viață și care era pe moarte, devastat de un cancer pancreatic. Ea știa ce voia să spună – „Soția mea înțelege că urmează să mor?” –, dar nu și-a putut explica modul în care punea această întrebare, nu în acea perioadă de la începuturile carierei sale. Callanan a început să lucreze cu pacienți muribunzi la doar zece ani după ce mutarea în centre de îngrijire a început să le asigure familiilor o alternativă la moartea agresiv medicalizată din spital. Instruită să lucreze ca asistentă în secția de urgențe, a descoperit că în mediul mai liniștit al acestor centre de îngrijire putea observa la pacienții săi un tipar comportamental bine definit, ce nu corespundea naturii idiosincrasice a halucinațiilor induse de medicamente, la care fusese martoră mai des în cadrul spitalului.

Dar nimeni nu părea să discute despre acest lucru în literatura de specialitate referitoare la îngrijirea bolnavilor. Cercetările de pionierat efectuate de Osis și Haraldsson, pe care aceștia le publicaseră în 1977 într-un volum intitulat *At The Hour of Death*, fuseseră etichetate drept parapsihologie și nu ajunseseră în mâinile personalului medical. Celebrul psihiatru Elisabeth Kübler-Ross fusese printre primele personalități care au lucrat în domeniul îngrijirii paliative în acel deceniu și introdusese conceptul psihologic al celor cinci stadii ale morții¹¹, în realitate fiind vorba mai curînd de o serie de dispoziții emoționale parțial suprapuse: negarea, furia, depresia, negocierea și acceptarea.

Maggie Callanan citise studiile inovatoare ale psihiatrului Raymond Moody¹² din Atlanta cu privire la experiențele la limita morții (NDE – near-death experiences), studii pe care le publicase în 1975. Cu siguranță, persoanele internate în centre pentru îngrijiri paliative pot avea experiențe care prevestesc apropierea morții cu zile sau săptămîni înainte de a muri. Dar ceea ce observau Maggie Callanan și colega ei Patricia Kelley nu prea avea legătură cu descrierea clasică realizată de Moody: pierderea conștiinței, senzația alunecării din propriul corp, cufundarea într-o lumină albă puternică și alte asemenea detalii descrise de el. Era mai degrabă vorba de ceea ce vedeau și spuneau și păreau să simtă muribunzii în timp ce erau încă ancorați, pe deplin conștienți, în această lume. Ea a discutat cu cîțiva colegi, asistente și medici, din centrul de îngrijire. Și ei observau aceleași lucruri: strania previziune a apropierii morții? Perceperea prezenței în cameră a unor prieteni sau rude decedate? O strălucire liniștitoare? Folosirea unui limbaj referitor la călătorii? Desigur, și ei observaseră aceste tipare, dar nu știuseră cum să le înțeleagă. Elisabeth Kübler-Ross făcuse observații în acest sens în conferințe ținute în anii 1980. „Dintr-odată, cineva își va lua rămas-bun de la dumneavoastră cînd nici nu vă gîndiți că moartea va veni curînd”, spunea ea într-o conferință susținută în Elveția în 1982. (Au urmat și alte observații uluitoare: un studiu desfășurat în 2009 în cinci sanatorii și centre de îngrijire a confirmat că 62% dintre medici și asistente au

întîlnit așa-numitele „fenomene paranormale pe patul de moarte”¹³ în anul în care s-a derulat studiul, dar mulți considerau că nu se cuvenea să discute deschis despre lucrurile la care fuseseră martori.)

Callanan și Kelley au decis să delimiteze ceea ce au observat drept o stare distinctă a conștiinței¹⁴, pe care au numit-o „conștientizarea apropierei morții”. Pentru ele era extrem de important ca familiile să înțeleagă ce le comunicau cei dragi înainte să moară, în loc să negligeze mesaje care puteau avea o mare însemnătate, punându-le pe seama medicației sau a delirului. În 1992, cele două asistente au publicat un volum intitulat *Final Gifts: Understanding the Special Awareness, Needs, and Communications of the Dying*. Cartea era aproape o *Ars moriendi*¹⁵ modernă, o versiune a tratatului despre arta de a muri care circulase odinioară prin Europa medievală. Acum, Callanan și coautoarea cărții sperau că și asistentele și medicii aveau să învețe să urmărească unele dintre transformările psiho-spirituale care se produc în preajma morții și despre care nu se mai vorbește în cultura noastră.

Americană de origine irlandeză cu un fin simț al umorului, Maggie Callanan se consideră în continuare „cea mai bună specialistă în relații publice pe care o are moartea”, propagînd cunoașterea cu privire la tot ce implică de fapt procesul morții, despre care crede că ar fi mult mai puțin înspăimîntător decît tind să creadă cei mai mulți dintre noi. „Consider că avem o responsabilitate morală, etică și umană să ne spunem poveștile, indiferent de cîte ori ar putea fi ignorate.”¹⁶

Asistenta Monique Séguin este de acord. „Trebuie să creăm o deschidere pentru a fi capabili să ascultăm. Dacă nu crezi în asta, îți faci meseria, dar pierzi anumite lucruri.” În timpul turelor de la Centrul de Îngrijiri Paliative West Island, Séguin are grijă acum să-și întrebe pacienții ce au visat. Este un alt mod prin care ei transmit ceea ce simt, ce anume presimt că va urma. Visează că merg cu un autobuz galben, neștiind unde trebuie să coboare, că plutesc într-o barcă cu pînze pe o mare liniștită și roz. Femeia care a avut acest vis i-a spus lui Séguin: „În barcă era tatăl meu [decedat]. Tata vine să mă ia”. Uneori visează

că nu le pot transmite mesajul rudelor zăpăcite și îndurerate. O femeie trecută de 80 de ani s-a visat, înnebunită de frustrare, încercînd să îndese un cocean de porumb printr-o deschizătură prea mică.

Indiferent dacă pacienții vorbesc despre călătorii sau se exprimă prin intermediul logicii onirice, Séguin încearcă să traducă pentru familie, atunci cînd o poate face. „Îmi amintesc că am avut o pacientă care îi spunea mereu fiului său: «Du-mă acasă», iar el nu făcea decît să se certe cu ea: «Mamă, știi că ești prea bolnavă». Frustrarea pe care o resimțea femeia devenea din ce în ce mai puternică. Într-o seară am încercat să-i spun: «Poate ar trebui s-o întreb: Mamă, cînd vrei să mergi acasă?». Poate încearcă să-ți spună ceva». Nu m-a ascultat, nu-l interesa ce spuneam”. Zîmbește și ridică scurt din umeri. Personalul, spune ea, „trebuie să se poarte mereu cu mînuși”. Femeia a murit cîteva zile mai tîrziu.

* * *

Un aspect interesant în ceea ce privește conștientizarea apropierii morții este tendința observată la unii muribunzi de a avea halucinații însoțite de viziuni ale unor membri decedați din familie, prieteni sau fapte spirituale emblematice în zilele sau orele premergătoare morții¹⁷. 41% dintre pacienții muribunzi incluși într-un studiu din anul 2000 al psihologului Emily Williams Kelly de la Universitatea Virginia au menționat o „viziune în apropierea morții”. Să fie genul de prezențe percepute de sora mea în noaptea în care a murit tatăl nostru, venite pentru alinarea unor suflete speriate, în momente de primejdie? 54% dintre membrii personalului care au participat la studiul desfășurat în cinci centre de îngrijire au raportat cazuri de pacienți care, în apropierea momentului morții, au fost „vizitați” de o rudă decedată. Neoficial, asistentele se folosesc de asemenea viziuni ca de un semn care prevestește decesul iminent. „Cînd un pacient spune că a fost vizitat de o persoană dragă decedată, știi că i-a venit timpul”, îmi spune Penny Sartori¹⁸, o fostă asistentă de la terapie intensivă, devenită între timp cadru universitar. Ea povestește momentul în care a avut de-a face pentru prima oară cu acest fenomen. „Pe cînd urmam stagiul de asistentă, îmi amintesc că m-am întîlnit cu cei din tura de

noapte, iar ei spuneau cât se poate de firesc: «Cutare pacient a stat de vorbă cu mama lui în ultimele cinci ore, așa că n-o mai duce mult». Am crezut că glumeau: «Spun asta acum fiindcă sînt nouă și vor să mă sperie?». Mă tot duceam să văd ce face pacientul, și chiar vorbea încontinuu cu o persoană pe care eu n-o vedeam. Avea un zîmbet larg pe chip. A murit mai tîrziu, în aceeași zi. Am fost înspăimîntată, dar curînd am înțeles că asemenea lucruri se întîmplau adesea.”

Diane Arcangel¹⁹, fost director al Elisabeth Kübler-Ross Center din Houston, își amintește că obișnuia să-i facă vizite regulate unui octogenar slăbit de insuficiență cardiacă congestivă. Nu era în pragul morții, după cât știa toți, dar într-o zi i-a cerut fiicei sale să o sune pe Arcangel și să o roage să vină la el. Cînd a ajuns la casa lui, i-a explicat destul de sfîos că fusese vizitat de un unchi al său, care decedase cu mult timp în urmă. Ruda lui dorise să-l liniștească, asigurîndu-l că totul va fi bine, și i-a spus: „Întreab-o pe Diane cum e aici. Ea știe”. Arcangel a fost foarte uimită, însă a ezitat să discute despre asta; cu cîțiva ani înainte avusese o experiență la limita morții și a presupus că la asta se referea fantomaticul unchi. Așa era oare? Sau o halucinație misterioasă se intersectase întîmplător cu un vis enigmatic? Oricum ar fi stat lucrurile, a hotărît să-i descrie pacientului experiența sa la limita morții, liniștindu-l și spunîndu-i că avea să plece într-un loc frumos.

Dintre cei 10% de muribunzi care, în studiul condus de Osis și Haraldsson, erau conștienți în ora dinaintea morții, majoritatea au declarat că au avut asemenea viziuni²⁰. 83% dintre cei care le apăruseră în timpul viziunilor erau fie persoane decedate, fie arhetipuri religioase, cum ar fi îngeri (în Statele Unite) sau spirite ale morții (în India). Nu este limpede ce au văzut restul de 17% – pitici, elefanți, boluri cu ciocolată? Dar în ceea ce văd muribunzii se observă o orientare clară spre aceste apariții spectrale. 61% dintre pacienții incluși în acest studiu nu primiseră nici un fel de calmant, iar 20% primiseră doar doze foarte mici. „Asemenea experiențe li se pot întîmpla unor pacienți care sînt convinși că-și vor reveni și care nu sînt deloc pregătiți să «plece»”, au descoperit cercetătorii.

Un pacient cardiac, un bărbat de 56 de ani care era perfect conștient, a văzut imaginea unei femei care venise să-l ia de acolo... Privea fix către un buchet de flori, nu părea să fie îngrozit [de ea], doar ușor speriat. A spus: „Uite-o din nou, întinde mîna spre mine”. Nu-și dorea în mod deosebit să plece, dar nu s-a opus prea mult. A devenit mai calm. Această experiență i-a adus seninătatea. A murit o zi mai târziu²¹.

Căutînd alte elemente comune, Osis și Haraldsson au stabilit că mai puțin de 10% dintre pacienți aveau febră mare, care ar putea da naștere unor halucinații²². 12% aveau un „proces patologic halucinogen”, cum ar fi un atac cerebral, un traumatism cerebral sau insuficiență renală foarte severă. Dar cogniția afectată de aceste boli „a redus drastic numărul aparițiilor senine”, au descoperit cercetătorii. Cu cît pacienții se aflau într-o stare mai avansată de confuzie sau erau sub influența mai puternică a medicamentelor, cu atît mai puțin probabil era să perceapă o prezență consolatoare sau una care îi cheamă s-o urmeze. Se estimează că aproximativ jumătate dintre americanii care sînt pe moarte intră la un moment dat într-o stare numită „neliniște terminală”²³, prezentînd simptome cum ar fi agitație, anxietate și scurte episoade psihotice. Printre factorii favorizanți se numără insuficiența gravă a unor organe vitale, precum și „toxicitatea opioizilor”. Mi-o amintesc pe soacra mea, care, chinuită de efectele insuficienței hepatice și renale într-un spital din Noua Scoție, se ghemuia, încercînd să scape din calea unor urși negri care se repezeau amenințător spre ea. Confuzia și chinul ei l-au urmărit luni întregi pe soțul meu.

Aceste două stări ale conștiinței – conștientizarea apropierei morții, pe de o parte, și neliniștea terminală, pe de altă parte – sînt cît se poate de diferite, pentru că prima este trăită într-o stare de conștiință orientată și limpede, transmite un sentiment de pace profundă și adeseori oferă informații referitoare la ora decesului. După cum spunea o asistentă implicată într-un studiu efectuat într-un centru de îngrijire din Marea Britanie: Cînd au temperatură mare, oamenii au halucinații vizuale și totul pornește de la anxietate. Îți dai seama că

există un substrat de teamă, pentru că ei nu înțeleg... În timp ce experiențele de la sfârșitul vieții seamănă cu un proces, și odată ce au avut această experiență, ajung la un alt nivel. E ca o călătorie²⁴.

Ce înseamnă asta? Ce proces? Pare să fie vorba de expunerea la ceva, la o stare sau la un tărîm care liniștește și iluminează calea în mod profund și radical. În aproape 80% dintre cazurile studiate de Osis și Haraldsson, scopul evident al viziunii avute pe patul de moarte era să-l însoțească sau să-l ia de acolo pe pacient. Cercetătorii nu au întîlnit nici un caz de apariție care să manifeste „intenția de a-l lua pe pacient” în care halucinația să implice o persoană sau un animal aflat încă în viață²⁵. Urșii care o amenințau pe soacra mea în psihoza ei indusă de toxine nu s-au întors să o invite să treacă dincolo de apa Iordanului.

Analizînd și alte aspecte ale problemei, cei doi psihologi au examinat ceea ce ei au numit „efectul mirajului”. Ar fi posibil ca aceste vizite ale unor surori, unchi sau îngeri să fie un soi de proiecție izvorîită din dorință, asemenea celei pe care călătorul însetat din deșert o evocă sub forma unui iaz cu apă sclipitoare? Incapabil să facă față obliterării sinelui, pacientul își proiectează un tovarăș care să-l însoțească în abisul în care se va cufunda? Doi factori fac ca explicația să nu fie prea simplă. Era mai puțin probabil ca pacienții aflați într-o stare de suferință sau anxietate să vadă apariții decît cei cu dispoziții calme, după cum au demonstrat datele colectate de ei. De asemenea, din nou, cîțiva pacienți care au avut viziuni nu se așteptau să moară.

Oare membrii familiilor și ai personalului care sînt martorii unor asemenea viziuni avute de cei aflați pe patul de moarte sînt predispuși să vadă povești supranaturale și să le transmită mai departe sub orice pretext? Nu. De fapt, multe familii sînt instruite în sens contrar de ceea ce le impune ca adevărat cultura noastră medicală. Iată, de pildă, cazul Barbarei Cane²⁶, care i-a relatat cele ce urmează lui Peter Fenwick, specialist în neuroștiințe: Barbara stătea cu mama ei de 90 de ani, care fusese spitalizată în decembrie 2005 pentru tratarea unei pneumonii. Femeia era lucidă, concentrația de oxigen din sînge și tensiunea arterială erau stabile, după spusele asistentelor, și cele două discutau,

printre altele, despre planurile de Crăciun. Totuși, în același timp, mama a început să fie conștientă de „acești oameni” care se aflau în încăpere. Făcea referire la ei din când în când, pemăsură ce, după cât se pare, aceștia se apropiau tot mai mult de patul său. Dar nu insinuându-se într-un mod amenințător, ci ușor și treptat. În cele din urmă, i-a spus Barbara Cane lui Fenwick, „mi-a zis că nu va mai fi aici în ziua următoare, fiindcă «oamenii aceștia» aveau «s-o ridice atunci când o să cadă și o vor duce într-o călătorie»”. A doua zi, în ajunul Crăciunului, femeia bolnavă a murit. Familia Cane s-a grăbit să-l asigure pe Fenwick: „Probabil există o cauză medicală pentru halucinațiile avute de muribunzi – intoxicarea creierului, medicamentele sau lipsa unor substanțe chimice din sânge –, dar a fost foarte ciudat faptul că s-a întâmplat în mijlocul unei conversații complet obișnuite și că știa atât de multe despre moartea ei iminentă”.

De fapt, ciudat e că trăim într-o perioadă din istoria omenirii când membrii unei familii care observă că mama lor nu e singură în clipa morții îl asigură pe doctor că există o explicație medicală pentru asta.

□ *

Într-o după-amiază de vară m-am dus să-i iau un interviu lui Audrey Scott, o femeie pe care nu o mai întâlnisem pînă atunci. Ceea ce aveam în comun era faptul că eu începeam să mă documentez pentru această carte, iar ea urma să moară de cancer. Mă invitase să o vizitez acasă prin intermediul unor prieteni comuni. Era o după-amiază înăbușitoare și am găsit-o înfășurată într-un cearșaf subțire, pe un pat împrumutat de la spital și așezat în mijlocul camerei de zi, înghesuit între două canapele care scîrțiau și niște măsute puse una peste alta, cu fața ascunsă sub o batistă răcoroasă, cu trupul plătînd ca al unei păsări – ca și când casa în care locuise zeci de ani ar fi absorbit-o încet.

Avea o căsuță ticsită cu obiecte, într-un orașel mic, cu o curte umbrită de arțari și pini, unde pisicile leneveau, toropite de căldură, și unde din când în când se mai auzea zgomotul vreunei mașini care trecea. Audrey se împuțina trupește – din cauza unui cancer cu metastaze osoase –, dar, la 83 de ani, era în continuare extrem de conștientă, iar în ziua în care m-am dus la ea era preocupată ca, înainte

de a-și pierde cunoștința pentru totdeauna, să primească de la tipografia din oraș o carte în care își relata aventurile din tinerețe. Voia să aprobe versiunea finală.

Mi-am tras un scaun tare, din lemn, lângă patul ei și m-am așezat. Și-a ridicat batista de pe față, pentru a mă examina cu ochii ei albaștri și ageri. Pielea îi era netedă și translucidă. Erau 35 de grade, iar fruntea îi strălucea de transpirație.

— Mă simt onorată că mi-ați permis să vin, i-am spus eu.

Ne-am strâns mâinile și ne-am privit cu sinceritate. De obicei moartea tinde să spulbere orice urmă de artificialitate.

Am vorbit câteva minute despre cartea ei, despre costul unui exemplar atunci când autorul publică pe cont propriu și despre alte aspecte concrete, ca și când ne-am fi întâlnit într-o cafenea, iar ea n-ar fi fost pe patul de moarte.

— Nu vreau doar să le dau cartea prietenilor și rudelor, a subliniat ea, vreau să fie un bestseller.

Era vorba de o colecție de scrisori pe care le trimisese acasă din Europa, pe când călătorise în mai multe țări după absolvirea facultății. O intitulase Bobbies, Blisters and Beaux. Mai târziu, aveam să aflu că Europa îi trezise o pasiune pentru istoria arhitecturii, care durase toată viața. Făcuse chiar și o carte de colorat în care apăreau clădirile victoriene din Brantford, orașul natal al lui Wayne Gretzky, aflat la câțiva kilometri depărtare.

Oare faptul că spusese că și-ar dori ca volumul să fie un bestseller însemna că încerca într-adevăr să dobândească gloria la sfârșitul vieții? Sau glumise doar, ironic? Nu aveam de unde să știu. Începeam să aflu cine era chiar când se pregătea să plece.

— Ce-ați vrea să afle oamenii despre moarte, Audrey? am întrebat-o eu.

— Că n-ar trebui să se teamă, mi-a răspuns ea, fără ezitare.

(După efortul de a vorbi despre carte, își pusese din nou batista pe ochi și începuse să tușască.) Vorbea pe un ton ferm, în care se ghicea o undă de nerăbdare ce ducea cu gândul la o viață întreagă în care le răspunsese la întrebări celor 14 copii pe care-i născuse și adoptase.

— Viața e statornicită de la naștere și până la moarte; totul face parte din acest proces.

— Simțiți... sau vedeți... lucruri neobișnuite? am întrebat-o, după ce în seara precedentă renunțasem să mai caut un mod de a formula cumva această întrebare.

Și-a ridicat din nou batista spre frunte și m-a studiat cu o expresie ușor prudentă.— Văd lucruri care se rotesc prin cameră, mi-a spus ea. De fapt, e chiar plăcut.

A tăcut puțin, apoi a adăugat:

— Mă vizitează fiul meu, Frankie. Stă acolo – și a arătat spre un fotoliu din stînga mea.

Judy, prietena noastră comună, care stătea discret lîngă fereastră pentru a nu ne incomoda, a întins mîna spre pervazul ferestrei din spatele capului lui Audrey și a ales o ramă veche, lăcuită, din anii 1970, care încadra fotografia unui tînr zîmbitor, cu ochelari cu rame pătrate și groase și un breton drept. Era Frankie, băiatul pe care Audrey și soțul ei îl adoptaseră după ce rămăsese imobilizat în urma unui accident de mașină. Murise de cancer în 2002, la vîrsta de 35 de ani, după cum mi-a explicat mai tîrziu Judy.

Am înclinat rama fotografiei spre Audrey, încît să o poată vedea și ea, dar nu a manifestat nici un interes. În mod limpede, nu avea nevoie să privească nostalgic o fotografie înrămată, dacă tînrul stătuse chiar acolo, pe fotoliu. Am încercat să caut o porțiune liberă pe suprafața unei mese ca să așez fotografia, dar în zadar. Neștiind ce să fac, am ținut în continuare în mînă fotografia lui Frankie.

— E vorba despre un vis pe care-l aveți sau sînteți în stare de veghe? am întrebat-o eu.

A ridicat din umeri, hotărîtă să-și păstreze pragmatismul:

— Nu știu dacă-mi pot da seama, la cîtă morfină îmi dau.

— Vă vorbește?

— Am vorbit despre cărțile mele.

Audrey era acel gen de persoană – și n-aș putea spune că am înțîlnit multe – a cărei curiozitate era atît de alertă, încît părea să asculte chiar și în timp ce vorbea. Nu mai vedea sau nu mai visa pe

nimeni altcineva, mi-a spus. Nici pe soțul ei decedat, nici pe vreunul dintre copiii sau prietenii care trăiau. Nici urși, nici Fecioare Marii. Dintr-un motiv anume, se întâlnea cu Frankie.

Am întrebat-o dacă voia să afle ceva despre cercetările mele – de exemplu, dacă voia să-i explic ceea ce știam despre experiențele la limita morții. A părut să devină și mai atentă și a dat din cap. Nu prea era interesată de „ce se predă la orele de religie”, după cum s-a exprimat ea, dar spera săajungă într-un „loc în care să-i fie bine”. În care să nu existe durere. Mă studia, privindu-mă de sub batistă. O pisică a traversat alene camera. În curte, cicadele zumzăiau la unison, neîncetat.

I-am spus ce-mi mărturisiseră alții despre experiențele prin care trecuseră, despre lumina care îi cuprindea, protectoare și iubitoare, despre sentimentul de siguranță. La un moment dat, pe cînd îi descriam aceste lucruri, mi-am dat seama că vibram. Era o senzație ciudată. Nu o percepeam în gît sau în glas, acolo unde sălășluiește durerea. În schimb, părea să fie mai mult în trunchi. O simțeam mai curînd ca pe freamătul unei energii impersonale decît ca pe o răbufnire de emoție. Nu știam – și nu știu nici acum – cum să înțeleg această senzație. Ne încadrăm experiențele în funcție de categoriile cunoscute, aproape instantaneu. „Aceasta este greața, aceasta este mînia, aceasta este durerea.” Atunci cînd creierul nostru nu înțelege imediat o senzație, natura acesteia devine foarte repede ambiguă. Era o vibrație sau îi atribui doar această descriere, în lipsa alteia mai bune? Poate că eram copleșită de însemnătatea lucrurilor pe care le spuneam, de responsabilitatea pe care o aveam față de o femeie muribundă, ce mă privea cu speranță și atenție.

Mai tîrziu am vorbit cu un prieten care făcuse voluntariat în centre de îngrijire, iar el mi-a descris cît de ciudat simțea energia care-l învăluia. Odată aproape leșinase; așa cum i s-a întîmplat și celei mai bune prietene a surorii mele, la un moment dat, pe cînd era la Centrul de Îngrijiri Paliative West Island, după cîte îmi amintesc. Îi masa tîmplele Katharinei și, dintr-odată, și-a dat seama că, dacă n-ar fi stat jos, pe podea, ar fi leșinat. E ca și cînd ai sta prea aproape de o

bulboană sau de un curent marin. Poate că are legătură cu forța vitală care se retrage.

— Îți mulțumesc că mi-ai spus asta, Patricia, mi-a zis Audrey. Acum o să dorm puțin.

Am ieșit în grădină împreună cu Judy, luînd cu mine o cutie cu articole și cărți nepublicate de ea, prin care m-am uitat, stînd la umbră. Scrisese și ilustrase mai multe cărțicele despre copiii săi adoptați. Desenele erau reușite și încîntătoare, iar versurile care le însoțeau erau frumoase. Mi-am dat seama că-și dedicase o bună parte din viață pentru a repara poveștile de viață ale unor oameni distruși, răniți: un copil orb, cu dizabilitate mentală din India; o fată, acum de vîrstă mijlocie, cu vîrsta mentală a unui copil de șase ani; Frankie. Oare el venise acum să o ajute, călăuzind-o spre un alt soi de vindecare? Audrey a murit acasă, zece zile mai tîrziu.

* * *

La un an după decesele din familia noastră, am luat avionul spre Franța împreună cu mama. Am aterizat la Paris, unde se născuse Katharine. Mama voia să meargă într-un fel de pelerinaj; avea nevoie să parcurgă din nou traiectoria vieții fiicei sale, iar eu îi eram martoră. Aici, pe Rue de Bellechasse, se afla apartamentul în care, în vara anului 1957, mama a aflat că era însărcinată cu a doua fiică. Aici era părculețul în care o plimbase pe Katharine în cărucior. Aici, străduța unde „copilul ei iute ca argintul-viu” făcuse prima criză de isterie. Iar aici, școala în care sora mea, mereu fermecătoare, a cîștigat un premiu cît se poate de franțuzesc pentru „cochetărie”.

Am luat trenul spre Bordeaux, apoi am mers cu mașina pînă la peșterile săpate în calcar din zona central-sudică a Franței, unde au fost găsite atît de multe picturi preistorice celebre. Într-o dimineață, pentru că ploua cu găleata, am alergat să ne adăpostim într-o peșteră și, scuturîndu-ne apa din păr, am privit în jur. Era o intrare largă și puțin adîncă într-o cavernă care se întindea pe o distanță de un kilometru și jumătate în interiorul masei pietroase a Franței. Era și un mic vagonet care avea să ne ducă, pe șine, în interiorul întunecat al peșterii, condus

de ghizi care, după cum ni s-a spus, periodic își pierdeau mințile, tot plimbându-se prin subterane asemenea unor cîrțițe.

Trepidînd, vagonetul a pornit prin întuneric; înainta pe șina subredă și se oprea din loc în loc cu un huruit. Ghidul cobora și ilumina cu lanterna pereții peșterii, aflați foarte aproape. Un fascicul palid de lumină ne-a arătat că cineva zgîriase o inscripție în calcarul aspru în perioada Revoluției Franceze. „Pierre a trecut pe aici”, ceva de genul ăsta. O scînteie tremurătoare întrezărită printr-o falie temporală. Am mai înaintat aproximativ un kilometru învăluite în întuneric, pînă cînd lumina lanternei ce dansa pe pereți a început să ne dezvăluie adevărata perspectivă a istoriei. Urșii de peșteră își făcuseră vizuini aici, scobiseră în piatră găuri largi cît un jacuzzi. Cu 17.000 de ani în urmă, oamenii s-au culcat în aceste scobituri și au schițat desene extraordinare, perfecte, pe tavan. Lanterna ghidului aluneca încoace și-ncolo pe plafonul străvechi, iar noi priveam, uluite. Imaginile de deasupra noastră erau absolut impresionante. Linii curate, îndrăznețe – nu poți repara nimic atunci cînd lucrezi în cărbune și calcar la lumina torțelor. Ai o singură șansă ca să schițezi imaginea unui bătrîn mastodont care șchiopătează vizibil, a unui cal evident nervos. Perspectivă, dinamism, un fel de Capelă Sixtină a lumii naturale.

Cine știe ce scop urmăreau creînd artă la o asemenea adîncime, într-o peșteră? Văzuseră desenele din peștera Chauvet, din regiunea Ardèche, realizate cu cel puțin 15.000 de ani înainte? Artiștii nu erau amatori, măcar atît se știe cu siguranță. Există chiar studii care sugerează că desenele lor implicau un tip primitiv de animație, multe picioare fiind scobite astfel încît lumina tremurătoare a torței să redea o mișcare extraordinar de fluidă. Aceste minți erau inteligente. Mai tîrziu, am vizitat muzeul de preistorie a Franței și am văzut un exponat care dădea de înțeles că, de fapt, „oamenii cavernelor” nu umblau neglijenți, lățoși, fără să le pese de părul lor. Aveau tunsori îngrijite. Ei bine, sigur că aveau. Dacă puteau crea o astfel de artă și puteau sculpta și cînta la fluiere din fildeș, puteau și să conceptualizeze vizual stilul.

Apoi, m-a frapat puternic înțelegerea faptului că marea prejudecată a timpului nostru este presupunerea că oamenii care au

trăit înainte de Iluminism erau proști. Blocați într-o accepțiune a evoluției ca un soi de progres linear de la omul ghebos și nătâng pînă la cetățeanul vertical din Epoca Rațiunii, ne-am pierdut capacitatea de a crede că bărbații și femeile care ne-au precedat au putut fi într-adevăr atenți și sceptici, amuzanți și înțelepți. Astfel, este posibil să presupunem că spiritualitatea a fost inventată ca o pavază împotriva anxietății pe care o gloată superstițioasă o resimțea față de moarte. Ideea că lumea spirituală era evidentă pentru acești oameni – pentru muribunzi, pentru familiile lor, pentru șamanii lor – nu mai prezintă interes pentru mințile științifice. Însă tocmai în peșterile săpate în calcar din Franța am început să mă întreb dacă acest lucru se baza pe dovezi sau pe prejudecăți. Ce știm cu adevărat despre experiențele spirituale?

„Cînd vine vorba despre minte” – spune Jeff Warren, un jurnalist specializat în articole științifice care a scris mult despre neuroștiințe și conștiință –, „pur și simplu nu știm dacă creierul este producător sau transmițător. Creierul generează mintea, așa cum o lampă produce lumină? Sau este mai degrabă asemenea unei prisme sau lentile, refractînd un fenomen preexistent în spectrul complet al personalității noastre? Mulți filosofi au susținut că este cel puțin posibil din punct de vedere teoretic ca «mintea» – capacitatea de a experimenta – să fie un fel de stare cosmică fundamentală, cum ar fi spațiul sau timpul. Nimic din activitatea sistemului nervos în sine nu ne poate spune care dintre aceste tipuri de funcționalitate este autentic”.

Așadar cum să urmărim această anchetă? Cele mai vechi investigații științifice, cel puțin acelea despre care avem mărturii, nu au încercat să stabilească existența sufletului, ci au presupus de la bun început că el există – ceea ce le interesa era locul în care sălășluia. Unde se afla acea „prismă” sau „lentilă”? În secolul al III-lea î.Hr., medicul grec Herophilos din Alexandria²⁷ a fost primul om despre care știm că ar fi disecat un cadavru uman din pură curiozitate. Unul dintre țelurile sale era să localizeze sufletul. A hotărît că acesta se afla în al patrulea ventricul al creierului. Asta însemna o delimitare radicală de accepțiunea clasică egipteană²⁸, conform căreia inima adăpostea

sufletul. Viziunea cardiocentrică a fost motivul pentru care cadavrelor mumificate li le extrăgea creierul (irelevant), în timp ce inimile erau păstrate cu grijă înăuntru, pentru a fi cântărite de zeul Anubis.

În secolul I d.Hr., împăratul Hadrian i-a cerut rabinului Ioșua ben Hananiah să-i arate „osul sufletului”²⁹, despre care unele autorități spirituale din comunitatea evreiască pretindeau că ar exista. Acest os se numea luz și era localizat undeva de-a lungul coloanei vertebrale. Calitatea definitorie a osului luz era indestructibilitatea.

„A pus să i se aducă unul”, scria mai târziu Hadrian, „și l-a aruncat în foc, dar nu a ars. L-a aruncat într-o rîșniță, dar nu a fost măcinat. L-a pus pe o nicovală și l-a izbit cu ciocanul. Nicovala s-a spart, iar ciocanul s-a despicat, dar toate astea nu au avut nici un efect asupra osului luz”. Această istorisire i-a făcut pe oameni să caute osul luz timp de cîteva secole, desemnînd în diverse rînduri osul sacral, coccisul și oasele sesamoide ale degetului mare de la picior.

În secolul al II-lea, medicul roman Galen, care-i îngrijea pe gladiatori și, cînd avea ocazia, le examina interiorul torsurilor înjunghiate, a speculat că sufletul anima conștiința într-un mod care se aseamăna din punct de vedere mecanic cu modalitatea de încălzire a băilor romane. Cu ajutorul respirației, oamenii trăgeau în interiorul corpului forța sufletului lumii, iar acest spiritus³⁰ se scurgea prin tuburi și organe, era încălzit și răcit și îndeplinea diverse funcții, cum ar fi digestia. René Descartes a petrecut sute de ore scormonind prin interiorul cadavrelor de vite, căutînd locul exact în care se afla sufletul³¹. În cele din urmă a decis că sufletul sălășluia sau era cumva primit și transmis prin intermediul glandei pineale, despre care știm acum că determină nivelul de melatonină din organism. Descartes credea că spiritul circula către și dinspre glanda pineală, printr-un sistem nervos pe care l-a imaginat după modelul orgilor din biserici, cu burdufuri microscopice.

În Viena începutului de secol al XIX-lea, anatomistul Franz Gall a fost unul dintre primii care au lansat teoria conform căreia conștiința avea o localizare mai difuză³². Intuiția lui era corectă, dar detaliile erau puțin cam exagerate. De exemplu, el a sugerat că în creier erau 27

de organe diferite, inclusiv un „organ al talentului poetic”, un „organ al metafizicii” și un „organ al instinctului de proprietate și de stocare a alimentelor”. Oricare dintre aceste organe era mai dezvoltat exercita o presiune spre exterior, asupra craniului, și forma protuberanțe concludente. Gall avea o colecție de 221 de cranii, pe care le utiliza pentru a-și susține teoria. Ca să demonstreze unde este localizat „organul credinței în existența lui Dumnezeu”, el face apel la o serie de picturi ale lui Rafael în care Hristos pare să aibă o proeminență vizibilă în vârful craniului. Teoriile sale au condus la creșterea bruscă a popularității frenologiei.

La mijlocul secolului al XIX-lea, un medic american îndrăzneț, pe nume Duncan MacDougall, s-a hotărât să încerce să localizeze sufletul cântărindu-l³³. A reușit să-și asigure cooperarea unor pacienți muribunzi, bolnavi de TBC, internați într-un azil de tuberculoși din Dorchester (Massachusetts). Când momentul morții era aproape, și-a mutat primul subiect într-un pat de fier urcat pe un cântar și apoi a așteptat răbdător ca omul să-și dea ultima suflare. Imediat după aceea, s-a uitat la acul imensului cântar. Sufletul, a concluzionat el, cântărea trei pătrimi dintr-o uncie (de aici s-a inspirat filmul hollywoodian 21 de game).

Aproximativ în aceeași perioadă, între mijlocul și sfârșitul secolului al XIX-lea, alți cercetători au început să schimbe radical problema. În loc să presupună că sufletul exista și să încerce să-l localizeze fizic, ei au încercat să dovedească faptul că acesta măcar exista. În acest scop, s-au orientat spre observații inferențiale. Cea mai apropiată analogie în ceea ce privește măsurarea științifică o constituie probabil metodele folosite în astronomie. Cei care scrutează cerul prin telescoape nu văd practic găuri negre. Leduc existenta observând că ceva exercită o atracție gravitațională enormă asupra planetelor și stelelor din anumite părți ale universului. Ce ar putea fi? În același mod, medicii de la îngrijiri paliative observă că ceva exercită un anumit efect asupra muribunzilor, iar acel ceva nu se asociază consecvent cu medicația, substanțele chimice din corp sau orice alte stări psihologice. Prin urmare, despre ce este vorba?

Prima expunere modernă a viziunilor avute pe patul de moarte a fost scrisă de Lady Florence Barrett³⁴, feministă și una dintre primele practiciene ale obstetricii, care era căsătorită cu un fizician de la Royal College of Science din Dublin. La 12 ianuarie 1924, Lady Barrett a asistat la nașterea unui copil a cărei mamă, Doris, era pe moarte din pricina complicațiilor și a hemoragiei puternice.

Dintr-odată, nota mai târziu Lady Barrett, a privit cu atenție într-o parte a încăperii, cu un zîmbet radios care-i lumina întreaga expresie. „O, ce frumos, ce frumos!”, a spus ea. Am întrebat-o:

— Ce-i frumos?

— Ce văd, mi-a răspuns, pe un ton scăzut și intens.

— Ce vezi?

— O strălucire frumoasă, ființe minunate.

E greu să descrii impresia de realitate pe care o transmitea, absorbită cum era de viziunea ei. Apoi, părăind o clipă să-și concentreze atenția mai mult într-un anumit loc, a exclamat:

— Uite, e tata! O, se bucură atît de mult că vin, e atît de bucuros! Ar fi perfect dacă ar veni și W [soțul ei].

Pentru cîteva clipe, Doris le-a spus celor din cameră că poate ar trebui să rămînă, de dragul copilului. Dar apoi a adăugat:

— Nu pot, nu pot să rămîn; dacă ați vedea ce văd eu, ați ști că nu pot să rămîn.

În acest moment, Doris a văzut ceva ce a nedumerit-o:

— E și Vida cu el, i-a zis ea lui Lady Barrett, referindu-se la sora ei, despre a cărei moarte, survenită cu trei săptămîni înainte, nu i se spusese nimic, pentru că era însărcinată. Vida e cu el, a adăugat uimită. Aflînd despre această experiență de la soția sa, sir William Barrett s-a hotărît să cerceteze oficial fenomenul. Le-a cerut expuneri scrise ale pretenției viziunii avute de Doris soției sale, unei surori medicale care o ajuta, medicului de gardă Phillips, asistentei-șefe Miriam Castle și mamei lui Doris, Mary Clark of Highbury, întrucît toate aceste persoane se aflaseră în încăpere. Descrierile se confirmau reciproc, ceea ce l-a determinat pe sir Barrett, care în acel moment nu

mai lucra la Royal College of Science, să studieze și alte cazuri, pe care le-a publicat în anul 1926 într-un compendiu intitulat *Deathbed Visions*. Această carte i-a inspirat mai târziu pe psihologii Osis și Haraldsson să cerceteze fenomenele trăite în preajma morții, comparând viziunile muribunzilor americani și indieni. (Asemenea majorității oamenilor care se orientează spre acest domeniu de cercetare, propria experiență l-a motivat inițial pe Osis să-i studieze pe muribunzi. În adolescență, în Lituania, fusese martorul viziunilor avute de mătușa lui pe patul de moarte³⁵.) De atunci s-au succedat tendințe contrarii: un val de interes și numeroase cercetări la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX, urmat de un val antagonic. Un val de interes și cercetări derulate în anii 1960 și 1970, după care un alt val antagonic.

Inițial, fenomenul care a atras atenția în azilurile pentru bolnavi psihic ce proliferau în secolul al XIX-lea a fost „luciditatea terminală”³⁶, o stare a conștiinței în care pacienții cu boli mentale severe și cronice sau suferind de demență devin brusc lucizi înainte de moarte. Simptomele lor psihotice sau amnezice dispar. Îi recunosc pe membrii familiei lor pentru prima dată după ani de zile. Sînt capabili să înțeleagă situația și să-și ia rămas-bun. Cîțiva „doctori de nebuni”, cum erau numiți pe atunci psihologii din aziluri, au observat cu atenție acest fenomen în Germania, Franța și America. Apoi discuțiile au încetat pînă în anii 1970, cînd în Uniunea Sovietică a fost publicată o lucrare științifică pe această temă. Asistentele și medicii au început să observe fenomenul cînd tratamentul în centre de îngrijire a devenit mai frecvent în SUA.

Elisabeth Kübler-Ross a corespondat cu Karlis Osis în legătură cu ceea ce amîndoi observaseră la pacienții schizofrenici și la cei ce suferiseră atacuri cerebrale³⁷ care, cu o oră și pînă la o zi înainte de moarte, au devenit brusc conștienți, direcți, foarte lucizi.

În 2007, medicul Scott Haig a scris un raport despre pacientul său David, care avea un cancer pulmonar ce se întindea profund și agresiv la creier³⁸. Discursul lui David a devenit tot mai neclar, ajungînd să fie incoerent. Întrucît celulele canceroase înlocuiau țesutul cerebral

normal, și-a pierdut capacitatea de a vorbi și, în cele din urmă, capacitatea de a se mișca. O tomografie făcută de medicul său oncolog a arătat că aproape nu mai exista țesut cerebral. „Mașina cerebrală care vorbea și-și puna întrebări, făcea cu ochiul și cânta, mașina care își amintea glume și zile de naștere aproape că dispăruse”, a scris Haig, „fiind înlocuită de o masă cenușie crescută la întâmplare”. Celule canceroase pulmonare. Zile la rînd, pacientul său „nu a avut nici o expresie, nici o reacție la toate încercările noastre”.

Cînd Haig își făcea într-o vineri rondurile de seară, a observat că David intrase în ceea ce se numește respirație agonică – înăbușirea și respirația greoaie care însoțesc procesul activ al morții. Dar, cu o oră înainte să moară, David s-a trezit și a vorbit calm și coerent cu soția sa și cei trei copii ai lui, zîmbind și mîngîindu-le mîinile, înainte de a recădea în starea de agonie.

După cum scrie Haig, „nu creierul lui David a fost acela care l-a trezit pentru a-și lua rămas-bun în vinerea aceea. Creierul lui era deja distrus”. Și atunci ce a fost?

Într-un alt exemplu, raportat de psihiatrul Russell Noyes, o femeie în vîrstă de 91 de ani și-a pierdut capacitatea de vorbire și mișcare în urma a două atacuri cerebrale. Cu toate acestea, înainte de a muri, a învins dintr-odată acele obstacole – a zîmbit emoționată, a întors capul, s-a ridicat fără efort, a înălțat brațele și l-a strigat fericită pe soțul ei decedat. După care s-a întins înapoi în pat și a murit. Indiferent dacă a avut sau nu viziunea soțului ei, pentru observatori era mult mai uimitor și mai dificil de explicat faptul că-și redobîndise capacitatea de vorbire și mobilitatea.

Pam Kircher, medic la centrul de îngrijire din Colorado, a scris despre prima ocazie în care a observat fenomenul lucidității terminale³⁹, în anii 1990, deși nu a putut spune ce este atunci cînd s-a manifestat (în cazul unui pacient cu demență avansată), deoarece nimic din instruirea sa medicală nu o avertizase asupra acestei posibilități: „Pentru mine a fost o experiență foarte importantă, din care am învățat mult” – și-a amintit ea. „Pînă atunci crezusem

întotdeauna că o persoană aflată în acel stadiu de demență nu mai este capabilă să stabilească vreun contact uman în timpul vieții.”* *

În prezent, centrele de îngrijire⁴⁰ îi primesc doar pe o parte dintre cei aflați pe patul de moarte, deși numărul acestora a crescut constant din 1992, când Maggie Callanan și Patricia Kelley au lansat sintagma „conștientizarea apropierei morții”. În acel an, 28% dintre americanii muribunzi au avut posibilitatea să-și dea sufletul în centre de îngrijire. În 2011, 44,6% au avut această posibilitate. Marea Britanie este cu mult în urmă: în anul 2008, mai puțin de 20% dintre cetățenii britanici au decedat în afara mediilor spitalicești. În Canada, aproximativ 30%. Și totuși, încet, popularitatea crescândă a centrelor de îngrijire începe să le restituie familiilor experiența uitată a morții care survine într-un cadru intim, iar aceste familii, alături de personalul care-i asistă pe muribunzi, încep să pună sub semnul întrebării presupunerile secolului XX, apărute odată cu era tehnologiei.

Interesant este faptul că această schimbare s-ar putea datora parțial chiar erei tehnologiei. Ceea ce s-a schimbat în secolul XXI față de veacurile anterioare în privința îngrijirii persoanelor aflate pe patul de moarte este nivelul cunoștințelor medicale și farmaceutice legate de controlul durerii. Este posibil să intrăm într-o perioadă unică din istoria omului, o perioadă în care putem alina suferința fără a afecta luciditatea. În sfârșit, muribunzii ar putea fi capabili să ne transmită ce simt și unde întrezăresc ei că pleacă.

Dar cine le spune unde vor merge? Aceasta este următoarea întrebare, oricât de tulburătoare ar fi ea. Oare morții le spun? Ce s-a întâmplat în acea noapte de la începutul primăverii când a murit tata?

Semnale și unde

Experiențe stranie în clipa morții

E o noapte umedă de vară, nu se aude nimic în afară de bîzîitul incandescent al felinarului de pe stradă și ticăitul unui ceas invizibil de pe o veche măsuță de toaletă. În jurul orei trei, Ellie Black se dezmeticește ușor, cu privirea încă pierdută, cu mintea apatică. Încă nu e timpul să se trezească, copilul ei care doarme nu pare să fie deranjat de nimic. În aer plutește mirosul ierbii de august și al țigărilor fumate

cu o seară înainte. În liniștea aceea, o mișcare îi atrage atenția, direcționându-i privirile spre capătul patului. Și acolo, uimită, îl vede pe tatăl ei. Ce caută aici, se întreabă ea, cu simțurile ascuțite la maximum, acest bărbat dificil de care s-a înstrăinat de atîta timp? Ce caută aici, în dormitorul ei? Și ce-i cu hainele alea pe care le poartă? E îmbrăcat elegant, cu joben și frac. Tatăl o privește vesel, o salută ducîndu-și degetele la joben și se înclină cu un gest de o eleganță exagerată. Își ia un fel de rămas-bun de la ea – de la publicul lui? Apoi dispare. Femeia clipește. Dormitorul se cufundă din nou în întuneric și tăcere.

În dimineața următoare, i-a relatat experiența – orice ar fi fost aceasta, poate un vis în stare de veghe – fiicei sale, la micul dejun. Michele, prietena mea din copilărie, își amintește clar conversația purtată la micul dejun, pentru că a fost foarte surprinsă cînd, mai tîrziu în aceeași zi, a sunat telefonul, aducînd vestea că bunicul ei decedase.

Se pare că de-a lungul universului se transmite o șoaptă, un murmur sau un indiciu purtat de vreun curent necunoscut, așa cum păsările își mișcă aripile la unison, iar furnicile știu ce face regina lor invizibilă și o urmează: în mod lămurit și repetat, oamenii au experiența unui soi de

conexiune inexplicabilă. Cercetări efectuate în Țara Galilor, Japonia, Australia și SUA demonstrează că între 40 și 53% dintre oamenii îndoliați au experiențe asociate unei „cogniții anormale” atunci cînd cineva apropiat sau o persoană de care erau atașați moare¹. De obicei, acestea apar sub forma perceperii unei prezențe, uneori văzută sau auzită. Psihatrii numesc aceste experiențe „halucinații ale suferinței”², deși ele nu au fost studiate niciodată din perspectivă neurologică. Apoi mai sînt și comunicările primite ca un prim semnal, intuiția de dinaintea bătăii în ușă. Un tată înstrăinat care apare la capătul patului. Nu știm cum să numim asemenea experiențe.

În 1991, neurochirurgul britanic J.M. Small a adresat revistei medicale The Lancet o scrisoare în care descria o experiență ciudată pe care o avusese³. „Domnule”, începea el, „ce sînt aceste unde de comunicare, aceste percepții extrasenzoriale pe care încă nu le

înțelegem? Mi s-a întâmplat ceva ieșit din comun”. Și a început să povestească cum, într-o dimineață de duminică,

pe cînd străbăteam holul spre bucătărie ca să-mi fac un ceai, m-a cuprins un presentiment foarte sumbru și m-am temut că cineva ne jefuise casa. Cînd am deschis ușa bucătăriei, totul părea normal, dar apoi, în extremitatea îndepărtată a încăperii a părut să coboare o licărire întunecată, ciudată și tremurătoare, care a dispărut imediat – dar știam că era vorba despre moartea unei femei. M-am gîndit că ceva cumplit i se întîmplase vreuneia dintre nurorile noastre. Tulburat de aceste bănuieli și hotărît să nu-i spun nimic soției, am făcut ceaiul și l-am pus pe o tavă, ca să-l duc în dormitor. Cînd am ajuns în dormitor, cineva a sunat la ușă și m-am mirat să-l văd pe polițistul din sat.

Una dintre cele două surori în vîrstă care locuiau alături de Small tocmai murise la spital; polițistul primise mesajul prin stație și s-a gîndit că Small sau soția lui o cunoșteau, probabil, pe sora care mai trăia și îl puteau ajuta să-i dea vestea. Small a fost șocat. De ce el? Sora care murise, s-a întreat el, încercase să-i ceară să o ajute pe cea care rămăsese în viață? „Acesta să fi fost mesajul? Soția mea și cu mine chiar a trebuit să o ajutăm pe sora ei, o femeie pe care nu o cunoșteam și care avea o dizabilitate gravă.” În scrisoarea către The Lancet, el concluziona: În calitate de neurochirurg, mintea mea a căpătat o orientare pragmatică și nu am manifestat nici un interes față de telepatie sau percepții extrasenzoriale. În acest caz, am primit o informație de la o sursă pe care nici nu o cunoșteam, nici n-o înțelegeam atunci cînd și-a declarat natura: femeie, moarte... În continuare mi se pare uluitor faptul că am primit acest mesaj. Ne-ar fi de mare folos dacă cei ce se declară a fi capabili să comunice telepatic ar putea fi examinați prin intermediul tomografiilor sau electroencefalogramelor, pentru a afla ce zone ale creierului sînt implicate în trimiterea, receptarea și recunoașterea conștientă ulterioară. Mintea mea a primit un mesaj. Nu-mi explic cum a ajuns acolo; deși la început se confunda cu teama, era foarte limpede.

În 2012, psihologul Erlendur Haraldsson a anunțat că realizase un studiu amănunțit care includea 340 de cazuri de întîlniri ieșite din

comun asociate cu moartea și perioada de dinaintea morții, în care erau implicați bărbați și femei, tineri și bătrâni, oameni de știință și marinari, suferinzi și oameni mulțumiți⁴. S-au întâmplat noaptea sau în timpul zilei, în stare de veghe sau în somn, pe parcursul unor călătorii sau la locul de muncă. Cele mai frecvente erau întâlnirile cu tați și mame, ca și când impulsul părintesc de a păstra legătura și de a consola ar dăinui și după moarte. Aproximativ un sfert dintre subiecți au văzut-o sau au auzit-o pe persoana decedată fie la ora la care a murit, fie în ziua respectivă. În 86% dintre acele cazuri, vestea morții nu a fost aflată pe altă cale. 38% dintre subiecți nu se așteptaseră ca o asemenea întâlnire să fie măcar posibilă.

Un muzician pe nume Rory McGill mi-a trimis o scrisoare care surprindea sentimentul de a fi deopotrivă uluit și impresionat de simbolurile și semnele prevestitoare:

În noaptea în care a murit tata, scria el, am visat că murise. Îl văzusem ultima oară cu trei săptămîni înainte. Avusese un fel de atac cerebral. Nu mai putea să vorbească sau să comunice decît prin cîteva semne de recunoaștere făcute din ochi și prin atingerea mîinii drepte. De asemenea, era complet dezbrăcat, întins pe pat și acoperit cu un cearșaf, pentru a se simți cît mai bine, iar pe o parte scalpul îi era perfect ras, în scopuri medicale. Așadar arăta într-un mod cu totul nou, care mi-a rămas viu în memorie pînă în ziua de azi.

Cînd am plecat de acolo ca să mă întorc la universitate, medicul prognozase o recuperare destul de bună. Trei săptămîni mai tîrziu, l-am visat pe tata. Zăcea pe un pat de spital, deasupra așternuturilor, și purta o pijama frumoasă, galbenă, nouă. Un galben intens, asemenea culorii florilor de dovlecei. Și aveapăr pe tot capul. Eram încîntat. M-am urcat în pat și l-am luat în brațe, dar după o clipă stăteam singur în picioare – el dispăruse, iar patul era acum gol, aranjat cu grijă și plasat în alt colț. Pijamaua cea nouă, galbenă și frumoasă, era împăturită pe pernă.

M-am trezit zăpăcit de acest vis, dar, pare ciudat să o spun acum, nu i-am dat prea mare importanță. În mod bizar, nu m-a tulburat prea mult, dar mi-a rămas în minte și mi-a influențat într-un fel ziua. Mai

tîrziu, după-amiază, cînd m-am întors la cămin, am găsit lipit pe ușa un bilet scris de mîna: „RORY, SUN-O PE MAMA TA”.

Imediat am ieșit din nou în stradă și m-am îndreptat spre cea mai apropiată cabină telefonică, în timp ce inima îmi bătea tot mai tare și simțeam un nod în gît. Am format numărul mamei și a început să mă ia cu amețală. Pe cînd suna telefonul, nu aveam nici o idee despre ceea ce avea să urmeze, dar apoi, în clipa în care mama a răspuns, am început să plîng și pur și simplu am știut. Tata murise în timp ce eu dormeam și visam că-l mai vizitez o dată.

Studii interculturale demonstrează că „aproximativ jumătate dintre experiențele [telepatice] spontane se produc sub forma viselor, iar multe dintre ele implică accidente sau moartea unui membru al familiei”, după cum susține Dean Radin, om de știință la Institute for Noetic Sciences din Petaluma (California), despre care s-ar putea spune că, în acest moment, este poate cel mai mare expert în fenomene parapsihologice⁵. („Parapsihologic” se referă la o serie de abilități cognitive care nu pot fi explicate prin simțurile obișnuite și între care se numără clarviziunea, telepatia și precogniția. Nu căutați aceste cuvinte pe Wikipedia, fiindcă termenii legați de parapsihologie pot fi editați de sceptici, care îi prezintă ca și cum falsitatea acestora ar fi fost demonstrată oficial.) Într-o analiză a unor studii asupra telepatiei spontane, șansele să fi fost vorba de o întîmplare au fost calculate, după cum spune Radin, la „22 de miliarde la 1”⁶. Ceea ce înseamnă că s-ar putea să fie doar o coincidență că ai avut un anumit vis în ziua în care o persoană dragă a murit – dar acest lucru este foarte, foarte puțin probabil.

„N-am mai avut experiența unui asemenea tip de comunicare într-un mod atît de intens înainte sau după aceea”, a conchis Rory în scrisoarea sa, „dar pentru mine a devenit clar, o dată pentru totdeauna, că aceste semnale și unde se transmit”.* *

La sfîrșitul secolului al XIX-lea, psihiatrul german Hans Berger, inventatorul electroencefalogrammei (EEG), a fost impulsionat să o apuce pe calea care avea să ducă la această invenție deoarece voia să localizeze acea „energie psihică” ce i-a permis cumva surorii sale să

știe atunci cînd el aproape că a fost strivit de un tun tras de cai, la o zi distanță de locul unde se afla ea⁷. Simțind teroarea intensă a fratelui său în momentul în care era cît pe ce să fie lovit, ea a fost brusc cuprinsă de certitudinea persistentă că fratele ei era în pericol. L-a implorat pe tatăl lor să-l contacteze, refuzînd să se potolească pînă cînd acesta i-a trimis o telegramă. Berger a fost fascinat de reacția surorii sale. Oare avem o formă de conștiință – un mod de a ști – pe care încă nu am descoperit-o? se întreba el.

În 1929, Berger și-a dezvăluit prima metodă de „a înregistra activitatea electrică a creierului uman de la suprafața craniului”, folosind electrozi pentru detectarea și transmiterea către un aparat de reproducere grafică a unor semnale electrice sau unde cerebrale. Inițial a fost întâmpinat cu scepticism, pentru că era aproape un necunoscut în cercurile medicale din Germania, dar tehnica lui de măsurare a fost testată în cele din urmă și de alții, și nu după mult timp a fost utilizată în întreaga lume, punînd bazele neuroștiințelor moderne. Aveau să mai treacă trei decenii înainte ca EEG-urile unor gemeni aflați la distanță să fie studiate și să se descopere întîmplător corelația lor⁸. Berger ar fi fost încîntat, dar aveau să mai treacă alte cîteva decenii înainte ca aceste studii realizate pe gemeni să fie considerate cît de cît demne de interes.

Unul dintre primele studii pe gemeni a dovedit că, atunci cînd unui geamăn monitorizat prin EEG i s-a cerut să închidă ochii, ceea ce a determinat creșterea frecvenței undelor alfa la nivel cerebral, frecvența undelor alfa ale geamănului aflat la distanță a crescut și ea. Studiile pe gemeni care au utilizat EEG au fost executate ulterior de peste 12 ori, perfecționînd protocoalele și verificînd să nu existe greșeli de proiectare; în continuare, acestea au confirmat corelații subtile între creierul gemenilor aflați la distanță. În 2013, un studiu asupra unor gemeni din Marea Britanie a raportat că 60% dintre ei comunicau telepatic, iar 11% dintre gemenii identici au precizat că au frecvent astfel de experiențe, inclusiv vise comune⁹. Cu ce poate contribui știința la aceste afirmații? După ce a revizuit metodologia tuturor experimentelor EEG realizate aproximativ de-a lungul unui

deceniu, neurofiziologul ceh Jiří Wackermann a conchis în 2003: „Avem de-a face cu un fenomen care nu e nici ușor de respins ca eșec metodic sau ca artefact tehnic, nici înțeles în ceea ce privește natura sa”. Într-adevăr, care este natura lui? Cum altfel să abordezi această întrebare?¹⁰

La începutul anilor 1960, psihiatrul Ian Stevenson de la Universitatea Virginia a început să investigheze ceea ce el numea „impresii telepatice”¹¹. Asemenea lui Hans Berger, și el era interesat să determine cum se întâmpla ca oamenii să știe că o persoană de care erau apropiați din punct de vedere emoțional, dar îndepărtați din punct de vedere fizic era pe moarte sau se afla în suferință. Spre deosebire de Berger, el nu a avut o asemenea experiență, dar știa că Rhine Research Center, fondat de Universitatea Duke din Carolina de Nord în anii 1920, adunase și arhivase mii de asemenea cazuri de „experiențe parapsihologice spontane”. În general, Rhine Research Center este cunoscut pentru eforturile de a studia telepatia prin intermediul unor experimente controlate, cum ar fi exercițiile de ghicire a cărților de joc. Dar cercetătorii de aici au fost interesați și de cazuri de telepatie spontană care a apărut din emoțiile brute și schimbătoare ale vieții umane. Stevenson a vrut să afle mai multe despre ele. Ce însemnau? Puteau fi verificate și analizate? Avea să se contureze vreun tipar?

Stevenson, un om de știință liniștit și meticulos, originar din Montréal, care avea să ajungă la conducerea Departamentului de Studii Perceptive al Universității Virginia, s-a hotărât să înceapă prin a trece în revistă prima colecție de cazuri de telepatie spontană despre care se știa că au fost investigate: 165 de relatări publicate la sfârșitul secolului al XIX-lea de Frederic Myers și Edmund Gurney, oameni de știință de la Cambridge¹². Unul dintre criteriile utilizate de Myers și Gurney pentru selectarea cazurilor incluse în cartea lor a fost ca o anumită acțiune să fi fost întreprinsă din cauza experienței respective, dar înainte ca evenimentul asociat ei să fi fost aflat pe căile obișnuite. De pildă, o declarație bruscă făcută în fața altor persoane: „Cutare a murit!”, înainte ca o astfel de veste să sosească printr-o telegramă ori printr-un mesager, sau insistența de a trimite o telegramă, așa cum

făcuse sora lui Hans Berger. Myers și Gurney au considerat că asemenea acțiuni reprezentau un mod de validare a raportului. De asemenea, ei au inclus și cazurile rare de percepții colective pe care le găsiseră: de exemplu, un bărbat și fiul său au văzut în același timp chipul tatălui acelui bărbat aproape de tavanul din salonul lor, exact la ora la care murise omul respectiv (după cum au aflat mai târziu). Soția bărbatului, care se afla în aceeași cameră, fusese martora reacțiilor și comentariilor făcute de soțul și de fiul ei, chiar dacă ea nu observase nimic neobișnuit. Un alt exemplu de percepție comună a fost asociat cu o situație periculoasă – o furtună pe mare –, și nu cu moartea¹³. Fenomenul a fost investigat de Edith Sedgwick:

Domnul Wilmot și sora lui, domnișoara Wilmot – au relatat cercetătorii –, erau pe un vapor care mergea de la Liverpool către New York, și o bună parte din durata călătoriei au avut parte de o furtună puternică. La mai bine de o săptămână după începerea furtunii, doamna Wilmot, care se afla în Connecticut – făcându-și griji legate de siguranța soțului ei –, a avut o experiență la miezul nopții, în timp ce era trează, în care se făcea că a mers în cabina de pe vapor în care stătea soțul ei, unde l-a văzut pe el dormind în cușeta de jos și pe un alt bărbat care o privea din patul suprapus. Ea a ezitat, și-a sărutat soțul, după care a plecat.

În dimineața următoare, colegul de cabină al domnului Wilmot l-a întrebat, oarecum indignat, cine era femeia care intrase în cabina lor în timpul nopții. Domnișoara Wilmot [sora lui, aflată la bord] a adăugat la rîndul ei că a doua zi dimineată, înainte de a-și vedea fratele, colegul de cabină al acestuia a întrebat-o dacă intrase înăuntru pentru a-l vizita pe domnul Wilmot în timpul nopții, iar cînd ea a negat, el i-a spus că a văzut o femeie intrînd în încăpere în toiul nopții și ducîndu-se la domnul Wilmot.

Desigur, acest lucru ar fi părut extrem de indecent la mijlocul secolului al XIX-lea. O femeie în camera lor? Dumnezeu mare! Acasă, în Connecticut, doamna Wilmot era la fel de afectată de caracterul nepotrivit al gestului: „Toată ziua am avut senzația foarte intensă că mi-am vizitat soțul. M-am simțit foarte tulburată de prezența

lui [a bărbatului din patul suprapus], când s-a aplecat și s-a uitat la noi”. Cu toate acestea, experiența sau visul sau orice ar fi fost pare să o fi răscolit. „Impresia pe care mi-a lăsat-o a fost atât de puternică, încât m-am simțit neobișnuit de veselă și de înviorată.”

Examinînd cu atenție asemenea întâmplări neobișnuite petrecute în Anglia secolului al XIX-lea, Stevenson a descoperit că în cazurile adunate de Myers și Gurney erau implicați în egală măsură bărbați și femei 89%dintre acestea au avut loc în timp ce persoana era trează, și nu în timp ce visa sau moțăia. (Oliver Sacks trece cu ușurință peste acest studiu în recentul său volum *Hallucinations*¹⁵, menționînd doar că „se bănuiește” că majoritatea protagoniștilor dormitau. Acest lucru nu este adevărat.) Două treimi din cazurile adunate implicau vești legate de o rudă foarte apropiată. 82% se refereau la un deces, la o boală subită sau la un accident (sau, în cazul Wilmot, la o furtună). După cît se pare, oamenii nu percepuseră și veștile bune legate de o altă persoană¹⁶. „Să însemne oare asta că transmiterea bucuriei¹⁷ nu are relevanță pentru supraviețuire din perspectiva noastră, în timp ce comunicarea pericolului are?”, se întreba Stevenson. Dar era imposibil de știut.

Evaluînd 35 de cazuri din epoca sa, Stevenson a descoperit că o treime implicau o moarte violentă¹⁸, în timp ce doar 7,7% dintre toate decesele survenite în America în acel an (1966) au avut un caracter violent. (Aceleași rezultate au fost obținute în 2006 în Islanda, când cercetările au arătat că un număr mult mai mare de morți neașteptate și violente se asociau cu experiențele telepatice.¹⁹) Stevenson se gîdea că, probabil, ceva din natura emoțională a evenimentului – spaima sau durerea fulgerătoare – se transmitea asemenea unei unde sonore prin apă.

Stevenson a fost foarte scrupulos în privința cazurilor pe care a ales să le studieze. A exclus „situații în care s-a întîmplat ca presimțirile sumbre repetate să se adeverească într-o singură ocazie”²⁰. A refuzat să ia în considerare relatări nesușținute de martori care puteau să confirme ce a simțit sau a văzut protagonistul. I-a intervievat separat pe toți cei implicați și a inclus trimiteri la diversele descrieri

ale faptelor. În peste jumătate dintre situații, „experiența percepută de protagonist l-a îndemnat să întreprindă o anumită acțiune, în afară de a le povesti pur și simplu altor oameni ce s-a întâmplat”²¹. Un telefon, o călătorie în grabă, o schimbare bruscă a planurilor de vacanță. O femeie s-a urcat în mașină în toiul nopții și a condus 80 de kilometri pînă acasă, după ce a simțit deodată că pe fiica ei adolescentă o păștea o mare primejdie. S-a dovedit că în casă intraseră prin efracție niște indivizi înarmați, în timp ce fiica ei era înăuntru.

O femeie din Carolina de Sud, pe nume Jane Acker Hurth, a furnizat această relatare²². Cînd fiica mea de 5 ani s-a întors acasă de la o aniversare, a fost dezamăgită să afle că tatăl și fratele ei se duseseră să vadă un film de Walt Disney fără ea. Cinematograful Rivoli este la o distanță de un cvartal și jumătate. I-am spus lui Joicey că tatăl ei se aștepta ca și ea să vină, așa că mi-a făcut din mînă și a pornit-o țopăind spre colțul străzii. M-am întors la vasele rămase după masa de prînz, care mă așteptau, încă nespălate, în chiuveta de la bucătărie. Brusc, în timp ce țineam în mînă o farfurie, m-a cuprins un sentiment teribil. Am scăpat farfuria. Dintr-un motiv inexplicabil, am știut că Joicey fusese sau că avea să fie lovită de o mașină. Eram foarte conștientă de implicarea ei într-un accident. M-am dus imediat la telefon, am căutat numărul și, tremurînd toată, am sunat la cinematograful. Am spus cine sînt și am adăugat: „Fiica mea mergea spre cinematograful. A avut un accident. Este rănită grav?”.

Fata care a răspuns la telefon a început să se bîlbîie: „De unde ați știut?”. Joice Hurth nu a fost rănită grav în accident. Ulterior i-a scris și ea o scrisoare lui Stevenson: „Eram atît de îngrozită [în momentul ăla]... Am chemat-o în gînd pe mama”. Oare chemarea copilului, s-a întrebat Stevenson, a avut vreo importanță în faptul că mama a receptat strigătul? Analizînd cazurile, el a descoperit că nu era important ca „agentul” să se fi gîndit intens la „protagonist”²³ pentru ca acesta să recepteze semnalul că primul se află în pericol; dar că acest lucru părea să fi influențat semnificativ faptul că protagonistul a luat atitudine. A răspuns la strigătele de ajutor.

Un alt mister este motivul pentru care oamenii se încred în aceste impresii telepatice pe care le receptează. Stevenson a descoperit că „sentimentul unei certitudini”²⁴ era una dintre caracteristicile care deosebeau impresiile telepatice de visele obișnuite și de proiecțiile unei imaginații anxioase, dar e greu să-ți dai seama ce înseamnă asta. Într-o serie de e-mailuri schimbate cu un om de afaceri din nord-estul Angliei, am explorat acest sentiment al certitudinii.

Cînd avea 12 ani, Max Bone a avut un coșmar foarte intens și deosebit, care l-a determinat să facă ceva care rămîne unic în experiența sa de viață. În vis i-a apărut o casă pe care tatăl său o cumpărase cu intenția să o transforme în birou.

M-am trezit îngrozit, mi-a spus Bone, la primele ore ale dimineții, după ce avusesem ceea ce părea să fi fost un coșmar, dar al cărui conținut avea o natură evident diferită și neobișnuită. În acea noapte suflase un vînt foarte puternic, iar eu visasem că eram afară, lîngă această casă de pe strada Borough, și că stăteam pe trotuar, cu fața drept spre poarta curții din spatele casei. Această poartă de lemn vopsită în verde de la intrarea în curte, departe de stradă, nu era zăvorîtă și se deschidea, apoi se închidea, izbindu-se iar și iar, împinsă de vînt. M-am apropiat de poartă și ea s-a deschis; vopseaua scorojită și textura lemnului cenușiu și deteriorat îmi apăreau extrem de detaliat. Cînd poarta s-a deschis brusc, dezvăluind micuța curte din spatele casei, am observat că ușa albă de la bucătărie, care avea un geam mare de sticlă, fusese dată de perete, astfel încît nu se mai vedea decît deschizătura întunecată și dreptunghiulară din zid. Și partea de sus a fereastrei mici de la bucătărie era spartă și parțial deschisă. Pe cînd înaintam prin poarta deschisă și traversam curtea spre deschizătura lăsată de ușă, a început să mă cuprindă frica. Privirea mi s-a fixat asupra unei mici trepte de lîngă bucătărie. Cînd am ajuns la prag, m-am uitat în jos direct spre treaptă, iar teama a devenit incredibilă – și cînd am dat să pășesc dincolo de prag, m-am trezit îngrozit.

A doua zi dimineață (cred că era duminică), cînd încă îmi mai aminteam visul în toate detaliile, am făcut un lucru neobișnuit: am dat ascultare visului (n-am mai acționat ca urmare a unui vis nici înainte,

nici după acest incident). Am coborât imediat și i l-am povestit tatei în timp ce-și lua micul dejun. I-am explicat caracterul neobișnuit al visului și i-am spus foarte clar că eu credeam că ceva se întâmplase cu acea casă, bătându-l la cap să se urce în mașină și să se ducă acolo imediat.

Tata și-a terminat micul dejun și s-a hotărât să-mi facă pe plac, întrucât oricum nu mai verificase de ceva timp starea casei. Cei doi frați mai mari ai mei, auzind din întâmplare povestea, cred că au simțit că avea să se întâmple ceva interesant și au vrut să vină și ei. Așa că, împreună cu tata și cu frații mei, am mers cu mașina pînă la casa cu pricina. Am parcat în spatele ei, în fața porții verzi, pe care, într-adevăr, vîntul o deschidea și o închidea. Cînd am văzut asta – eram în mașină –, frații mei s-au întors spre mine, afișînd niște expresii „îngrozite”.

Am ieșit din mașină și am intrat pe poartă în curtea din spate, găsind ușa de la bucătărie larg deschisă; fusese împinsă mult înapoi, spre mobilierul din bucătărie, așa că nu se mai vedea, exact ca în visul meu. Partea de sus a ferestrei de la bucătărie era și ea spartă și întredeschisă, la fel cum îmi apăruse în vis. Am intrat în casă și am descoperit că apa se revărsa prin plafonul de la parter, iar pe covorul din sufragerie începuse să apară mucegai.

Era clar că cineva spărsese casa cu cîteva zile în urmă, iar hoții se întorseseră la un moment dat să ia și armăturile, garniturile și țevile de plumb. Am încuiat și am închis apa. Tata a refuzat să vorbească despre acest incident mulți ani după aceea, dar acum o face. Cei doi frați ai mei au fost de părere că întreaga chestiune era înspăimîntătoare și neliniștitoare și-și amintesc și azi povestea.

„M-am gîndit intens la acest incident toată viața și am tras cele mai bune concluzii de care am fost în stare pentru a mi-l explica.” Bone urmărește teoriile și speculațiile formulate în cadrul cercetării aspectelor paranormale și neurologice și este convins că există ceva în cîmpul electromagnetic care permite transmiterea gîndurilor și senzațiilor de la o minte la alta. Nu crede că în timpul visului a avut o decorporalizare propriu-zisă, ci bănuiește că, într-un fel, a văzut ceea

ce vedeau hoții. S-a conectat la modul în care ei vedeau spatele casei. Excluse posibilitatea ca visul să fi fost o coincidență. Am insistat să-mi precizeze de ce nu putea accepta că fusese doar o coincidență:

De obicei, visele mele sînt mai liniștite, deși au multe detalii vizuale, dar nu au o asemenea precizie a detaliilor ca visul acela. Nu mi-a fost deloc greu să țin minte ce am visat și să-mi amintesc că trebuia să iau niște măsuri. Asta nu mi se întîmplă de obicei. Era aproape ca și cînd memoria mi s-ar fi fixat asupra unor lucruri pe care nu trebuia să le înregistreze de fapt. Aproape ca și cînd ar fi înregistrat niște imagini „brute”, neprocesate, care au ocolit din întîmplare procesul meu normal de prelucrare vizuală preliminară, ajungînd să stocheze detalii de o precizie aproape absurdă, cum ar fi vopseaua scorjîtă a porții.

Ca unici locuitori ai minților noastre, în general, sîntem în măsură să judecăm cel mai bine o percepție frapant de diferită, dar, în mod invariabil, tocmai claritatea și specificitatea impresiei par să-i îndemne pe oameni să acționeze.

Ian Stevenson a descoperit că existau alți doi factori care-i determinau pe oameni să se ridice cu ochii larg deschiși și să pună mîna pe telefon sau pe pix. Unul era faptul că „agentul”, adică persoana aflată în situația de criză, s-a gîndit anume la „protagonist” în momentul pericolului. Acest lucru părea să fie valabil în special cînd părinții le răspundeau copiilor, deși ar fi explicabil, întrucît, cel mai probabil, copiii ar striga un părinte absent. Al doilea factor părea să fie o înclinație mai puternică spre receptarea unor asemenea semnale, prezentă din capul locului; mai multe cazuri implicau persoane care avuseseră în repetate rînduri „impresii telepatice” în momente cruciale²⁵Janey Acker Hurth, de exemplu, care simțise că fiica ei avea să fie lovită de o mașină, a intuit și boala subită și gravă a tatălui ei²⁶.

Cred că trecuse deja de miezul nopții, în data de 23 ianuarie, a spus ea, cînd m-am trezit cu sentimentul unei dureri profunde, o senzație că ceva nu mergea bine. N-am vrut să-l deranjez pe soțul meu, așa că am stat mult timp cu ochii larg deschiși, fixînd tavanul dormitorului, care abia dacă se vedea în lumina slabă, pîcloasă. Îmi

amintesc că mă durea tare inima. Am început să plîng și mi-am înăbușit suspinele în pernă. Soțul meu s-a trezit imediat și mi-a pus multe întrebări, la care n-am știut ce să-i răspund. Îi repetam întruna că aveam senzația că se întîmplase ceva rău. Încercările lui de a mă consola au fost zadarnice și nu am mai dormit deloc în noaptea aceea.

Această experiență a avut loc la trei luni de la căsătorie, cînd familia Hurth era în vizită la părinții lui.

În dimineața următoare, cînd am coborît să luăm micul dejun, socrii mei au fost șocați cînd au văzut cum arătam – cu ochii umflați și o expresie pierdută. Ne-au acuzat că am avut o „ceartă de îndrăgostiți”, dar eu i-am asigurat că nu era vorba despre așa ceva. Le-am spus că nu-mi puteam explica de ce mă simțeam atît de deprimată. Au fost foarte îngrijorați. Am pus pîinea în prăjitor și, în timp ce așteptam lîngă aparat, m-am întors brusc și am exclamat: „E tata! Ceva foarte rău i s-a întîmplat tatălui meu!”.

După cîteva clipe, un telefon a confirmat intuiția ei tot mai precisă legată de ceea ce se întîmplase. Tatăl ei intrase în comă după ce făcuse insuficiență renală în urma administrării unei sulfamide, i-a explicat mama ei la telefon (și avea să moară la scurt timp după aceea). Stevenson a fost uimit de modul în care, uneori, informațiile le deveneau oamenilor din ce în ce mai clare. „Mintea persoanei care are asemenea experiențe”, gîndea el, „poate cerceta mediul pentru a detecta pericolele la care sînt expuse persoanele dragi, iar cînd le identifică, «se acordează» astfel încît să aducă mai multe detalii în lumina conștiinței”²⁷.

Descoperirilor făcute de Stevenson în anii 1960 le răspund cazurile colectate cu trei decenii mai tîrziu de neuropsihiatru britanic dr. Peter Fenwick, de la King's College din Londra. Specialist cu o îndelungată experiență în epilepsie, manifestă o curiozitate stăruitoare față de percepțiile și experiențele neobișnuite la limita morții, trezită atunci cînd unul dintre pacienții săi a descris o experiență în apropierea morții pe carenu și-a putut-o explica. Fenwick, acum în vîrstă de aproape 80 de ani, a adunat peste 2.000 de relatări privitoare la ceea ce el numește „coincidențe de pe patul de moarte”²⁸. (Ar fi de dorit ca

toată lumea să se decidă asupra unei singure denumiri referitoare la asemenea experiențe.) Bazat pe scrisori solicitate publicului din Marea Britanie, studiul lui Fenwick este mai puțin riguros și mai investigativ decât cel al lui Stevenson. Însă relatările ne oferă o impresie complexă asupra experiențelor pe care se pare că le au oamenii.

O femeie a scris despre soțul ei, de care se despărțise recent și care se sinucisese în februarie 1989.

M-am trezit pîngînd la ora 3 dimineța, după un vis foarte „real” în care se făcea că Vincent stătea la picioarele patului meu și-mi spunea să nu mai plîng, fiindcă totul se terminase, iar el își găsise în sfîrșit pacea. M-am ridicat din pat, „pe pilot automat”, și am făcut niște lucruri pe care trebuia să le fac; doi clienți m-au sunat în jurul orei 8 și i-am speriat grozav cînd le-am spus că nu voi mai lucra o perioadă, întrucît soțul meu tocmai murise²⁹.

Obiectiv vorbind, ea nu știa încă dacă era adevărat, dar totuși știa că era adevărat. S-a dus cu Merlin, cîinele lor, la apartamentul lui, unde i-a găsit cadavrul. „Raportul medico-legal a confirmat că Vin murise într-adevăr în jurul orei 3.00 dimineța.” În acest caz, nu „agentul” aflat într-o situație periculoasă este cel care cere ajutorul, concentrîndu-se asupra „protagonistului” experienței paranormale, ci mai curînd agentul trimite un mesaj liniștitor după ce totul s-a terminat. El era mort.

Richard Bufton, conferențiar universitar și scufundător profesionist, era la bordul unei nave cînd, pe căi neobișnuite, a aflat de moartea bunicului său. El i-a scris lui Fenwick:

Eram întins în cușeta din cabina de la proră, pe jumătate adormit, cînd prin fața ochilor mi-a trecut o imagine asemănătoare cu o bandă de telegraf. Mesajul, pe care l-am citit în gînd, spunea pur și simplu: „bunicul tău a murit”. Am sărit din pat și am urcat cele trei-patru trepte care duceau la cabina principală, spunîndu-i prietenului meu că trebuia să fac un apel radiotelefon. Prin intermediul rețelei Bahrain Radio, am sunat-o pe mama în Marea Britanie, iar cînd a răspuns la telefon mi-a spus că avea vești proaste. Am întrerupt-o, spunîndu-i că i-am telefonat pentru că știam că bunicul murise³⁰După părerea

neurologului Dominic ffytche de la King's College din Londra, unul dintre cei mai mari experți din lume în domeniul halucinațiilor vizuale, interesant în experiența lui Richard Bufton este faptul că, atunci când oamenii au halucinații în care apare un text, ei nu văd niciodată mesaje care au sens³¹. Halucinația este incoerentă din punct de vedere vizual, apărând fie o idee vagă asupra textului, fie o grupare aleatorie de litere. Așadar, dacă Bufton a avut halucinații, cum de a văzut niște cuvinte care îi transmiteau clar că bunicul său a murit? În singurul caz găsit de ffytche în care o femeie vizualiza „halucinații care îi dădeau ordine” apărute în scris – care îi sugerau, de pildă, să arunce cu ceai în fața unui membru al familiei –, el a descoperit că ea nu citea de fapt mesajul cuvînt cu cuvînt. Doar deducea ce scria acolo. Și asta pare să se fi întîmplat și în cazul lui Bufton. A fost ca și cînd ar fi recepționat în alt mod un mesaj referitor la bunicul său, apoi l-ar fi proiectat vizual (dîndu-i o formă în imaginația sa) ca pe o bandă de telegraf. Unii cercetători sugerează că oamenii intuiesc aceste incidente care implică pericole sau decese³², stocînd informația brută, apoi creierele lor alcătuiesc instantaneu o reprezentare a lucrului intuit, într-un mod foarte asemănător cu cel în care, în vise, conferim sens unor sunete din mediul exterior, cum ar fi sunetul ceasului deșteptător.

Cînd cineva apare la capătul patului, oare vine la noi post-mortem sau noi participăm telepatic la experiența morții sale calme și liniștite? Nu putem ști acest lucru. Cîțiva oameni au vorbit despre bucuria stranie pe care a simțit-o și sora mea, Katharine, ca și cînd tata nu i-ar fi adus vestea morții sale, ci i-ar fi împărtășit senzația mării bucurii pe care a simțit-o în ultima clipă. „Îmi amintesc că m-am simțit incredibil de mulțumită și de fericită”, își amintea o femeie pe nume Kath McMahon noaptea în care a „aflat” că tatăl ei murise³³. Acestui sentiment nu i se asocia nici o informație, ea nu știa că tatăl său murise. Simțise doar o schimbare emoțională bruscă. În mod similar, o altă femeie a descris uluirea pe care a simțit-o cînd și-a dat seama că atît ea, cît și fiica ei, aflate în case diferite, s-au trezit în același timp la ora morții mamei sale și s-au simțit extraordinar de fericite și optimiste³⁴.

Un marinar pe nume Raymond Hunter pare să fi cunoscut atât durerea bolii tatălui său, cât și pacea care i-a urmat³⁵. În seara în care tatăl murise de cancer pulmonar, „nu pot să descriu sentimentul de iubire și mareaîmpăcare pe care le-am simțit”. Însă aceste emoții au apărut după un interludiu mult mai bizar și mai intens, în timpul căruia a simțit că plămînii i-ar fi cedat și se sufoca, abia mai putînd să respire. Această experiență bruscă și violentă a simptomelor resimțite de altcineva în clipa morții a fost observată de unii cercetători, deși rămîne în continuare aproape complet neexplorată. Ian Stevenson a întîlnit-o în cazurile studiate și a sugerat că ar putea fi un fel de extensie telepatică a unui fenomen pe care studiile îl menționează mai des, prin care oamenii care locuiesc împreună își preiau reciproc, prin simpatie, simptomele sau stările sufletești.

„Sindromul de cuvadă, în care un bărbat copiază simptomele și durerile resimțite de soția sa în timpul travaliului și al nașterii, a fost menționat în literatura de specialitate și ilustrat prin numeroase exemple”, observa Stevenson³⁶.

Odată am studiat o femeie de vîrstă mijlocie care se plîngea de o durere puternică în umărul drept, a cărei cauză nu a putut fi descoperită prin examinare fizică. În cele din urmă am aflat că, cu puțin timp înainte de debutul bolii sale, fiul ei murise de cancer biliar și că iritarea nervilor de la nivelul diafragmei transmisese durerea indusă de cancer către umărul său drept... Durerea cauzată de identificare și mediată în mod normal cu ajutorul simțurilor ridică întrebarea dacă o identificare similară nu poate avea cumva loc și prin intermediul percepției extrasenzoriale.

Un exemplu deosebit de grăitor provine dintr-un interviu luat de jurnalistul Paul Hawker în 2010. O femeie de aproape 40 de ani i-a spus:

Într-o dimineață, în jurul orei 2.00, m-a trezit zgomotul inimii mele care se frîngea. Știu că sună extrem de ciudat, dar așa s-a întîmplat. Am auzit-o frîngîndu-se și am simțit cum parcă mi se despica pieptul. Era o senzație copleșitoare, subită și explozivă. A doua zi am făcut ceea ce fac de obicei dimineața devreme și m-am

urcat în mașină, să mă duc la serviciu. Mă opriseam la semafor, cînd am devenit conștientă sau am simțit o presiune în partea laterală a feței. Îmi amintesc clar că presiunea era asemenea celei a unui obraz apăsător ușor pe al meu, ca și cînd m-ar fi dezmiardat cineva. Sentimentul care m-a cuprins atunci a fost unul de iubire și încurajare – era plăcut. Apoi am simțit cum o mîna mi-a luat mîna și am „simțit” că îi lipsea degetul mijlociu, deoarece în zona aceea nu simțeam nici o presiune. Și apoi mi-am dat seama. Am înțeles că era mîna tatălui meu, care, cînd eram mică, își pierduse degetul mijlociu într-un accident pe șantier. Mi-am continuat drumul, am avut o scurtă întrevvedere cu cineva și după o oră m-am întors acasă, unde m-a întâmpinat soțul meu, care mi-a spus: „Tatăl tău a murit”. Se pare că murise în timpul nopții, în urma unui atac de cord foarte violent. Nu am fost deloc surprinsă³⁷.

❏ *

Ideea formulată adeseori de specialiștii în sănătate mentală conform căreia aceste experiențe sînt proiecții imaginare ale evenimentelor după producerea acestora implică o atribuire greșită a intensității, clarității și, adeseori, a puterii lor de a ne tulbura. Ele au loc pe un plan destul de diferit de cel la care se produce înțelegerea indiferentă a faptului că tocmai te-ai gîndit la cineva înainte să-ți dea telefon. Să ne gîndim la descrierea făcută de marinarul Raymond Hunter: „Îmi amintesc că m-am apucat cu mîna de gură, deschizînd-o cu forța ca să respir mai ușor. Luptam din toate puterile mele, dar durerile deveniseră acum insuportabile”³⁸. Insuportabile. Nu este vorba de o senzație de care te debarasezi ușor, ca de un crîmpei ciudat dintr-un vis, mai ales dacă afli că tatăl tău a murit în momentul în care ai simțit panică și durere.

Sociologul Glennys Howarth de la Universitatea Plymouth, care cercetează cazurile rare cînd simptomele unor boli au fost resimțite în comun de la distanță, observă că acest gen de eveniment determină un fel de criză de identitate, ca și cum ai trece de la un mod de a exista în lume la altul³⁹. „Pentru ca persoana care împărtășește asemenea experiențe să le găsească înțelesul, pentru sine sau pentru alții, este esențial să fie găsită o explicație plauzibilă.” Cu alte cuvinte, să-mi

spună și mie cineva ce dracu' mi s-a întâmplat! În lipsa unei explicații, persoana va fi izolată „pe tărîmul explicațiilor stigmatizante al halucinațiilor și nebuniei”. Iar acesta nu este un loc în care să te simți în largul tău.

Cînd aveam 18 ani – îi scrie lui Fenwick un bărbat pe nume Derek Whitehead – eram înrolat în Marina Comercială și traversam Oceanul Pacific, în drum spre Australia. Într-o noapte stăteam în cușeta mea și citeam o revistă pentru bărbați – cred că era Mayfair sau Playboy. Am ridicat privirea, iar bunicul meu era în picioare lîngă mine, privindu-mă. Am sărit din pat, am strigat chiar, iar el era în continuare acolo și mă privea – am rupt-o la fugă pînă pe punte, tremurînd ca varga⁴⁰.

Whitehead avea să afle mai tîrziu, prin intermediul unei scrisori care-l aștepta în Australia, că bunicul lui murise în noaptea respectivă. Acest incident i s-a părut extrem de neliniștitor. „Nu știu ce sînt lucrurile astea – fantezii, vise, dorințe, iluzii –, dar nu-mi plac. Îmi zdruncină simțul realității.”

Acest simț zdruncinat al realității este, desigur, unul dintre motivele pentru care oamenii se opun uneori cu înrîncenare ideii unor experiențe ieșite din comun. O poveste deosebit de captivantă și de frumos istorisită îi aparține chirurgului Allan Hamilton, absolvent al Universității Harvard și profesor de neurochirurgie la University of Arizona Health Sciences Center, care a avut următoarea experiență în anii în care era medic rezident la Boston. În 1982, urma un stagiul la secția pediatrică de arsuri din Massachusetts General Hospital. A fost adus un băiat de zece ani care căzuse de pe un turn de înaltă tensiune pe o linie electrică. Singurele porțiuni de piele care mai rămăseseră pe corpul lui erau niște petice aflate la pliurile încheieturilor și în zona inghinală.

În fazele inițiale ale îngrijirii arsurilor extrem de grave – scrie Hamilton într-un volum de memorii intitulat *The Scalpel and the Soul* – victima trebuie acoperită cu o piele nouă. Inițial, aceasta se face cu ajutorul grefelor prelevate de la cadavre recente. Deși pielea este moartă, fișiile subțiri de dermă și epiteliu acționează foarte bine ca piele temporară. Curînd, sistemul imunitar al pacientului respinge

grefele străine. Prin grefele luate de la cadavru, se speră să se câștige suficient timp pentru ca porțiunile rămase din pielea pacientului... să poată fi prelevate treptat, pentru a acoperi din nou corpul⁴¹.

În acest caz, constituția plăpândă a băiatului respingea încontinuu grefele de piele, astfel încât Hamilton și colegii săi își pierdeau speranța că l-ar putea menține în viață suficient de mult pentru a-i regenera pielea. Era în continuare în comă, într-o stare foarte gravă, abia reușind să rămână în viață. Înnebunit de durere, tatăl său în vârstă de 42 de ani s-a prăbușit la pământ și a murit în urma unui atac de cord. Deodată, echipa de medici a avut o ocazie aproape imposibil de estimat. Din punct de vedere genetic, pielea tatălui ar fi fost mai compatibilă decât cea a cadavrelor utilizate anterior și exista șansa ca băiatul să nu o respingă.

„Ne-am hotărât să-l ducem pe Thomas în sala de operații și să-l acoperim cu pielea luată de la tatăl lui”, își amintește Hamilton. Transplantul de piele a durat aproape douăsprezece ore. După operație, am intrat în camera de gardă și am adormit imediat. Fusesem activ mai bine de 48 de ore neîntrerupte. Au părut să treacă doar câteva secunde pînă cînd m-am trezit furios și dezorientat. O asistentă bătea tare în ușa camerei de gardă. M-am uitat la ceas. Dormisem mai bine de două ore. Asistenta bătea în ușă și, deodată, m-a străfulgerat gîndul că Thomas era probabil pe moarte.

În schimb, Hamilton l-a găsit pe micul său pacient – care avea să supraviețuiască, într-adevăr – trezit din coma îndelungată și bîjbîind frenetic cu mîinile protejate de bandaje în jurul tubului endotraheal. Voia să vorbească. Hamilton a înlăturat diverse piese de instrumentar medical din traheea și gura băiatului. „A tușit violent de cîteva ori. Dintr-odată, a vorbit. Vocea îi era perfect clară. «Ce s-a întîmplat cu tata?»”

Uluit, primul impuls al lui Hamilton a fost să mintă și să-l asigure pe copil că nu se întîmplase nimic, că tatăl lui era bine. Băiatul a părut derutat de acest răspuns. „Tata stă chiar aici, la capătul patului. De ce nu spune nimic?”

La început Hamilton și-a întins gâtul, uitându-se în jur și căutând din priviri o imagine sau o siluetă aflată dincolo de perdea, care ar fi putut să-l inducă în eroare pe pacient, dar acolo nu era nimeni. El și asistenta care-l ajuta i-au dat băiatului vestea că tatăl lui murise, ca și când ar fi fost mai important să-l scape de iluziile răvășitoare decât să-l protejeze de vestea aceea atât de tristă. Dacă băiatul era șocat, doctorul era pur și simplu copleșit de uimire. Hamilton scrie: „Atunci am avut la rîndul meu un moment efemer de deșteptare. După aceea am simțit furnicăături în tot corpul, ca și când pe pielea mea dansau scînteii”.

* *

Deșteptări efemere, momente de înfiorare misterioasă, momente de uluire totală. Pentru strămoșii mei irlandezi și scoțieni, realitatea unui modieșit din comun de a cunoaște lucrurile a fost întotdeauna prezentă, înglobată firesc în cultura lor, și nimic din ceea ce ținea de ea nu era reprimat. Acest sentiment al trezirii și uluirii este o reacție foarte recentă la o experiență străveche.

Într-o după-amiază de vară, mătușile și verișoarele mele mai în vîrstă, femei trecute de 80 și 90 de ani, s-au adunat toate în jurul mesei din casa noastră de la țară din Lochend, pe malul lacului Stony (Ontario), un loc unde se reunea întregul clan Mackenzie format din rudele mamei de când plecaseră în exil din primul Loch End, aflat lîngă Inverness, în Scoția, în timpul migrației forțate de la începutul secolului al XIX-lea. Acolo, într-o cabană veche de un secol din pădurile Americii de Nord, bunica mea scrisese cu vopsea următoarele cuvinte, direct pe perete: „De fantome și strigoi și de fiare cu picioarele lungi și de toate jivinele care umblă noaptea să ne apere bunul Dumnezeu”. Un semn de respect pentru dialectul galez pe care clanul îl vorbise cîndva, pentru străbunele noastre celte pricepute la vrăji. Dar acum, cînd scriu această carte, pentru prima dată vorbim serios despre aceste lucruri.

Mătușa Bea, care are 93 de ani, încă mai conduce singură patru ore pentru a-și petrece verile pe o insulă din mijlocul lacului. Citește The New York Times și are destule lucruri de spus cu privire la politica externă a Marii Britanii și la schimbările climaterice. Își poartă

părul cărunt tăiat scurt, cu breton, de sub care ochii ei te scrutează atent, mereu curioși și iscoditori. Când ne terminăm salatele de vară și vorbim despre ultimele cărți apărute, ea își amintește că străbunica Maude își păstra mereu convingerea absolută în ceea ce privește modul misterios în care înțelegea lucrurile. „Bunica stătea în camera de zi, citind o carte, iar la un moment dat o închidea brusc, bombănind: «La naiba! Vine cutărică și n-am nici un chef să-l văd». Și cu siguranță”, spunea mătușa Bea uimită, cu brațele încrucișate ușor deasupra pîntecelui, „cutărică apărea de obicei după zece minute”.

Norvegienii au un cuvînt pentru această anticipare ciudată a vizitatorilor: vardøger⁴². Noi îi spunem „al doilea văz”, acesta fiind termenul pe care l-ar fi utilizat strămoșii noștri din munții Scoției. (Ca o paranteză interesantă, s-a descoperit că mulți dintre scoțienii din zonele muntoase au ADN norvegian, iar acestea sînt singurele două culturi din Europa în al căror folclor știu că există nume chiar pentru această trăsătură precognitivă, prin urmare, este probabil vorba despre o predispoziție genetică.) În orice caz, din punct de vedere cultural, era de înțeles dacă cineva era înzestrat cu un al doilea văz, și nimeni dintre cei care aveau acest talent nu se simțea ca un fantezist sau un mincinos. Străbunica mea Maude era mărunțică, o femeie slăbuță care abia dacă măsura 1,50 metri înălțime. Când intuia că o persoană plictisitoare sau pisăloagă se apropia de căsuță, uneori se ascundea în cufărul de lemn pictat din tindă. După mai mulți ani, cînd bunicul i-a telefonat mamei sale pentru a-i da vestea că tatăl lui suferise un atac de cord fatal în timp ce se afla în barcă în golful Georgian din lacul Huron, Maude a răspuns, nerăbdătoare și mîhnită: „Știu”.

După Maude, cu fiecare nouă generație, discuțiile despre „al doilea văz” s-au domolit tot mai mult, transformîndu-se în tăceri personale, în timp ce membrii familiei s-au adaptat la secularismul tot mai pronunțat al secolului XX. Abia în această după-amiază a amintirilor Bea, cea mai în vîrstă dintre rudele noastre, ne-a vorbit despre străbunica Maude – și apoi multe alte povești au ieșit la iveală. Verișoara Marion ne-a povestit că lucra la un complex hotelier din Banff, în Alberta, pe cînd era adolescentă, „deci pe la sfîrșitul anilor

1940”, iar hotelul a luat foc, ceea ce a făcut-o pe mama ei din Montréal să se trezească, foarte neliniștită, și să-i telefoneze de urgență. Verișoara Sonny ne-a mărturisit că se îndreptase tot mai mult spre misticism după ce avusese o reacție alergică la penicilină – și că mai târziu, când fostul ei soț a murit, chiar în acea după-amiază, a fost cuprinsă în mai multe rînduri de o emoție „strălucitoare”, caldă și greu de descris. Mama, o persoană extrem de rațională, a recunoscut că, dacă tot vorbeam despre asta și „deschisese acest subiect”, și ea se trezise brusc din somn într-o dimineață pe cînd era la facultate și s-a repezit la telefonul din cămin să o sune pe bunica mea, despre care știa că trece prin momente grele. Chiar așa și era. Cea mai bună prietenă a bunicii murise în noaptea aceea.

Fiecare experiență era diferită, dar toate erau posibilități de a ști – sau moduri de a exista – care zguduiseră pămîntul, chiar dacă numai pentru un moment. Și totuși, noi nu vorbiserăm niciodată despre ele. Într-un fel, era uimitor. Aici trecuserăm cu toții pe lîngă incantația galeză de pe peretele propriei noastre case („De fantome și strigoi...”) și ignoraserăm complet ceea ce invoca această tradiție cu privire la propriile noastre experiențe. De mult timp internalizaserăm filosofia scoțiană masculină a iluminismului, care se adresa jumătății sîngi a creierului și care ne era transmisă de străbunii noștri, dintre care cei mai mulți (de cînd emigraseră în America de Nord) fuseseră soldați, clerici ai Bisericii Anglicane și oameni învățați. Fantome, strigoi și vrăjitoare celte – plecați, să nu vă mai vedem! Ce ne lipsește cînd înăbușim discuțiile despre impresiile și viziunile pe care le-am avut? Nu mai avem modelele vechi pentru a le înțelege, dar „modelele ne ajută să gîndim”, scrie Elizabeth Lloyd Mayer⁴³, psihiatru la Berkeley, care a rămas cu gura căscată cînd un radiestezist a găsit harpa fiicei sale: „Cîtă vreme nu se supun unui concept, percepțiile ce nu se potrivesc modelelor pe care le avem deja pot fi incitante și distractive”, cel puțin pentru cei care ascultă poveștile, dacă nu și pentru cei care trăiesc în centrul lor de putere, „dar în final au impactul pe care l-ar avea un mesaj scris pe apă. În lipsa unui model în care să fie incluse,

nu avem unde să plasăm lucrurile noi și neobișnuite, în timp ce încercăm să le descifrăm”.

Desigur, istoria este presărată cu exemple de cazuri în care știința a trecut cu vederea în mod deliberat „lucruri noi și necunoscute”. Merită să ne oprim și să ne uităm în urmă. Academia Franceză de Științe a luat în rîs meteoriții în secolul al XVIII-lea – cum ar fi posibil ca niște pietre să cadă din aer? Custozii muzeelor din întreaga Europă s-au debarasat fără înfîrziere de meteoriții pe care-i aveau în colecțiile lor, jenați că s-au putut gîndi să expună niște obiecte atît de bizare⁴⁴. La sfîrșitul secolului al XIX-lea, obstetricianul maghiar Ignaz Semmelweis a atras atenția asupra faptului că, dacă medicii s-ar spăla pe mîini înainte de a ajuta la nașterea bebelușilor, rata infecțiilor materne ar scădea. De fapt, a demonstrat acest lucru, în sala de nașteri în care lucra el înregistrîndu-se cele mai mici rate ale mortalității din Europa. Dar propunerea lui a fost considerată absurdă, iar el a fost ridiculizat și marginalizat, murind în cele din urmă, cu mințile pierdute, într-un azil de nebuni⁴⁵. John Snow a fost tratat cu dispreț cînd a vorbit despre existența microbilor, cînd toți oamenii deștepți știau mai bine cum stau lucrurile⁴⁶.

Exemplul meu preferat este cel evidențiat de romanciera Hilary Mantel cu cîțiva ani în urmă, în *London Review of Books*:

Din 1904, frații Wright au executat zboruri deasupra unor cîmpii mărginite de un drum principal și o cale ferată din Ohio; dar deși sute de oameni i-au văzut în aer, cei din presa locală nu au publicat nici un articol pentru că nu-i credeau pe martori și nu-și trimiteau propriii martori pentru că așa ceva nu putea fi adevărat. La doi ani după ce au zburat prima oară, revista *Scientific American* a desființat realizările fraților zburători; dacă ar fi fost ceva notabil, au spus cei de la revistă, presa locală n-ar fi scris despre acest subiect? * *

La aproximativ zece ani după ce Ian Stevenson a început să investigheze experiențele telepatice în momentele de criză, trei psihologi au dezvoltat o metodă de măsurare a telepatiei în laborator care a ajuns să fie cunoscută drept „tehnica Ganzfeld”⁴⁸. Cuvîntul german *Ganzfeld* poate fi tradus aproximativ prin sintagma „cîmp

complet”; premisa este că îți poți lărgi câmpul percepției și te poți racorda la surse de informare mai subtile domolind aportul senzorial cotidian⁴⁹. În principiu, nu diferă prea mult de reducerea la tăcere a unui grup de drumeți gălăgioși care te însoțesc prin pădure, încît să-ți poți încorda auzul și, în cele din urmă, să auzi trosnind o rămurică frîntă de vreun animal mic, ascuns pe undeva. „În mod obișnuit, starea de trezie este animată în principal de vigilența senzorială, astfel încît orice perturbă această vigilență va spori probabil percepția parapsihologică”, presupune Dean Radin, care a făcut mai multe experimente Ganzfeld.

În cadrul unui experiment Ganzfeld tipic, persoana testată în calitate de receptor se așază într-un fotoliu confortabil, avînd ochii acoperiți cu jumătăți de mingi de ping-pong. Ochii rămîn deschiși, iar o lumină roșie este proiectată pe chipul persoanei respective, astfel încît percepția vizuală să fie cea a unei străluciri roșii discrete. Persoana poartă și căști, astfel încît singurul stimul auditiv pe care-l primește este un sunet simplu, sub forma unui fișuit. Apoi este lăsată să se obișnuiască cu această stare de calm și cu reducerea stimulilor aproximativ un sfert de oră. Între timp, în altă cameră, un voluntar care joacă rolul „expeditorului” deschide un plic în care se află patru imagini diferite. Alegînd una dintre ele, încearcă să o proiecteze mental spre destinatar timp de 30 de minute.

Iată un exemplu din cadrul unui experiment desfășurat de Radin în laboratorul său de la Institutul pentru Științe Noetice din Petaluma (California), în anul 2010: printre imaginile pe care unul dintre subiecți, pe nume Tom, le putea alege pentru a le proiecta se numărau un câmp înverzit presărat cu flori albastre și galbene, un cuib de pasăre în care se aflau patru ouă aurii, Marea Piramidă a lui Keops și o șosea asfaltată și netedă mărginită de stîlpi de telefon, care străbătea un peisaj de șes. Destinatarului, pe nume Gail, i s-a spus să-și exprime oral impresiile, fără să le denumească sau să le analizeze. A fost înregistrată spunînd: Mă simt de parcă m-aș uita în sus la ceva înalt. Mă uit în sus la ceva înalt... Mai e ceva legat de textură. Textură... Simt că e vorba de ceva cu o textură aspră... E înalt, am impresia că e

foarte înalt, mă uit în sus. Simt că mă plimb pe undeva și mă uit la ceva, ca și cum te-ai plimba printr-o galerie de artă sau printr-un muzeu și te-ai uita la ceva... Uau... La început am simțit că sînt niște copaci înalți, iar acum simt că e o clădire înaltă... Apoi mi se pare că văd o imagine din parcul Yosemite, imaginea unei stînci înalte sau a unei structuri foarte înalte din piatră masivă... Văd nuanțe de maro și gri... Simt că mă plimb, privesc în sus și mă simt copleșită... Copleșită de ceva... Ceva monolitic... nu știu care e cuvîntul potrivit.

Nu mai trebuie să precizăm că, dintre cele patru imagini pe care le-a găsit în plic, Tom alesese să o proiecteze mental către Gail pe cea care reprezenta piramida lui Keops⁵⁰.

Între 1974 și 2004, mai mulți oameni de știință din întreaga lume au efectuat aproape 90 de experimente Ganzfeld⁵¹, făcînd publice rezultatele. În total, fotografiile alese aleatoriu au fost descrise corect în 32% dintre cazuri, cu 7% mai mult decît ne-am putea aștepta să se vizualizeze din întîmplare. Cu alte cuvinte, șansele ca o persoană cum e Gail să descrie o imagine apropiată de fotografia aleasă de Tom din întîmplare și ca asta să se întîmple în 32% din cazuri au fost calculate la 29 de milioane de trilioane la 1. Poate fi dificil de înțeles semnificația acestui gen de statistici. Cele șapte procente în plus față de pura întîmplare nu par a fi foarte mult. Dar este enorm: n-ar trebui să difere cu nimic de pura întîmplare. Dacă telepatia este un dar care necesită deprindere, cum este geniul muzical sau inteligența matematică, și dacă alcătuiești un eșantion din studenți voluntari aleși la întîmplare pentru experimentele tale, dintre care nici unul nu receptează mesaje puternice legate de pericole sau moartea rudelor – ci doar lucruri banale, cum ar fi fotografiile ale unei piramide egiptene –, atunci șapte procente față de pura întîmplare este extraordinar de mult.

Dacă, așa cum eram și eu, nu sînteți familiarizați cu aceste studii, merită să citiți cărțile lui Dean Radin. El își poartă cititorii pas cu pas de-a lungul istoriei acestor cercetări, prezentîndu-le protocoalele tot mai exigente, modul de selectare a subiecților, selectivitatea rezultatelor publicate, calcularea probabilității și așa mai departe. Deocamdată, este de ajuns să spunem că pînă și psihologi ca Richard

Wiseman, cunoscut ca fiind sceptic cînd este vorba de fenomenele paranormale din Marea Britanie, au admis public faptul că aceste tipuri de experimente „satisfac standardele obișnuite pentru o alegație normală” din domeniul științei⁵². Doar că, întrucît telepatia este o „alegație ieșită din comun”, standardele obișnuite nu sînt suficiente.

Demult, în 1988, Consiliul Național pentru Cercetare al Academiei Naționale de Științe l-a însărcinat pe Robert Rosenthal, psiholog la Harvard, să cerceteze cu atenție studiile, în căutarea unor vicii metodologice. Rezultatele erau influențate de conceperea proastă a studiului sau de o analiză defectuoasă? După ce a analizat și a selectat studiile, Rosenthal și un coleg al său au raportat că „studiile Ganzfeld privind percepția extrasenzorială satisfac cerințele de bază ale unui sistem experimental de calitate”. Mai mult, au spus ei, ar fi „neverosimil” să spui că aceste descoperiri legate de telepatie sînt rezultatul întîmplării. Ce a făcut Consiliul Național pentru Cercetare cu evaluarea realizată de Rosenthal asupra cercetării legate de telepatie? După spusele lui Rosenthal, a solicitat retragerea ei⁵³.

E revoltător – a spus Henry Sidgwick, om de știință la Cambridge – că disputa cu privire la realitatea acestor fenomene continuă și acum, că atît de mulți martori competenți și-au declarat credința în existența lor, că atît de multe alte persoane sînt profund interesate de lămurirea chestiunii, și totuși lumea educată, luată în ansamblu, menține pur și simplu o atitudine sceptică⁵⁴.

Sidgwick a obiectat prin acest comentariu în 1882. 120 de ani mai tîrziu s-au înregistrat mari progrese în studierea acestor semnale și unde, însă prea puține lucruri s-au schimbat în privința adevărului oficial.

Brian D. Josephson, fizician la Cambridge distins cu Premiul Nobel, a declarat cotidianului The New York Times în 2003: „Se exercită o presiune foarte mare pentru a nu permite să se vorbească în mod pozitiv despre aceste lucruri [fenomenele parapsihologice]”⁵⁵. Harold Puthoff, fizician la Stanford Research Institute desemnat să supravegheze experimentele desfășurate de CIA în legătură cu vederea la distanță (clarviziune) în anii 1970 și 1980, a descris această presiune

într-o serie de e-mailuri adresate psihiatrului Elizabeth Lloyd Mayer. „Dovezile pe care le-am obținut [legate de clarviziune] erau extrem de solide”, îi scria el⁵⁶.

Am observat asta. Dar am observat și că nu mi-a spulberat îndoiala. Asta m-a făcut să înțeleg că nu îndoielile mele erau problema. Dimpotrivă, problema era legată de convingerile mele. Îmi era foarte greu să renunț la convingerile mele referitoare la modul în care funcționa lumea, chiar și atunci când mă confruntam cu dovezi care spuneau că aveam convingeri greșite.

* *

Când s-au făcut primele teste EEG pe gemeni, fizicienii descoperiseră deja universul cuantic, în care particulele subatomice încălcau toate regulile fizicii clasice și prezentau un fenomen numit „entanglare”⁵⁷. Două particule între care nu există nici o legătură fizică pot rămîne cumva conectate sau cuplate, exercitînd influențe una asupra celeilalte de la distanță. De acum, acest fapt este bine stabilit și dezbătut. Fizicienii au ajuns să accepte capacitatea de a stabili legături „nonlocale” ca fenomen real, deși total inexplicabil, care se produce la nivel subatomic. În 2011, fizicienii de la Oxford au adus entanglarea cuantică la nivel macroscopic, cuplînd pentru scurt timp două cristale de diamant diferite, care erau vizibile cu ochiul liber.

Michael Persinger, specialist în neuroștiințe la Laurentian University din Sudbury (Ontario), crede că a demonstrat existența efectului entanglării între oameni, deși experimentul său trebuie repetat. „Am descoperit”, anunța el în 2009, „că dacă așezi două persoane diferite la distanță, plasînd un cîmp magnetic circular în jurul amîndurora, și te asiguri că sînt conectate la același computer, astfel încît să primească aceeași stimulare, dacă îndreptî un fascicul de lumină spre ochiul unei persoane, persoana din camera alăturată... va prezenta schimbări la nivel cerebral ca și cînd ar fi văzut fasciculul de lumină”⁵⁸. Oameni de știință precum Persinger (care, pe vremuri, privea cu un scepticism neabătut tot ce era legat de paranormal) sînt tot mai relaxați acum în privința descoperirilor din cadrul acestui nou domeniu. „Teoria cuantică și un număr mare de experimente care o

susține spun că ceva inexplicabil conectează obiecte izolate”, spune Radin⁵⁹. „Și tocmai asta ne spun experiențele și experimentele parapsihologice. Paralelismul este atât de izbitor, încât sugerează că parapsihologia este, fără exagerare, echivalentul interconectării cuantice la nivelul experienței umane.”

Și oamenii de știință de la Princeton explorează această forță misterioasă a conectării, ajungând să dezvolte așa-numitul Proiect al Conștiinței Globale (Global Consciousness Project). De la începutul anilor 1990, colectivul laboratorului pentru Cercetarea Anomaliilor Tehnice de la Princeton a început să plaseze „generatoare de evenimente aleatorii” (GEA) electronice la universitățile colaboratoare din întreaga lume. Practic, aceste GEA sînt asemenea unor dispozitive care dau cu banul: generează cap sau pajură sau cifre de unu sau zero absolut aleatoriu, fără a urma o lege anume. Totuși, experimente preliminare de laborator au stabilit că GEA ar putea începe să acționeze mai puțin aleatoriu dacă intenția voluntară a cercetătorului s-ar concentra asupra lor. Urmînd ideea conform căreia conștiința umană ar putea cumva să exercite un efect asupra sistemelor materiale, cercetătorul Roger Nelson și echipa sa au început să monitorizeze datele în timpul unor evenimente cu semnificație la scară mondială, cum ar fi înmormîntarea prințesei Diana din anul 1997, despre care se estimează că ar fi fost vizionată de 2,5 miliarde de oameni, și, mai tîrziu, evenimentele catastrofale de la 11 septembrie 2001.

„Ne-am întrebat dacă grupurile de persoane pe care anumite situații le fac să rezoneze sau să fie interconectate ar putea avea în comun o conștiință de grup care să se înregistreze în datele dispozitivelor noastre aleatorii. Răspunsul a fost afirmativ”⁶⁰, scrie Nelson. Timp de 72 de ore, începînd cu dimineața zilei de 11 septembrie 2001, dispozitivele GEA au furnizat laboratorului de la Princeton date provenite din întreaga lume, care urmau anumite tipare. Puteți vedea cum arată asta – cum datele aleatorii se transformă în date ce urmează anumite tipare – accesînd pagina web PEAR: Global Consciousness Project⁶¹. Arată ca un soi de artă stranie. Datele au fost

convertite chiar și în sunete, obținându-se, de exemplu, un cântec funebru pentru evenimentele de la 11 septembrie.

Statisticile generale privind acest proiect – spune Nelson – arată că ar fi o probabilitate de aproximativ 1 la 20 de milioane ca această corelație dintre datele noastre și evenimentele de la scară mondială să fie o fluctuație purîntîmplătoare. Și putem exclude explicații banale, cum ar fi radiațiile electromagnetice, tensiunea excesivă a rețelei de electricitate sau utilizarea telefoanelor mobile... Încă nu știm cum să explicăm corelațiile dintre evenimente importante pentru oameni și datele obținute în cadrul Proiectului Conștiinței Globale, dar acestea sînt foarte clare. Ele sugerează ceva asemănător cu imaginea unității și identității pe care o au aproape toate culturile, o interconexiune fundamentală pentru viață⁶².

În 1919, naturalistul american William Long a publicat o carte intitulată *How Animals Talk*, în care relatează ce observase studiind lupii din zonele sălbatice ale Noii Scoții⁶³. Haida pe care o studia părea să fie capabilă să depășească distanța de la care membrii ei se mai puteau auzi sau mirosi, și totuși să știe mereu unde se află ceilalți. Lui Long i s-a părut interesant acest lucru, deși nu era în măsură să dovedească nimic în ceea ce privește semnificația sa. Aveau să mai treacă încă 60 de ani înainte ca rebelul Rupert Sheldrake, fost biolog la Cambridge, să preia observațiile făcute de Long pe teren și să le aplice într-un studiu asupra cîinilor.

Sheldrake a elaborat o serie de experimente pentru a testa în ce fel cîinii știu – sau par să știe – că stăpînii lor urmează să ajungă acasă⁶⁴. (Printre ei nu s-ar număra și ciobănescul meu de Shetland, care a lătrat odată încontinuu la coperta unui disc cu fotografia lui Glen Campbell.) Luînd în calcul mirosul, sunetul mașinii pe șosea, perioada obișnuită a zilei și toate zgomotele familiare, Sheldrake a reușit să demonstreze că, indiferent de indicii senzoriali, cîinii anticipează sosirea stăpînilor. Se pare că există o forță care unește și avertizează animalele sociale de la distanță, a conchis Sheldrake. Ulterior, el avea să înțeleagă că acest lucru era considerat de la sine înțeles în culturile umane tradiționale, deși nu fusese studiat pe larg de antropologi, fiind perceput, din motive

evidente, ca un subiect-tabu. (Cine îți va oferi o bursă de cercetare pentru a studia telepatia în triburile indigene, dacă se presupune că aceasta nici măcar nu există?) În schimb, ici și colo, prin rapoartele de pe teren au apărut străfulgerări incitante. Jurnalistul și scriitorul sud-african Laurens van der Post a scris despre boșimani africani care știau când un grup plecat la vânătoare avea să revină cu prada; ei i-au explicat că era ceva asemănător cu „firul” – sau telegraful – omului alb, dar, arătînd spre piepturi, au spus că se afla „în inimă”⁶⁵. Irochezii din America de Nord vorbesc despre asta spunînd că-și folosesc „corpul cel lung”, care denotă modul cum păstrează legătura cu grupul, cu teritoriile tribului lor și cu obiectele de pe acel teritoriu⁶⁶.

Citind despre asta, mi-am dat seama cu surprindere că auzisem eu înșami povești similare în vara anului 2010, când am zburat la peste 1.000 de kilometri nord de Toronto pentru a vizita triburile Ojibwe și Cree pe teritoriile lor tradiționale, în pădurea boreală de lîngă golful Hudson. Bătrînii triburilor se născuseră în pădure, urmînd un mod de viață vechi de cînd lumea. Aveau cu modernitatea ceva mai multe legături decît triburile amazoniene sau cele din Insulele Andaman. (Euro-americanii cred că „indienii” din America de Nord sînt o masă omogenă a cărei interacțiune cu ei datează de pe vremea lui Pocahontas. Dar, de fapt, pînă nu mergi dincolo de întinderea nesfîrșită din nordul provinciei Ontario, nu ai cum să înțelegi limpede de ce ar fi posibil ca unele grupuri să rămîină în mare măsură neinfluențate de ideile occidentale, chiar dacă au făcut într-adevăr tranzacții sporadice, pînă cînd copiii lor au fost siliți în mod brutal să meargă la școli-internat, și asta nu demult, prin anii 1970.)

Acești bătrîni vorbeau despre ceremonia șamanică a „cortului tremurător” și au încercat să explice că aceasta era ceea ce ei foloseau, practic, pe post de radio. „Cortul tremurător” este greu de descris. Este format din fișii lungi de piele netăbăcită care formează un semielipsoid, arătînd aproape ca o umbrelă închisă. Șamanul stă înăuntru, iar diametrul cortului abia dacă depășește dimensiunile corpului său. Cînd intră în transă, fișiile de piele încep să trepideze, ca și cînd el ar crea un fel de cîmp energetic. Dar, după cum mi-au explicat bătrînii tribului,

cortul tremurător nu este doar o modalitate ritualică de a intra în comuniune cu spiritele. Acesta era modul în care ei aflau veștile înainte de a avea telefoane – ce vreme, ce condiții de vânătoare avuseseră alte familii sau grupuri la sute de kilometri în amonte sau în aval pe principalul lor canal navigabil, marele râu Severn. Ca și în cazul boșimanilor, care aveau „telegraful” lor, și aici exista – întotdeauna existase – acest alt mod de a obține informații.

Cum să interpretăm lucrul ăsta? Ei născocesc pur și simplu totul? Acum, când mă aflu în mijocul unei păduri de molizi și pini nespuse de mari, îmi pierd scepticismul de oraș în care probabil m-am complăcut și devin curioasă și smerită. Cum a fost posibil ca ființele umane să evolueze și să păstreze o cultură și o organizare socială în niște zone incredibil de întinse, patrulate de urși, lupi și glutoni? Ei bine, există multe răspunsuri, desigur, dar începi să apreciezi avantajul pe care l-ar prezenta în contextul evoluției dezvoltarea unui mijloc de percepție sau comunicare, a unui al șaselea simț. Nu doar pentru oameni, ci și pentru lupii din păduri și turmele de karibú; dacă o percepție extrasenzorială ar putea depăși limitele impuse de distanță, atunci mai mult ca sigur aceasta ar fi fost cea mai frumoasă perlă din procesul evoluției.

Incluzînd seria de experiențe telepatice adunate de Ian Stevenson care semănau cu niște strigăte de ajutor, și nu doar cu presimțirea morții, avantajul evolutiv devine încă și mai clar.

Este foarte probabil ca schimburi importante de sentimente pe care nu le recunoaștem și care au loc prin intermediul unor procese extrasenzoriale să ni se întîmple tot timpul, celor mai mulți dintre noi – a concluzionat Stevenson –, și să ne influențeze probabil semnificativ emoțiile și comportamentul... A crede într-un liant universal care ne unește pe toți laolaltă nu înseamnă, desigur, a nega că, pentru majoritatea dintre noi, această uniune nu se manifestă niciodată în mod conștient. Dar chiar dacă nu o putem observa decît din cînd în cînd, și de obicei între persoane pe care le unește iubirea și atunci cînd una dintre ele se află într-un moment de criză, asta ar trebui să ne sporească interesul și eforturile de a descoperi de ce se întîmplă așa⁶⁷.

Dean Radin formulează o teorie referitoare la ceea ce ne-ar putea ajuta să intuim pericolele.

La un nivel al realității mai profund decât cel pe care-l pot percepe simțurile obișnuite – speculează el –, creierul și mințile noastre sînt într-o comuniune strînsă cu universul. Este ca și cînd am trăi într-un bol gigantic, plin cu gelatină incoloră. Fiecare oscilație – fiecare mișcare, eveniment și gînd – manifestată în acest mediu este resimțită în întregul bol. Numai că acest tip special de gelatină este un mediu foarte neobișnuit, în sensul că nu este localizat undeva, cum se întîmplă în mod obișnuit, nici nu este moale și umed, ca gelatina obișnuită. Se întinde dincolo de limitele spațio-temporale obișnuite și nu este nici măcar o substanță, în sensul obișnuit al cuvîntului. Din cauza acestei „gelatine nelocalizate” în care sîntem înglobați, putem recepționa fragmente de informații despre mintea altor oameni, obiecte îndepărtate ori despre viitor sau trecut. Nu le primim prin intermediul simțurilor obișnuite, nu leprimim pentru că semnalele emise de aceste minți și obiecte diferite ar călători spre creierul nostru, ci pentru că, la un anumit nivel, mintea sau creierul nostru coexistă deja cu mințile altor oameni... Din această perspectivă, experiențele parapsihologice sînt reîncadrate nu ca „puteri misterioase ale minții”, ci ca momente în care întrezărim țesătura complexă a realității⁶⁸.

El continuă: „Particulele aflate în entanglare cuantică nu presupun faptul că semnalele trec prin mijlocul lor. Entanglarea înseamnă că sistemele separate se află în corelație”. Dacă te alarmezi că cineva la care ții foarte mult este în pericol, „s-ar părea că este vorba de o formă de transfer de informații, dar de fapt ar fi pur și simplu o corelație. Ceea ce înseamnă că, în cadrul unui mediu holistic, sîntem conectați în permanență”.

Sîntem mereu în măsură să simțim ce simt alții și să aflăm dacă sînt bucuroși sau suferă, chiar și să reacționăm față de această bucurie sau suferință fără să știm de ce, dar în cea mai mare parte a timpului nu sîntem atenți. Nu putem fi, căci dacă am fi atenți am fi copleșiți de semnale și unde. Ar fi ca și cînd te-ai concentra să-ți auzi numele șoptit de cineva într-un club de noapte, la ora două dimineața. Pentru a

supraviețui, creierul a evoluat astfel încât să filtreze majoritatea informațiilor. În aceste condiții, chiar cînd se stabilește conexiunea, e posibil să nu știm precis la ce anume reacționăm.

Pe cînd eram studenți în Bristol, la sfîrșitul anilor 1960 – îi scria o femeie lui Peter Fenwick, specialist în neuroștiințe din Londra –, logodnicul meu se îndepărtase de mama lui, care era medic în Nigeria, și locuia cu tatăl său. În jurul Anului Nou, eram amîndoi la o cină festivă acasă la părinții mei, cînd, deodată, el a început să plîngă necontrolat și părea doborît de durere. S-a dus la bucătărie să spele vasele, încercînd să găsească ceva care să-i distragă atenția, dar nimic nu l-a ajutat, iar în cele din urmă a renunțat și a plecat cu mașina acasă la tatăl său, unde l-a întîmpinat un polițist, care i-a spus că mama lui fusese ucisă în seara aceea... El nu era un bărbat dominat de emoții, chiar dimpotrivă, iar acest episod ciudat a rămas unul dintre cele mai inexplicabile din viața mea⁶⁹.* *

În 2010, psihologul Daryl Bem de la Universitatea Cornell a publicat în *Journal of Personality and Social Psychology*, o publicație riguros revizuită de confrăți, un studiu care demonstra că, inconștient, oamenii sînt capabili să intuiască evenimentele viitoare cu cîteva secunde înainte de producerea lor⁷⁰. Bem a recrutat peste 1.000 de voluntari de la universitate și a făcut nouă experimente separate privind efecte psihologice bine-cunoscute, cum ar fi reacția la imaginile subliminale sau excitante; dar le-a inversat cronologia. De exemplu, în cadrul unui experiment, voluntarilor li s-a spus că, pe un monitor, avea să li se arate două fotografii ale unor draperii, una lîngă alta. Li s-a spus că în spatele unei draperii era o imagine, iar în spatele alteia, un perete alb. Voluntarilor, care credeau că testele la care participau priveau percepțiile extrasenzoriale, li s-a cerut să aleagă draperia în spatele căreia simțeau că se află imaginea, după care draperiile aveau să fie trase, arătîndu-le dacă avuseseră sau nu dreptate. În realitate, în spatele ambelor draperii nu era nici o imagine. Odată ce voluntarii selectau varianta, computerul atribuia în mod aleatoriu o fotografie – neutră sau erotică – unei draperii alese la întîmplare. Și iată ce s-a întîmplat: voluntarii au selectat mai degrabă imaginile

erotice excitante decât pe cele neutre, depășind probabilitatea purei întâmplări, înainte ca acestea să fie acolo. Cu alte cuvinte, au reacționat la expunerea unei imagini erotice selectând-o înainte ca ea să se fi aflat, de fapt, acolo.

După spusele colegilor, cele nouă experimente au fost executate impecabil, deși nimănui nu i-a venit să creadă că era adevărat. După cum s-a exprimat Joachim Krueger de la Universitatea Brown, unul dintre referenții studiului lui Bem: „Opinia mea personală e că este ridicol și nu poate fi adevărat. Urmărirea metodologiei și a concepției experimentului este prima linie de atac. Dar, sincer să fiu, nu am observat nimic. Totul pare să fie în ordine”⁷¹.

Bem a făcut teste pentru a identifica trăsăturile de personalitate ale celor care au înregistrat rezultate deosebite în cadrul acestor experimente. Două aspecte i-au atras atenția. Unul era că cei mai buni au avut punctaje mari la trăsătura cunoscută drept extraversiune. Asemenea oameni au tendința de a căuta stimuli, scrutând mediul fără încetare. Poate că, a speculat el, ei erau mai predispuși să recepteze semnale îndepărtate sau obscure. Celălaltelement observat de Bem a fost că oamenii care au avut rezultate bune la testele de precogniție aveau și tendința de a prelucra foarte rapid datele subliminale. După cum specula Bem, ambele trăsături ar fi conferit un avantaj evolutiv considerabil, cu atât mai mult dacă oamenii ar putea să observe semnele dincolo de spațiu și timp. „Abilitatea de a anticipa și de a evita astfel pericolul conferă un evident avantaj evolutiv, care ar fi sporit în mare măsură de abilitatea de a anticipa pericolul în mod precognitiv”, scria el⁷². „Tocmai acest raționament ne-a motivat experimentul cu privire la evitarea precognitivă a stimulilor negativi. În mod similar, posibilitatea ca o abilitate precognitivă evoluată să anticipeze oportunitățile de natură sexuală ne-a motivat experimentul cu privire la detectarea precognitivă a stimulilor erotici.”

Bem a pornit de la observațiile psihologului Hans Eysenck, care susținea că „parapsihologia ar putea fi o formă primitivă de percepție care precedă dezvoltările corticale apărute în cursul evoluției”⁷³. Dacă așa stau lucrurile, scria el, evoluția ulterioară a „stimulării corticale ar

putea să suprimă funcționarea proceselor parapsihologice. Pentru că extravertiții au un nivel de stimulare corticală inferior introvertiților, acesta este un alt motiv [în afară de înclinațiile crescute spre căutarea stimulilor] care poate prezice faptul că vor înregistra rezultate bune la testele parapsihologice”. Chiar și când include parapsihologia, întreaga psihologie evolutivă este pur speculativă.

Recent, s-au desfășurat și experimente privind presentimentele, prin măsurarea reacției sistemului nervos față de stimuli – de exemplu, un chip înspăimântător⁷⁴. În experimentele clasice, fața ar putea declanșa o reacție fiziologică, de pildă modificarea temperaturii pielii (înroșirea sau paloarea) sau accelerarea bătăilor inimii. Dar în aceste experimente asemenea reacții s-au declanșat cu câteva secunde înainte de apariția efectivă a chipului înspăimântător. Studiile efectuate de biologul spaniol Fernando Alvarez din Sevilla au descoperit că cintezele bengaleze dau semne de alertă cu pînă la nouă secunde înainte ca pe monitoarele video plasate lîngă coliviile lor să fi apărut un șarpe ce părea să se apropie de ele⁷⁵. Alte experimente legate de presentimente se desfășoară peste tot în lume, analizînd (în ordine aleatorie) studenți, rîme, cinteze australiene zebrate și practicanți ai meditației zen⁷⁶. În 2012, Julia Mossbridge, specialist în neuroștiințe la Northwestern University, și colegii săi au publicat în revista *Frontiers in Perception Science* un articol care concluziona că, atunci cînd erau revizuite cu atenție, unele studii datînd din 1978 demonstau o incidență mică, dar semnificativă din punct de vedere statistic a precogniției în experimentele fără vicii metodologice⁷⁷. Înainte de a fi de acord cu publicarea articolului scris de Mossbridge, unul dintre cei ce revizuiau materialele care aveau să apară în revistă a cerut să fie introdus un rînd care preciza că fenomenul respectiv se datora unor procese fizice naturale, chiar dacă deocamdată acestea nu erau identificate, mi-a spus Mossbridge⁷⁸. Aceasta este probabil versiunea materialist-științifică a obligației de a te înclina în fața celor care dețin puterea, adăugînd sau rostind printre dinți: „Slăvit fie Dumnezeu!”. E inutil. Nu avem nici un motiv să presupunem că presentimentele ar fi

altceva decît un proces fizic natural, un proces pe care pur și simplu nu-l înțelegem.

Sperăm ca, într-o bună zi, acest gen de cercetări să explice premonițiile și presentimentele pe care oamenii și animalele le au aproape zi de zi. „Știi”, mi-a zis soțul meu pe cînd lucram la acest capitol, „Abraham Lincoln și-a visat moartea cu trei zile înainte ca Booth să-l împuște. A scris despre asta într-o scrisoare, știi?”. Nu – și acum, cînd știu, habar n-am ce să fac cu această informație. Nu am un model pentru asta.

„Citesc o carte fascinantă”, îmi spune mama, care citește mereu cărți fascinante, „despre o poveste de dragoste între doi ruși în timpul celui de-al Doilea Război Mondial”. Prizonierul de război Lev Mișcenko a visat-o pe Sveta, iubita lui, îmbrăcată într-o rochie albă, îngenunchind alături de o fetiță, un vis pe care l-a avut din nou și în 1949, pe cînd se afla în Gulagul stalinist, într-o perioadă cumplită și chinuitoare de izolare și tortură, cînd nu știa nici măcar dacă Sveta mai era în viață.

În 1962, scria biograful Orlando Figes, Lev și Sveta stăteau cu copiii lor la conacul din Malahovka al unchiului Nikita. Într-o zi, mergeau spre lac, de-a lungul unei cîmpii care ducea la liziera pădurii. Lev era în frunte, Sveta în spatele lui cu Anastasia, care avea șase ani pe atunci. „Cînd am ajuns la marginea pădurii”, își amintea Lev, „am simțit ceva... m-am întors și în spate am văzut-o pe Sveta, într-o rochie albă, îngenunchind la pămînt ca să-i aranjeze mai bine rochița Nastiei. Era exact ceea ce văzusem în visul meu – Sveta la dreapta, iar la stînga, fetița noastră”⁷⁹Oare asta explică de ce, în liniștea dormitorului ei, sora mea a avut o viziune în care i-a apărut nepoata sa nenăscută? Într-un fel, universul ne unește și ne consolează. Cei care mor ne liniștesc pe noi – și sînt liniștiți. Uneori, după cum vom vedea în cele ce urmează, sîntem chiar trași de pe marginea prăpastiei.

Ofițerul de transmisiuni Alex Watson stătea de strajă în fața unui regiment naval britanic din Calcutta (India), în mai 1943. Casca îi e strîmtă, iar fața, tot mai congestionată. Dorindu-și cu disperare fie și cea mai subțire fărîmă de umbră, își ridică patul puștii deasupra capului și, dintr-odată, nu mai e acolo.

Watson se trezește pe un cîmp rece și umed, după cît se pare, în Europa. Pe lîngă el trec în fugă soldați, cărînd răniți spre un cort zdrențuit al Crucii Roșii. Cînd privește în jos, e uluit să-l vadă pe John Wilmhurst, cel mai bun prieten din copilărie, zăcînd inconștient și sîngerînd în iarbă. Soldații salvatori se retrag – nu-și dau seama că Wilmhurst e viu. Watson se apleacă, îl ridică pe umeri pe prietenul său și-l duce pînă la cort. Imediat, e din nou sub soarele arzător, în post, clipind uimit, gîndindu-se că a adormit cumva și a visat stînd în picioare.

Doi ani mai tîrziu, la sfîrșitul războiului, cei doi prieteni se reîntîlnesc într-un bar londonez, și, în timp ce beau cîteva beri, Wilmhurst îi mărturisește lui Watson că știe cu siguranță că-l va considera nebun, „dar cred că tu mi-ai salvat viața în timpul războiului”.

— Cum așa?

Era rănit, îi explică Wilmhurst, în Franța.

— Ieșisem cumva din corp, priveam în jos și, deodată, ai apărut tu. Mi-ai ridicat trupul, m-ai purtat de-a lungul cîmpului și m-ai dus în cortul sanitar.

Alex Watson dă din cap, soarbe din bere, nu spune nimic.— I-ai zis și versiunea ta asupra poveștii? I-a întrebat pe Watson fiica sa, Janice, cîteva decenii mai tîrziu.

— Nu, nu i-am spus-o.

— De ce?

— Nu părea să fie nevoie.

Oamenii raționali au tendința să treacă sub tăcere asemenea povești...

□ *

Războiul e un teatru de fantome. Pline de cadavre și încărcate de pericole, liniile frontului sînt locuri de coșmar în care se produc momente de grație, cînd „semnalele și undele se transmit” cu frenezie. Există numeroase povești care spun că familiile au primit „vestea de la ora 3 dimineața” cînd băieții lor au fost răpuși în bătălii cumplite în timpul celor două războaie mondiale – ceea ce corespunde studiilor conform cărora morțile violente și accidentale produc mai multe experiențe telepatice. Dar există și multe povești interesante despre soldați care, le rîndul lor, au simțit alături o prezență ce îi călăuzea în bătălie. Cei care mor sau sînt în pericol par așadar să întîlnească aceste prezențe indiferent dacă zac liniștiți în pat sau se ghemuiesc într-o ascunzătoare în care colcăie șobolanii. „Halucinația durerii” este, în același timp, un înger păzitor; „viziunea de pe patul de moarte” e și o călăuză.

În amintirile sale despre perioada în care a luptat în Primul Război Mondial, jurnalistul William Bird a relatat ceea ce pentru el a fost cel mai extraordinar capitol al bătăliei¹. Se afla în Franța, în aprilie 1917, dormind sub o prelată, în mijlocul tranșeelor noroioase și labirintice, după bătălia de la Vimy Ridge. În întunericul rece, a fost trezit de strînsoarea mîinilor cuiva, care îl scuturau. A încercat să scape, epuizat și nervos, dar strînsoarea continua și avea o anumită insistență, așa că a deschis ochii și l-a văzut, surprins și derutat, pe Steve, fratele lui, care fusese raportat ca dispărut în misiune cu doi ani înainte. „Steve a zîmbit larg cînd mi-a dat drumul la mîini, apoi și-a pus mîna lui caldă deasupra gurii mele, cînd am început să țip de bucurie. A arătat spre cei care dormeau în bivuac și spre pușca și echipamentul meu. «Ia-ți lucrurile», mi-a spus el încet.”

În timp ce Bird își muncea mintea încercînd să priceapă cum de fusese posibil ca fratele lui să-l găsească, l-a urmat ascultător pe Steve, lăsîndu-i înurmă pe cei care dormeau, și a intrat în tranșee. Cînd i-a trecut prin minte să întreb unde mergeau, fratele său a dispărut după un colț. Bird l-a căutat cu disperare, dar în cele din urmă s-a împăcat cu gîndul, zicîndu-și că adormise în picioare și că visase. Fratele lui, tocmai își amintise, avea uniforma și bereta care se purtau în 1915.

Echipamentul acela nu se mai purta de doi ani; fusese un vis, cu siguranță. Disperat, Bird a renunțat să se mai gîndească și, tîrîndu-se într-o ascunzătoare, a adormit pe loc.

În ziua următoare a fost trezit de camarazii din batalionul său, bucuroși că-l găsiseră viu. L-au dus să-i arate că bivuacul în care dormise fusese lovit de un obuz, iar oamenii erau atît de sfîrtecați, încît nu mai puteau fi identificați. Incidentul a fost o parte atît de profundă a experienței sale de război, încît Bird și-a intitulat memoriile publicate ulterior *Warm Hands* (Mîini calde).

„Supranaturalul și straniețatea păreau naturale și explicabile în aceste locuri în care oamenii mureau pe capete”, scrie istoricul militar Tim Cook. Nici un soldat nu și-a ignorat propria experiență ca pe o reacție provocată de lipsa somnului sau nebunie, pentru că adeseori ceva îi făcea să se simtă ajutați sau salvați. Soldatul George Maxwell avea să scrie, de exemplu, că, într-o noapte întunecoasă, se rătăcise în zona neutră, izolat de grupul său și neștiind precis unde se afla linia inamicului. Îngrozit, era cît pe ce să se repeadă la întîmplare într-o anumită direcție, cînd o voce i-a ordonat: „Stai jos și așteaptă să fii salvat”. Oprit brusc de autoritatea vorbitorului nevăzut, s-a conformat, îngenunchind într-o scobitură din pămînt, unde a fost găsit de unul dintre camarazii săi, care l-a condus într-un loc sigur.

Această experiență a perceperii unei prezențe s-a întîlnit și în mediile extreme pe care le explorau pentru prima dată europenii și americanii la începutul secolului trecut – inițial mai ales în Arctica și Antarctica. „Cine este cel de-al treilea ce mereu pășește alături de tine?”, scria poetul T.S. Eliot în 1923. „Număr, sîntem doar tu și eu, împreună,/ Dar cînd privesc de-a lungul drumului alb/ Mai este întotdeauna cineva ce merge alături de tine.” Aceste versuri din poemul lui Eliot *Tărîmul pustiu* fac aluzie la experiența stranie a lui sir Ernest Shackleton. Disperat și epuizat, acesta a străbătut în 1916 o regiune muntoasă din Antarctica, escaladînd munți și împleticindu-se pe o distanță de 40 de kilometri împreună cu doi dintre membrii echipajului său, în încercarea de a găsi pe cineva care să-i ajute după ce vasul lor fusese blocat de ghețuri, iar proviziile li se îpuținaseră.

La un moment dat în timpul călătoriei lor extenuante de-a lungul tărîmului înghețat, toți cei trei bărbați au devenit conștienți de o prezență – de un alt însoțitor – care îi acompania și îi călăuzea.

Această prezență – pentru Eliot „al treilea om”, deși în realitate era un al patrulea – a părut să-i însoțească pînă cînd au ajuns în siguranță la un port de baleniere, după care a plecat. Nimeni nu a vorbit despre asta în timpul călătoriei propriu-zise, fiecare dintre bărbați crezînd că doar el simțea prezența misteriosului tovarăș de drum. Mai tîrziu, cînd Shackleton a fost întrebat despre asta, a refuzat să permită ridiculizarea unei experiențe atît de sublime: „Nici unul dintre noi nu vrea să vorbească despre asta”, a spus el. „Despre anumite lucruri nu se poate vorbi niciodată. Simplul fapt de a face aluzie la ele se apropie periculos de mult de sacrilegiu.”⁴

Reticența i-a fost împărtășită de foarte mulți exploratori, marinari, scafandri și amatori de drumeții montane care, după cît se pare, au simțit prezența celui de-al Treilea Om cînd au fost izolați ori s-au aflat în situații periculoase. Însoțitorii lor au fost uneori vizibili, alteori nu, uneori le-au vorbit cu glas tare, alteori nu, dar i-au alinat întotdeauna și, în anumite cazuri, i-au condus spre un loc sigur.

Primele explicații științifice s-au axat în special pe localizare. S-a presupus că soldații din Primul Război Mondial sufereau din cauza lipsei de somn. S-a crezut că alpiniștii sufereau din cauza altitudinii mari, a lipsei de oxigen și expunerii la frig. Despre victimele naufragiilor, care aveau parte de suficient aer și căldură, s-a presupus că avuseseră halucinații din pricina insolației și deshidratării. Exploratorii polari ar fi fost păcăliți de iluzie din cauza monotoniei și privării senzoriale – o lume complet albă, în care „creierul încearcă să creeze percepția unei persoane din stimuli senzoriali parțiali”⁵. (De fapt, după cum s-a demonstrat în cadrul experimentelor Ganzfeld privind telepatia, privarea senzorială poate fi un mediu ideal pentru a spori receptivitatea față de informații subtile.)

Pe de altă parte, și cei care străbăteau regiunile bogate și variate din jungle și păduri îl întâlneau pe al Treilea Om. Cînd Henry Stoker (vărul lui Bram) și alți doi marinari britanici au evadat dintr-o

închisoare din Turcia în timpul Primului Război Mondial, rătăcind zile în șir prin sălbăticie, al Treilea Om a stat mereu lângă ei, pînă cînd și-au găsit salvarea: „Toți trei i-am simțit prezența de-a lungul celei mai dificile părți a nopții; toți trei am fost de acord că momentul în care ne-a părăsit a fost cel în care am depășit primejdia. Nu exagerez”, scria Stoker, „cînd spun că prezența lui era atît de reală, încît ne simțeam foarte mulțumiți – deși era atît de misterios – că era acolo”⁶.

Trei dintre supraviețuitorii de la World Trade Center din 11 septembrie 2001 au afirmat ulterior că au fost călăuziți spre un loc sigur de o prezență pe care o resimțeau. Unul dintre ei a fost împins să treacă printr-o perdea de foc de care s-ar fi ferit altminteri, fiindcă se temea de flăcări, și condus în josul scărilor Turnului de Nord; altul a fost liniștit de o prezență în timp ce zăcea sub dărîmături; al treilea, care era blocat sub niște bucăți de beton, a primit vizita încurajatoare a unei prezențe pe care, dintr-un motiv anume, a perceput-o ca fiind un călugăr⁷.

În 1989, doi alpiniști, Lou și Ingrid Whittaker, au avut aceeași halucinație vizuală: o femeie tibetană blajină, de vîrstă mijlocie, care a rămas cu ei pe muntele Kangchenjunga din India. Lou Whittaker conducea o expediție americană pe munte, cînd a conștientizat prezența femeii – „un spirit prietenos” – în tabără. Ea i-a ținut de urît vreme de trei luni, seară de seară. Între timp, Ingrid, soția lui Whittaker, cobora spre tabără cu propriul ei grup de drumeți, cînd a început să se simtă rău din cauza altitudinii. Vreme de cîteva zile a zăcut în cortul soțului ei, fiind îngrijită în timpul zilei de o femeie tibetană. „Purta un batic pe cap și o rochie lungă. Era spectrală și bidimensională, ca o proiecție.” Era „foarte liniștitor”. Dar în loc să vorbească – și să riște să-și intensifice reciproc gîndirea fantezistă – despre femeia tibetană, pe care amîndoi au observat-o, nu au spus nimic despre această viziune decît cîteva luni mai tîrziu⁸.

În ultimul deceniu, specialiștii elvețieni în neuroștiințe au încercat să reproducă în laboratoarele lor prezența resimțită, utilizînd electrozi pentru a stimula o parte a creierului numită joncțiunea temporoparietală stîngă. Olaf Blanke, cercetător principal la Brain

Mind Institute din Lausanne, a implicat această porțiune a creierului deoarece „integrează aportul senzorial într-o imagine coerentă”⁹. Pentru Blanke, orice disfuncție în această zonă, cauzată, de exemplu, de „perturbarea alimentării cu oxigen”, ar putea face ca o persoană să devină dezorientată în ceea ce privește diferența dintre sine și altcineva sau apropiere și depărtare.

Cercetările lui Blanke sînt deschizătoare de drumuri, dar, din păcate, nu există nici o dovadă că toate persoanele care l-au înfîlnit pe al Treilea Om au prezentat o perturbare a funcționării normale a acestei zone a creierului. Poate că așa este, din motive deocamdată necunoscute, dar pînă acum nici un om de știință nu a reușit să aducă văduve, alpiniști și soldați rătăciți în laboratoare pentru a testa teoria conform căreia anomaliile de la nivelul joncțiunii temporoparietale ar da naștere acestor experiențe, într-o lume a fanteziei. „Explicații ale fenomenului resimțirii unei prezențe există din abundență, și asta în mod paradoxal, dat fiind că foarte puține cercetări sistematice sînt legate de acest subiect”, observă psihologul clinician Peter Suedfeld, unul dintre cei mai mari specialiști în cogniția umană în medii extreme¹⁰. Dar Suedfeld avertizează: „Modul în care aceste ipoteze explică apariția repetată și/sau prelungită a unei «alterități» care ajută nu este clar”.

Al Treilea Om nu face decît să ajute. În fascinanta sa culegere de relatări intitulată *The Third Man Factor*, jurnalistul John Geiger este poate primul care s-a aventurat pe acest tărîm neexplorat al experienței umane, arătînd cît de răspîndit este acest al Treilea Om în diverse medii naturale și situații dificile. Geiger a observat pentru prima oară acest fenomen cînd scria despre expedițiile polare istorice. Cînd și-a extins căutările, a găsit zeci și zeci de mențiuni – în memorii, jurnale, scrisori și interviuri cu exploratori și aventurieri. Nici unul dintre ei, luat individual, nu înțelegea cît de comună era experiența sa, ceea ce explică motivul pentru care teoreticienii din mediul științific se comportau ca orbul din poveste care încerca să descrie elefantul, atribuind fenomenul cînd privării de oxigen, cînd insolăției, de la caz

la caz. Cartea lui Geiger este o lectură obligatorie pentru oricine dorește să studieze în profunzime acest subiect.

O altă carte ce descrie o gamă și mai largă de experiențe misterioase și transcendente ale practicanților de sporturi extreme este *Explorers of the Infinite*, scrisă de jurnalista Maria Coffey. La fel de surprinsă ca și Geiger de ceea ce a descoperit, Maria Coffey a întâlnit o sumedenie de persoane pragmatice și încăpăținate care avuseseră vise premonitorii legate de problemele pe care urmau să le întâmpine, receptaseră pe cale telepatică mesajele partenerilor aflați în situații periculoase și resimțiseră prezența unor tovarăși ce le călăuzeau. Ea se întreabă dacă astfel de experiențe erau obișnuite în acest grup de persoane din cauza stării de concentrare intensă și de vigilență sporită în care intrau, ca niște sportivi, și care ar putea să le permită să se racordeze la anumite cîmpuri de percepție pe care de obicei le ignorăm. Dar ce este o prezență resimțită? Care este natura experienței, fie că are loc în munți, pe front, sub dărîmăturile produse de cutremure sau de prăbușirea turnurilor sau în dormitorul întunecat și liniștit al surorii mele Katharine? Nu este senzația alarmantă pe care o ai atunci cînd cineva te privește insistent sau o aprehensiune de moment cînd privești jocurile de umbre și lumini. Nu este o credință amuzantă, cum ar fi să crezi că cineva e în cameră cînd vîntul face să pîlpîie flacăra lumînării. Această experiență nu are nimic speculativ. Cei care-l întîlnesc pe al Treilea Om povestesc că au conștientizat brusc, intens și neîndoielnic faptul că mai era cineva cu ei, uneori timp de ore sau chiar zile întregi.

Această prezență nici nu este indiferentă față de ei, așa cum reprezintă cultura populară fantomele părăsite și îmbufnate care trec pe lîngă noi prin casele bîntuite. Aceste prezențe percepute stabilesc o relație: ele au un anumit scop și vor să-i sprijine pe cei care le simt, și tocmai acest aspect a fost evidențiat ca fiind cel mai dificil de explicat de către psihologul Peter Suedfeld, unul dintre puținii experți care au studiat prezențele resimțite în medii extreme.

Uneori, prezența se comportă doar ca un prieten liniștit, care stă alături. Geiger a istorisit cazuri în care un alpinist i-a oferit o gustare

persoanei a cărei prezență o resimțea, înainte de a-și da seama că nu era nimeni acolo, sau și-a împărțit în două porția de la cină. Cîteodată oamenii se opresc din drum, așteptînd ca prezența să îi ajungă din urmă, înainte de a-și aminti, tresărind, că nimeni nu se află fizic acolo. Alteori, prezența îi călăuzește activ pe oameni, îndepărtîndu-i de primejdie. În 1983, pe cînd avea 20 de ani, alpinistul american James Seigny a fost atît de grav rănit într-o avalanșă în Parcul Național Banff, încît abia se mai putea mișca. Spatele îi era rupt, la fel și brațele, nasul și cîteva coaste. Avea hemoragie internă. Și-a pierdut conștiința timp de o oră. Cînd a încercat să se ridice în picioare, s-a prăbușit. A presupus că va muri și a început să se abandoneze stării de șoc și hipotermiei, cînd a simțit materializarea unei prezențe. „Era ceva invizibil, dar era o prezență fizică”, i-a povestit el lui Geiger¹¹.

Această prezență l-a forțat – mai mult sau mai puțin – pe Seigny să se mobilizeze și să se miște, îmboldindu-l să înainteze prin zăpada înghețată centimetru cu centimetru pe distanța de un kilometru și jumătate pe care a trebuit s-o străbată pentru a se întoarce în tabără. „Toate deciziile”, a spus el, „au fost luate de această prezență. Eu doar ascultam ce-mi spunea”. Imediat ce a ajuns la cort, tovarășul său autoritar a dispărut. După cîteva momente, Seigny a fost găsit de niște schiori, fiind dus apoi la spital cu elicopterul.

Joshua Slocum, primul om care a navigat singur în jurul lumii, a povestit că, din cauza unei toxiinfecții alimentare, nu putea ține timona în mijlocul unei furtuni puternice. Spre uluirea lui, a apărut un bărbat înalt care i-a spus că va avea el grijă de timonă, pentru ca Slocum să-și poată reveni. Slocum a avut impresia că acest bărbat era „un prieten și un matelot cu multă experiență”. Bărbatul a menținut cursul navei pe o distanță de 145 de kilometri, pînă cînd Slocum a putut să o conducă din nou, după care s-a dematerializat¹².

Alți cîțiva marinari au fost martorii unei asemenea turnuri surprinzătoare în momente de pericol, fiind ajutați de altcineva cînd propriile puteri nu mai erau de ajuns; același lucru li s-a întîmplat și piloților. Edith Stearns, contemporană cu mai celebra femeie-pilot Amelia Earhart, a ajuns să se aștepte să resimtă o prezență în timpul

zborurilor executate în anii 1930 și 1940 cu avionul ei care trepida, ca și cînd ar fi chemat un prieten imaginar: „Eu nu zbor niciodată singură”, i-a spus ea unui jurnalist de la revista Life. „Lîngă mine e o «prezență», e copilul meu, căci așa am ajuns să-l consider.”¹³

Aceste prezențe pe care le simt oamenii intervin. Într-o anumită situație, prezența a avertizat-o pe Stearns, strigînd: „Nu! Nu, Edie, nu face asta!” cînd ea a încercat o aterizare forțată pe niște șine de cale ferată, neștiind în acel moment că la cîțiva kilometri se afla un aerodrom cu o pistă pe care putea ateriza în siguranță. Pilotul Brian Shoemaker, dezorientat în elicopterul său H-34 în timpul unei furtuni din Antarctica, a fost însoțit de o prezență care i-a spus „să vireze 20 de grade dreapta”. S-a conformat, fiindcă, după cum recunoaște el, „nu aveam nici un alt reper”. Acea schimbare de direcție l-a făcut să scape teafăr din pericol¹⁴.

Prezența pare să dispară la cîteva clipe după ieșirea din situația periculoasă, chiar dacă această ieșire nu este încă evidentă pentru persoana implicată, iar acesta este unul dintre cele mai frapante mistere cînd e vorba despre halucinațiile care persistă mai mult timp. Ensio Tiira, care a supraviețuit unui naufragiu și a fost dus de valuri, pe o plută, timp de 30 de zile, scrie: „Pierdusem senzația că se mai afla o persoană pe plută. Îngerulpăzitor care mă întovărășise... plecase de pe plută, cu tot cu puterea mea de a mai spera”¹⁵. Dar ziua în care îngerul a dispărut s-a dovedit a fi, de fapt, ziua în care a fost salvat.

Aceeași tovărășie constantă și aceeași dispariție bruscă au fost resimțite și de un alpinist american pe nume Rob Taylor, care și-a fracturat glezna pe muntele Kilimanjaro în 1978 și a fost lăsat să aștepte la poalele muntelui, în timp ce partenerul lui de escaladă a plecat în căutarea asistenței medicale. Decizia lui Taylor de a rămîne peste noapte sprijinit de o piatră s-a transformat într-un chin mult mai îndelungat. A rămas fără apă, iar glezna i s-a infectat foarte rău. În a treia zi, și-a dat seama că un bărbat stătea aproape de el, pe un pietroi. Inițial, a presupus că era silueta unui membru al echipei de salvare, dar cînd strigătele și țipetele sale nu au primit nici un răspuns, s-a înfuriat și a început să arunce cu pietre spre siluetă – dar în zadar. A renunțat

să-și mai pună întrebări. În cele din urmă, a ajuns la concluzia că bărbatul venise acolo pur și simplu pentru a-i ține de urît.

„Ore în șir, acest tovarăș-observator, cum l-am numit eu, s-a uitat lung la mine prin perdeaua de zăpadă”, a scris el ulterior¹⁶. Pe măsură ce sănătatea lui Taylor se înrăutățea, silueta se apropia încet, pînă cînd, după cîteva zile, a ajuns „chiar la picioarele sacului de dormit”. Apoi, această prezență blîndă și liniștitoare, despre care Taylor spune că „ocupa spațiu ca o piatră sau orice alt obiect”, l-a părăsit brusc. Cîteva minute mai tîrziu a ajuns o echipă de salvare.

Pentru Taylor, precum și pentru Shackleton și mulți alții care au înțîlnit o asemenea prezență protectoare în vreme de restriște, modul nepăsător în care i-a ignorat ulterior toată lumea s-a dovedit dureros:

În prezent nu mai vorbesc prea des despre tovarășul care mă păzea, scrie Taylor. E o faptură care nu-și are locul aici, e de neînțeles. După [salvare], cînd le-am vorbit oamenilor despre el pentru prima oară, au reacționat foarte previzibil: „Ce imaginație!”, „Aveai halucinații din cauza febrei”. La început, am persistat în convingerea mea: „Era adevărat. Era în carne și oase, sau cel puțin într-o formă concretă, pe care am văzut-o”. Mai tîrziu însă, n-am mai pomenit nimic despre el. Era mai ușor așa, decît să încerc să-l definesc sau să-l apăr în fața unor oameni care nu puteau să înțeleagă. Acum știu și vă spun: era acolo și era la fel de real ca tine sau ca mine. Nici pînă-n ziua de azi nu știu care era scopul său, dar simt că era bun. Taylor pledează pentru respectarea forței unui fenomen care este cunoscut cel mai bine și observat cu cea mai mare atenție de oamenii care îl trăiesc. Îmi aduce aminte de o poezie scrisă de poeta americană Mary Oliver, despre viziunile avute de William Blake înainte de moarte: „Dacă un om spune că a auzit îngerii cîntînd,/ Chiar a auzit îngerii cîntînd./ Dacă un om spune că a auzit îngerii cîntînd,/ Chiar i-a auzit cîntînd”¹⁷. Evident, este imposibil să măsurăm obiectiv percepția subiectivă. În studiul conștiinței, se vorbește uneori despre percepția subiectivă ca despre niște proprietăți. „Ceva dincolo de înțelegerea noastră are loc în timpul genezei acestor proprietăți”, a scris neurologul Oliver Sacks; este

vorba de „transformarea unui calcul cerebral obiectiv într-o experiență subiectivă”¹⁸.

Care este calitatea culorii roșii? Cum atribuim culorii roșii un alt sentiment decît celei galbene? Ce este frumos și semnificativ la un trandafir roșu? Ce face ca parfumul iasomei să fie îmbătător? Ce e frumos la un cîmp acoperit de zăpadă? De ce sîntem înfiorați de un apus de soare? De ce este al Treilea Om atît de liniștitor și de real? Nu sîntem în măsură să dăm un răspuns obiectiv. Aici, discuția despre „halucinațiile” creierului se complică.

„Între activarea cerebrală și experiența conștientă este un hiatus explicativ fundamental”, a spus Alexander Morelos într-o conferință susținută la Universitatea Arizona pe tema conștiinței la care am participat pentru o mai bună cunoaștere a subiectului¹⁹. Majoritatea oamenilor de știință respectă acest hiatus, dar cei care sînt nerăbdători să treacă peste el tind să se angajeze în ceea ce criticii lor, printre care se numără și Morelos, numesc „un materialism care promite”²⁰. Mai precis, cred fără a cerceta că toate experiențele pe care le avem sînt generate de creier. Ei presupun că, mai devreme sau mai tîrziu, creierul își va dezvălui secretele. Poate că nu înțelegem de ce creierul proiectează imaginea unei prezențe consolatoare și călăuzitoare cum este al Treilea Om, însă putem presupune că, într-un fel sau altul, creierul face asta. „Dar aceasta este o speranță”, precizează Morelos, „nu o informație științifică”.

Interesant este faptul că o parte a problemei pe care o presupune această speranță este că are un caracter ușor fantastic. După cum a întrebat psihologul Julio Peres în cadrul aceleiași conferințe: De ce dovezi empirice am avea nevoie pentru a demonstra că „creierul crede” sau „creierul interpretează”? Acestea sînt metafore vrăjite. Ce logică are să atribuim o trăsătură psihologică unei părți organice a creierului? De fapt, ceea ce fac acești materialişti este animism. Asta înseamnă o întoarcere la o metafizică mult mai puțin critică și mai naivă decît cea pe care ei speră să o înfrîngă. Nu explicăm nimic. Nu am progresat dincolo de presupunerea că totul va fi explicat prin creier²¹.

Între timp, specialiștii în neuroștiințe încearcă să identifice, dacă nu cauzele acestor proprietăți, atunci corelațiile lor neurologice. Este vorba despre regiunile creierului care se activează sau se „luminează” în legătură cu anumite activități. Aceste regiuni cerebrale se corelează cu diferite activități cum ar fi ascultarea muzicii sau procesarea unei imagini vizuale. Anumite grupe de neuroni se aprind atunci când ascultăm muzică – asta nu înseamnă că muzica ar fi o halucinație produsă de creier. Muzica există în exterior și este primită și interpretată prin intermediul anumitor căi neurale. Dificil în cazul proprietăților este să înțelegem modul în care creierul acordă semnificație emoțională unor informații vizuale, auditive sau olfactive.

Sacks scrie: „Filosofii dezbat la nesfârșit problema modului în care se produc aceste transformări [de la calcul la proprietăți] și dacă vom fi capabili vreodată să le înțelegem. Specialiștii în neuroștiințe, în general, se mulțumesc pentru moment să admită că acestea chiar se produc”²² și să caute corelații. De exemplu, timp de câțiva ani, Richard J. Davidson, neuropsiholog la Universitatea Wisconsin-Madison, a studiat undele cerebrale ale călugărilor care meditează (în strînsă colaborare cu Dalai Lama), fără a încerca să desființeze credința budistă conform căreia conștiința își are originea nu în creier ca atare, ci în ceea ce budiștii numesc „fundamentul ființei”²³.

Se fac eforturi pentru identificarea corelațiilor neurologice ale halucinațiilor patologice, cum sînt cele asociate schizofreniei, dar pare să persiste o tăcere suspectă cu privire la cauza sau corelația halucinațiilor din momentele periculoase sau dureroase în cazul persoanelor sănătoase din punct de vedere mental. Ce ar determina niște creiere sănătoase, funcționale, aparținînd aproximativ unei jumătăți dintre oamenii îndoliați, de exemplu, să vadă sau să audă dintr-odată lucruri care nu sînt acolo? Știm răspunsul? Se pare că nu. Cel puțin nu deocamdată. După cum observăneurobiologul Patricia Boksa, „în prezent nu se știe dacă halucinațiile sînt generate de mecanisme similare la bolnavi și la persoane sănătoase”²⁴.

În mod surprinzător, se pare că nu știm nici care este mecanismul ce le produce halucinații pacienților suferind de boli mentale. „Datele

provenite din imagistica cerebrală au confirmat presupunerea conform căreia halucinațiile implică o activitate modificată a rețelelor neurologice despre care știm că sînt asociate cu auzul și limbajul normale”, scrie Boksa. Cu alte cuvinte, spre deosebire de produsele imaginației, se poate demonstra că halucinațiile auditive ne implică auzul din punct de vedere fizic. „Cu toate acestea, o întrebare esențială, și anume cum apare această activitate modificată, rămîne în continuare fără răspuns... În cadrul unor studii pe subiecți umani se poate demonstra doar că procesele neuronale se corelează cu halucinațiile, nicidecum că le-ar produce cu certitudine.”

Creierul rămîne la fel de misterios precum cele mai adînci zone ale oceanelor sau vastitatea de necuprins a materiei întunecate. A spune că halucinațiile produse în creierile sănătoase sînt cauzate de cutare sau cutare echivalează cu obiceiul cartografilor medievali de a acoperi colțurile neexplorate ale lumii cu inscripția în cerneală: „Aici sînt dragoni”. Așadar, de fapt vorbim despre o presupunere: „La un moment dat, vom găsi dragoni în acest sector al globului”.

În 2012, Serviciul Național de Sănătate din Marea Britanie a acordat King's College din Londra fonduri destinate unor cercetări bazate pe colaborarea dintre experți în psihiatrie, neurologie și oftalmologie, „pentru o mai bună înțelegere a cauzelor” halucinațiilor vizuale²⁵. Acesta este un mod de a admite deschis limitele actuale ale științei creierului, așa cum fac doar oamenii de știință atenți și dezinteresați. Ei nu știu care este natura halucinațiilor auditive și vizuale complexe. Pot cartografia diverse detalii și sînt nerăbdători și curioși să deslușească întregul tablou. Dar, în același timp, a descrie o prezență percepută drept o halucinație nu este nici mai mult, nici mai puțin prezumtiv decît a spune că e vorba despre un înger păzitor sau un însoțitor venit atunci cînd sîntem pe patul de moarte ca să ne călăuzească. După cum spunea fizicianul Harold Puthoff, nu ceea ce știm ne pune piedici, ci ceea ce credem²⁶.

Atac acest punct de vedere în numele lui Rob Taylor și al tuturor celor ale căror povești vi le istorisesc, însă Martha Farah, director al Center for Neuroscience and Society de la Universitatea Pennsylvania,

a spus-o celmai bine: „Ar trebui să cultivăm o anumită decență epistemologică”, și-a avertizat ea colegii într-un discurs din 2009, „și să nu presupunem că putem explica orice lucru care contează – sau chiar și ce înseamnă a conta – din perspectiva chimiei, biologiei și fizicii. Și, cu siguranță, nu ar trebui să deducem că ceea ce nu poate fi explicat din aceste perspective nu contează”²⁷.

□ *

Persoanele care simt prezența celui de-al Treilea Om primesc putere și îndrumare din acest mister și au sentimentul că cineva le protejează și veghează asupra lor. Această senzație nu este diferită de cea a oamenilor care simt prezența morților. Într-adevăr, uneori cele două fenomene se suprapun, cum se întâmplă în povestea din Primul Război Mondial spusă de William Bird, ceea ce sugerează că diferențele dintre categorii sînt superficiale, chiar dacă știința pune una dintre aceste experiențe pe seama privării de oxigen, să spunem, iar pe cealaltă, pe seama singurătății și a suferinței.

În anul 2000, în timp ce efectua prima traversare a Antarcticii cu o echipă formată exclusiv din femei, aventuriera americană Ann Bancroft a rămas în urma colegei de călătorie pe măsură ce obosea tot mai mult, cînd a resimțit „dintr-odată senzația de a fi foarte aproape de o altă persoană”, despre care a înțeles că era bunica ei decedată. Nu era bunica de care fusese apropiată în timpul vieții sale – nu cea pe care s-ar fi așteptat s-o întâlnească, în măsura în care s-ar mai fi așteptat și la altceva în afara scrișnetului ritmic al bocancilor pe zăpadă. Cu toate acestea, a fost imediat „cuprinsă de o senzație de liniște, căldură și forță”. Mai tîrziu, într-un interviu acordat lui John Geiger, ea a spus: „M-a uimit faptul că am fost cuprinsă de un val de emoție, pentru că senzația era atît de puternică și era ca un medicament eficient, era ceea ce-mi trebuia atunci”²⁸.

Astronautul Jerry Linenger lucra la stația spațială Mir în 1997, cînd a devenit conștient de prezența tatălui său, care murise în 1990. Linenger i-a vorbit și s-a simțit reconfortat și impresionat de „vizită”. Tatăl său i-a transmis sentimentul de mîndrie că fiul său îi împlinise visul de a călători în spațiu. Mai tîrziu, Linenger a preferat să

interpreteze prezența ca pe o proiecție a imaginației sale și nimic mai mult. Și totuși, la acea vreme, s-a simțit foarte alinat în urma întâlnirii²⁹.

În anul 2000, în timp ce efectua prima traversare a Antarcticii cu o echipă formată exclusiv din femei, aventuriera americană Ann Bancroft a rămas în urma colegii de călătorie pe măsură ce obosea tot mai mult, când a resimțit „dintr-odată senzația de a fi foarte aproape de o altă persoană”, despre care a înțeles că era bunica ei decedată. Nu era bunica de care fusese apropiată în timpul vieții sale – nu cea pe care s-ar fi așteptat s-o întâlnească, în măsura în care s-ar mai fi așteptat și la altceva în afara scrișnetului ritmic al bocancilor pe zăpadă. Cu toate acestea, a fost imediat „cuprinsă de o senzație de liniște, căldură și forță”. Mai târziu, într-un interviu acordat lui John Geiger, ea a spus: „M-a uimit faptul că am fost cuprinsă de un val de emoție, pentru că senzația era atât de puternică și era ca un medicament eficient, era ceea ce-mi trebuia atunci”²⁸.

Astronautul Jerry Linenger lucra la stația spațială Mir în 1997, când a devenit conștient de prezența tatălui său, care murise în 1990. Linenger i-a vorbit și s-a simțit reconfortat și impresionat de „vizită”. Tatăl său i-a transmis sentimentul de mândrie că fiul său îi împlinise visul de a călători în spațiu. Mai târziu, Linenger a preferat să interpreteze prezența ca pe o proiecție a imaginației sale și nimic mai mult. Și totuși, la acea vreme, s-a simțit foarte alinat în urma întâlnirii²⁹.

❏ *

În lucrările privind doliul, perceperea prezenței unei persoane decedate a fost descrisă ca „vederea clară a unei siluete omenești, a cuiva care nu era prezent fizic în momentul respectiv” sau „senzația pregnantă asociată unei prezențe, ca și când cineva sau ceva ți-ar atinge ori apăsa întregul corp sau o parte a acestuia”³⁰. Percepția vizuală a prezenței pare să fie cea mai rară³¹. Numai aproximativ 5% dintre participanții la un anumit studiu chiar l-au văzut pe decedat; percepțiile auditive reprezintă aproximativ 15%, iar restul sînt impresii

parțiale – de pildă, mâinile pe care le-a simțit sora mea pe ceafă și observarea unei prezențe distincte în cameră.

Scriitoarea Nancy Coggeshall din New Mexico mi-a spus că simțise prezența lui Quentin Hulse, partenerul ei decedat, la cinci luni după ce a murit, în 2002. „Am simțit o presiune pe saltea lângă mine în pat. A doua oară, presiunea era atât de mare, încât m-am întors să văd cine era acolo.” Hulse, considerat a fi unul dintre ultimii cowboy adevărați din Gila, s-a întors patru ani mai târziu. „Era atât de intens, încât m-am trezit și am întrebat cine era acolo. Mi-am trecut mîna peste jumătatea patului unde stătuse Quentin ca să văd ce era. Aceasta a fost a doua vizită. Senzația că el se afla acolo era atât de intensă, încât am simțit că cineva stătea întins lângă mine. AM SIMȚIT apăsarea greutății pe saltea. (În ambele ocazii.)”

Prevalența acestei experiențe depășește limitele dintre culturi, dar pare să cuprindă, în medie, aproximativ jumătate din populația îndoliată. Într-un studiu din 2006, s-a descoperit că în 86% dintre aceste cazuri prezența percepută a fost prima modalitate de a afla că a survenit un deces. 84% dintre cei intervievați erau într-o stare de sănătate mentală bună la momentul întâlnirii. Momentul din zi și nivelul luminozității nu au contat. Doar 5% dintre persoane au resimțit experiența ca fiind negativă sau chinuitoare. Pentru majoritatea, aceasta a fost profund liniștitoare³².

Cea mai mare parte a secolului XX, modelul terapiei doliului era ca oamenii să fie încurajați să „meargă mai departe”, să caute să se vindece, să renunțe la atașarea nevrotică față de persoana decedată. Tocmai în contextul acestei metode a „ruperii legăturilor”, prezențele resimțite de oameni au fost caracterizate pentru prima oară drept halucinații patologice. Eseul lui Sigmund Freud *Doliu și melancolie*, apărut în 1917, descria revenirea sănătoasă după o pierdere ca o rețezare reușită a legăturilor³³. Persoana iubită – ieși din scenă prin dreapta. În opinia lui Freud, cei care resimțeau prezențe „se agață de obiect prin intermediul unei psihoze halucinatorii izvorâte din dorință”³⁴. Prezențele, vocile și atingerile nu doar că nu erau reale, dar

erau nesănătoase. Era un semn de progres în terapie atunci cînd pacientul „își dădea seama” că-și imagina anumite lucruri.

Freud a reușit să speculeze liber în privința halucinațiilor iscate de dorință, deoarece încă nu existau neuroștiințele pentru a-i testa aserțiunea potrivit căreia creierul era în stare să evoce asemenea viziuni în mod voluntar. Acum, cînd avem un domeniu al neuroștiințelor mai bine dezvoltat, încă nu am început să-i testăm afirmația; în schimb recurgem la ea pentru a valida modul în care psihiatria concepe în prezent durerea pierderii. De asemenea, este frapant să te gîndești că Freud își scria eseul în timp ce mii de tineri soldați aveau experiența unor prezențe care îi ajutau și îi îndrumau pe front. Chiar și în timp ce se adaptau și supraviețuiau datorită unor prezențe pe care le simțeau ca fiind ale unor îngeri păzitori sau oameni dragi care muriseră, echilibrul lor mental era practic desființat de psihanalistul de salon al Europei.

În timp ce Freud persistă în plan îndepărtat și fără a se putea baza pe neuroștiințe, iată ce învață studenții la medicină despre halucinațiile durerii din manualele contemporane: „A auzi sau a vedea un prieten sau o rudă apropiată recent decedată nu echivalează cu o tulburare psihică”, explică o carte de introducere în psihiatrie pe care am răsfoit-o recent³⁵. (Ei bine, ce ușurare!) „De obicei, aceste halucinații devin mai puțin frecvente și încetează în cîteva săptămîni sau luni.” (De fapt, după cum spun terapeuții care lucrează cu persoane îndoliate, acestea pot continua ani întregi sau pot apărea după mulți ani. Într-un studiu la care au participat partenerii unor persoane ce au murit de SIDA în San Francisco, 22% încă îi mai simțeau sau îi vedeau pe cei dragi după trei-patru ani, iar majoritatea acestor persoane au spus că astfel înclinația lor spre spiritualitate s-a accentuat³⁶.) Manualul continuă: „Halucinațiile sînt liniștitoare și inofensive. Probabil că rolul lor este de a-l ajuta pe individ să accepte pierderea. Deși nu există dovezi clare care să arate că persoanele ce au parte de o susținere socială limitată au mai multe halucinații în timpul perioadei de doliu decît persoanele care au un sprijin social foarte bun, o asemenea descoperire nu ar fi surprinzătoare”³⁷.

S-a observat că persoanele ținute în izolare solitară au halucinații. O serie de imagini aleatorii, chiar paranoide se adaugă agitației, atacurilor de panică și degradării generale a sănătății mentale după mai multe zile consecutive petrecute în izolare completă. Dar nu asta li se întâmplă persoanelor văduve³⁸. Ele nu au fost abandonate în celuleminuscul, fără ferestre, în timp ce psihicul li se degradează. Dacă de fapt duc dorul și dacă nu e vorba decît de dorință, de ce nu au halucinații în care să le apară iubiți și parteneri cu care au avut relații de durată și care le-au frînt inimile, dar care n-au murit – oameni care n-au făcut decît să dispară pentru a-și găsi iubirea în altă parte? De ce nu există și acest gen de halucinații ale durerii?

În 2008, profesorul de psihiatrie Vaughan Bell a scris un articol despre halucinațiile durerii pentru publicația Scientific American, subliniind cît de frecvente sînt acestea. În încheiere, a spus:

Recurgem adeseori la stereotipul cultural al „fantomei”, cînd realitatea este, din multe puncte de vedere, mai profundă. Percepția noastră e atît de acordată cu prezența [persoanelor dragi], încît atunci cînd ele nu mai sînt lîngă noi pentru a umple acel gol, încercăm inconștient să remodelăm lumea încît să arate ca aceea în care am trăit atît de mult timp și de care ne este atît de dor³⁹.

Cuvintele sînt bine alese, dar spusele lui se bazează pe vreo dovadă? E un amestec dezordonat de presupuneri legate de ce anume produce un anumit efect.

Cercetările nu au scos la iveală nici o legătură consecventă între gradele de susținere socială, nivelul de educație sau chiar sistemele de credințe religioase ale celor care percep prezența morților. Iată relatarea unui avocat intervievat de psihologul Erlendur Haraldsson în 2006, care arată de ce dorul după persoana decedată nu este, în sine, cauza lucrurilor pe care le vedem.

Mă întorceam de la o petrecere dansantă. Nu pusesem în gură strop de alcool, își amintea avocatul. Era aproximativ ora 4 dimineța și era lumină ca ziua, fiind în miezul verii. Mergeam pe un deal pustiu, întorcîndu-mă spre casă din oraș. La un moment dat, văd venind spre mine o femeie ușor gîrbovită, cu o eșarfă pe cap. Nu i-am dat atenție,

dar cînd a trecut pe lîngă mine i-am spus „Bună dimineața!” sau ceva de genul ăsta. Ea nu a spus nimic. Apoi am observat că și-a schimbat direcția și că venea după mine, puțin mai departe în urma mea. M-am simțit ușor deranjat de lucrul ăsta și mi s-a părut ciudat. Cînd mă opream, se oprea și ea. Am început să-mi spun rugăciunile în gînd ca să mă liniștesc. Cînd am ajuns aproape de casă, a dispărut. Locuiam într-o casă din complexul unui spital de psihiatrie, unde lucra tatăl meu. Am urcat în camera mea. Fratele meu s-a trezit și a spus, pe jumătate adormit: „Ce caută bătrîna asta aici? De ce e cu tine bătrîna asta?”. Iar eu i-am spus să nu mai vorbească prostii și să se culce la loc, deși știam la ce se referea⁴⁰.

Dimineața, tatăl lor le-a spus că una dintre pacientele lui murise la ora 3 în acea noapte. „Ceea ce văzusem eu”, i-a spus lui Haraldsson avocatul – care știa prea bine problemele ridicate de declarațiile martorilor oculari –, „se potrivea perfect cu descrierea ei”.

Oricare a fost motivul care a determinat întîlnirea avută de acest bărbat, nu a fost nici fascinația dorului, nici dificultatea izolării. În 1994, Karen Simons, specialist în publicitate, și-a pierdut tatăl pe neașteptate, în urma unui atac de cord. Evenimentele care s-au produs în preajma morții sale demonstrează încă o dată suprapunerea fluidă a experiențelor pe care teoreticienii încearcă să le delimiteze și să le separe. Mi-au trebuit doi ani ca să o fac pe Karen Simons să vorbească despre experiențele sale, după ce mi le-a mărturisit în treacăt într-o zi. Este ocupată. Și e greu. E greu să explici. Simons, o femeie înaltă cu ochi de un verde uimitor, stătea în biroul ei spațios, cu coatele sprijinite pe masa de lucru, cu cartela de acces în incinta firmei atîrnîndu-i la gît, cu hîrtii și cărți adunate grămezi în jurul ei. Laptopul o anunța aproape încontinuu că primea noi mesaje. Dar le-a ignorat, dorind să se concentreze asupra evenimentelor din preajma morții tatălui său.

Acesta fusese fermier și abia împlinise 80 de ani; deși avusese probleme cardiace, era încă în putere și avea multe planuri de viitor. În toamnă zburase pe coasta de vest pentru a-și vizita nepoții, iar acolo, unul dintre ei a avut un vis.

Am visat că mă ruga să-l duc acasă, pentru că nu putea muri aici, trebuia să se întoarcă la fermă. Îmi amintesc că se făcea că eram afară și eram înconjurați de kilometri de dealuri, păduri și drumuri, iar el părea foarte slăbit. Mă ruga mereu să-l duc acasă, dar nu-mi dădeam seama cum să-l duc acolo. L-am întrebat cum să fac, iar el a spus că l-aș putea duce în brațe, dar eu nu aveam destulă putere și i-am spus asta. El mi-a zis că trebuia neapărat să ajungă acasă și că știa că-l pot duce în brațe, dacă îmi dădeam silința. Așa că l-am ridicat și am început să merg.

E o imagine frumoasă, care îmi amintește de un lucru pe care l-a spus cândva un psiholog de la îngrijiri paliative cu referire la lucrul de care ne temem cel mai mult: „Cine ne va purta în brațe când vom muri?”. Cine-și va mai aminti de noi, să ne arate că încă mai sîntem acolo, pentru a nu ne mai simți singuri?

„Tata a ajuns acasă într-o sîmbătă”, spune Karen. „Duminică seara a insistat să pregătească cina” – pentru ea, soțul ei și copiii –, „iar în ziua următoare trebuia să meargă la o întîlnire a fermierilor. Ultima dată cînd l-am văzut a fost dimineața devreme; mi-a făcut din mîină și a aruncat ziarul aproape de ușa cu mîinile deasupra capului, ca la baschet”. Îmi arată gestul. „În acea noapte, în drum spre petrecerea organizată cu ocazia întrunirii, a avut un atac de cord foarte grav și a murit.”

Karen continuă: „După ce a murit tata, am început să folosesc mașina lui, un Ford Taurus mare și vechi. Mă făcea să mă simt mai bine, cumva, așa cum te atașezi de tricourile cuiva. Dar asta a fost tot. Pînă cînd au trecut cam șase săptămîni de la moartea lui”. Își înclină capul în timp ce se uită pe lîngă mine și-și încruntă sprîncenele, încercînd să-și amintească momentul exact:

Era o noapte foarte rece de ianuarie. Conduceam pe autostradă, iar pe scaunul de lîngă mine a apărut tata. L-am simțit așezîndu-se. Era aplecat spre stînga într-un fel anume, din cauza conformației spatelui său. Apoi, știi cum recunoști felul în care se aude respirația cuiva? Cum îți poți da seama dacă în cameră se află fiul sau fiica ta? Era tata. A stat cu mine în mașină cam de la Kennedy Road pînă la Pickering

[16 kilometri]. Era incredibil de real și a fost o experiență care m-a schimbat profund. Eram aproape amețită. Speram că va rămîne. Nu l-am mai simțit din nou și a tras concluzia că, de fapt, el își luase rămas-bun. Și-a amintit că vorbise cu un prieten budist care i-a explicat că, potrivit credinței sale, înainte de a pleca, sufletul mai rămîne timp de 49 de zile sau aproximativ șase săptămîni. Totuși, explicația nu i s-ar potrivi și mătușii sale, al cărei fiu murise în urmă cu 35 de ani.

Era operator pe un utilaj greu și a căzut sub gheața unui rîu. Nu l-au mai găsit niciodată, nici pe el, nici utilajul lui. Foarte des, vine și se așază la capătul patului ei și stau de vorbă. „Și să nu-mi spui că sînt nebună!”, îmi zice mereu mătușă-mea.

Simons își sprijină bărbia în mîini, mă privește fix și rîde. „Pur și simplu așa e viața”, spune ea. „Famiile noastre sînt pline de fantome.” (Interesant e faptul că Simons se trage din străbuni norvegieni și scoțieni. Un studiu la care au participat văduve și văduvi din Norvegia a scos la iveală faptul că un număr neobișnuit de mare dintre aceștia – 75% – au declarat că au simțit o prezență. Din nou, acest fapt face să crească posibilitatea ca darul unui al șaselea simț să aibă o bază genetică.)

Sondajele cu privire la reacțiile oamenilor la consilierea în perioada de doliu arată, deloc surprinzător, că adeseori ei se simt „neacceptați, anormali, neînțeleși” cînd relatează aceste întîlniri personalului medical care nu agreează implicațiile spirituale⁴¹. Medicul australian Michael Barbato, specializat în îngrijiri paliative, mișcat și uluit de experiențele straniei pe care le-a întîlnit în repetate rînduri la pacienții săi, scrie: „Numai după ce au fost informați în legătură cu răspîndirea și normalitatea halucinațiilor din perioada ce urmează unui deces majoritatea văduvilor au putut vorbi deschis, exprimîndu-și ușurarea de a fi scăpat de gîndul că ar putea fi luați drept nebuni”⁴².

De ce ar trebui să fii considerat nebun pentru o experiență atît de minunată? Iată relatarea scriitorului scandinav Johan Kuld cu privire la o experiență pe care a avut-o la scurt timp după moartea soției sale. E o poveste pentru care nu poți decît să-l invidiezi:

Într-o zi, în ianuarie, cam pe la 3 după-amiază, stăteam pe o banchetă, în camera mea. Deodată am văzut cum așa camerei s-a deschis, iar soția mea a intrat înăuntru. Zîmbea și a venit direct spre mine, acolo unde eram așezat. M-am uitat la ea ca hipnotizat și nu puteam scoate un cuvînt. Cînd a ajuns lîngă mine, și-a întins mîna și mi-a spus: „Nu fi speriat, sînt vie”. I-am luat mîna și, cînd am atins-o, am simțit că nu era rece, senzația era normală. Apoi am îndrăznit s-o întreb: „Unde ai fost, ce s-a întîmplat?”. „Curînd după ce am murit la spital, m-au lăsat acolo să am grijă de o femeie care era foarte bolnavă. De atunci am fost în multe locuri. Acum s-a terminat, voi pleca. Am venit să-mi iau rămas-bun.” După care a spus: „Scoate-ți pantofii și întinde-te pe pat. Mă voi întinde și eu în fața ta”. Am făcut ce mi-a cerut. Mi-a mîngîiat obrazul și mi-a șoptit cuvinte frumoase. M-a cuprins o mare bucurie, apoi o stare de calm, și am fost învăluit într-o senzație de pace care nu poate fi descrisă în cuvinte. Simțeam că mă ținea încă de mîna și mă mîngîia pe obraz – și am adormit. Cînd m-am trezit, după cîteva minute, eram singur. Locul din pat unde stătuse era gol. Plecase, dar știam că fusese acolo, că vorbise cu mine, că-mi mîngîiasse obrazul și pielea. În felul ăsta, ea și-a luat rămas-bun și mi-a mulțumit pentru timpul pe care l-am petrecut împreună.

Acest episod este încă viu în mintea mea. Nu s-a învechit și nici nu a pălit în toți anii care au trecut de atunci. M-am întrebat adeseori: „E posibil să fi visat toate astea?”. Dar răspunsul meu este un „nu” hotărît. A fost real, dacă realitatea există cu adevărat, neobișnuit și de neuitat în același timp⁴³Faptul că mare parte dintre oameni îi simt, îi văd sau îi aud pe cei decedați nu i-ar fi surprins, de-a lungul istoriei, pe majoritatea celor care și-au trăit viețile cu presupunerea fermă că morții continuau să-i vegheze, să-i aline, să-i călăuzească și chiar să se amestece în treburile lor. Din Roma antică și pînă în Islanda secolului al XIX-lea, cei vii au împărțit pășunile și drumurile cu cei morți înaintea lor⁴⁴. (Încă o mai fac, în mod fățiș, în unele părți din Indonezia, Thailanda și Japonia, printre alte locuri.) Există posibilitatea ca oricine să-i poată vedea pe cei decedați, iar unele comunități au depus eforturi imense pentru a împiedica unele spirite să

mai bîntuie sau să se rățăcească pe drumul spre destinația cuvenită lor în lumea de dincolo. Unele spirite riscau să-i bîntuie pe cei vii, din cauza caracterului tragic sau violent al morții lor. Pentru a le ține la distanță, în anumite societăți cadavrele erau decapitate înainte de înmormîntare sau legate puternic de pămînt⁴⁵. Sinucigașii sau răufăcătorii erau îngropați sub bolovani sau arși. Unii erau aruncați în mlaștini sau rîuri. Nu numai Dracula, personajul lui Bram Stoker, a trebuit să fie mutilat pentru ca ne-moartea lui să devină o moarte adevărată, mai liniștitoare.

După cum notează medievalistul francez Claude Lecouteux:

Lumea era bîntuită de morții transformați în spirite ce trecuseră într-o altă stare, trăind o altă viață, intersectîndu-se permanent cu cea a oamenilor „contemporani”, mereu capabile fie să le dea informații, fie să cedeze în fața solicitărilor imperioase ale acestora. Oamenii din Evul Mediu nu se temeau de moarte: ei erau îngroziți de morți – de unii morți, în orice caz⁴⁶.

Istoricul englez William de Newburgh scria în anii 1190: „Nu ți-ar veni ușor să crezi că din morminte ies cadavre care umblă prin lume, mîinate de un spirit rău, ca să-i îngrozească și să le facă rău celor vii, dacă n-ar fi în vremurile noastre atît de multe cazuri [sublinierea îmi aparține] susținute de numeroase mărturii”⁴⁷. Date fiind lucrurile pe care le știm cu privire la prevalența halucinațiilor în cazurile de doliu și a aparițiilor celui de-al Treilea Om, nu-i poți acuza pe strămoșii noștri că ar fi fost „needucați”. Pur și simplu vedeau anumite lucruri, iar aceste lucruri nu erau diferite de cele pe care le vedem noi.

În Europa, Biserica nu era mulțumită de această realitate trăită a prezențelor pe care le resimțeau oamenii, fiindcă nu se potrivea întru totul doctrinei creștine. „Augustin a ridicat problema percepției”, scrie Lecouteux referindu-se la influentul teolog din secolul al V-lea⁴⁸. „Acele apariții sînt oare creațiile unor oameni adormiți, somnolenți sau cuprinși de febră?” După ce a reflectat mai mult, Augustin a decis că aparițiile erau iluzii sau mesaje trimise sufletului de Dumnezeu: „Ele îi transmit celui ce visează că trupurile moarte au nevoie de înmormîntare”, de exemplu, „și toate astea fără știința foștilor

proprietari ai acestor trupuri”. Dumnezeu comportându-se ca un ventriloc? O mie cinci sute de ani mai târziu, savanții interesați de subiect speculează în continuare cu privire la combinația de elemente care ar fi în joc în acest caz: spirit, imaginație, vis, semnal de la sursă. Misterul persistă. Chaz Ebert, avocat din Chicago și văduva criticului de film Roger Ebert, s-a trezit în noaptea în care a murit tatăl primului ei soț și a avut o întâlnire aproape stereotipă cu personificarea Morții, ca și când reacția ei față de semnalul slab pe care l-a receptat ar fi fost să aibă un vis copilăresc.

Știi că pare o nebunie, i-a spus ea istoricului Studs Terkel. N-am crezut niciodată în Femeia cu Coasa, gîndeam că e doar o creatură mitologică... În mijlocul nopții, ceva m-a făcut să mă trezesc. Am deschis ușa dormitorului, iar acolo stătea o siluetă de vreo doi metri înălțime. Avea o mantie de călugăr și toate detaliile obișnuite pe care le are Femeia cu Coasa. M-am uitat să-i văd fața, dar nu avea chip – era doar întuneric. Orbitale în care trebuiau să fie ochii erau luminate. Comunica telepatic cu mine. Mi-a spus: „Nu-ți fie teamă, nu am venit după tine”. Mi-a mai spus: „Du-te la pat”. M-am uitat la patul în care dormea soțul meu, dar el nu mai era acolo. A apărut un sicriu în care era socrul meu. Totul a durat cîteva secunde, după care a dispărut. Apoi soțul meu a apărut din nou în pat; l-am trezit și i-am spus că Îngerul Morții fusese acolo și că-l văzusem pe tatăl lui. El mi-a zis: „Cred că visai”. I-am răspuns: „Nu, nu visam, sînt trează!”. Apoi ne-am culcat, iar a doua zi dimineată am dat telefon și am aflat că tatăl lui murise. A murit exact cînd Moartea era în casa mea⁴⁹.

Oare Moartea ajunsese cu adevărat în casa ei? Nu, dar vestea despre moartea socrului ei a ajuns.

Despre astfel de fenomene, omul de știință Dean Radin scrie: „Această viziune este un construct izvorît din memorie și imaginație, asemănător unui vis în stare de veghe, doar că stimulul care evocă imaginea apare în altă parte sau în alt moment”⁵⁰. După cum speculează psihologul Erlendur Haraldsson, probabil că „decedatul influențează percepția din mintea celui viu”⁵¹. Din nou: așa cum sunetul ceasului deșteptător pătrunde în somnul nostru și devine

soneria telefonului sau a ceasului din turn, tot astfel există o colaborare instantanee între lume și minte.

Papa Grigore cel Mare (540-604) a examinat enigma aparițiilor, înaintînd pe o cale ce avea să contribuie într-o anumită măsură la consacrarea Purgatoriului ca loc distinct situat între Paradis și Infern, în care sufletele neliniștite așteptau să fie trimise mai departe la locul cuvenit. „De acum înainte, acești indivizi erau considerați suflete captive sau damnate. Se credea că aleșii se arată uneori, dar ei erau ușor recunoscuți pentru că radiau de fericire și frumusețe, iar clericii nu-i puteau confunda cu păcătoșii care îndurau pedepsele Purgatoriului.”⁵²

În cele din urmă, se pare că Biserica creștină a remodelat imaginea celor care se întorceau din morți, de la cea a strămoșilor călăuzitori și a morților dezorientați sau răzbunători la cea a unor ființe aflate într-o stare spirituală intermediară, care depindeau de rugăciunile celor vii ca să ajungă în Paradis. Această remodelare i-a permis Bisericii să preia controlul asupra venerării străbunilor păgîni și să-i adapteze scopurile în spiritul creștinismului. Prin urmare, călugării de la mănăstirea Cluny au statornicit data de 1 noiembrie ca ziua credincioșilor răposați, pentru a îngloba sărbătoarea păgînă a morților. Totuși, ironia sorții a făcut ca, în felul acesta, Biserica să preia experiențe frecvente și puternice, fiecare cu propriul context – al Treilea Om în momente primejdioase, aparițiile din preajma morții și cei dragi dispăruți care revin în viețile noastre –, și să le transforme în elemente de decor asociate Bisericii în care nimeni nu mai credea. Cu alte cuvinte, atunci cînd în Occident a început să scadă credința în doctrina Bisericii în general, la fel a scăzut și credința în experiențe care, din capul locului, nu au avut niciodată o legătură inerentă cu o anumită religie. Această distorsiune nu s-a produs în Asia, unde interacțiunile cu morții sînt în continuare neînhibate și prețuite.

❏ *

Există un fel de prezență resimțită care nu ajută și nu este a unei persoane dragi – dimpotrivă, e resimțită ca o experiență cu totul neliniștitoare. Merită să facem o digresiune, aventurîndu-ne în acest

domeniu, pentru că ar putea să explice de ce, de-a lungul istoriei, mulți oameni s-au străduit atât de mult să-i amuțească pe morții neliniștiți. Este vorba despre spectrul terifiant care ne atacă pe unii dintre noi în timpul unor episoade care au ajuns să fie denumite, în limbajul medical, paralizia somnului.

David J. Hufford, profesor emerit la Școala de Medicină a Universității Pennsylvania, este cel mai mare expert din lume în acest fenomen. Hufford l-a descoperit în urma unei experiențe proprii, care s-a produs din senin în anii 1960.

Eram în anul doi de facultate, spune el. Mă culcasem devreme după ce dădusem ultimul examen. Eram foarte obosit. Lipsa somnului te predispune mai mult la asta. M-am trezit, auzind cum se deschide ușa apartamentului meu, și m-am gândit că probabil cineva voia să vadă dacă nu vin la cină. Am auzit pași care înaintau de-a lungul camerei. Apoi mi-am dat seama că nu mă puteam mișca, ceea ce m-a înspăimântat foarte mult. Am simțit cum patul se lasă, ca și când cineva s-ar fi urcat în el; apoi am simțit ca și când cineva s-ar fi urcat cu genunchii pe pieptul meu, după care am simțit niște mâini pe gât. Am crezut că mă omoară cineva. A fost oribil. Simțeam aversiune și teroare față de creatura de pe pieptul meu, nu doar fiindcă încerca să mă omoare, ci și pentru că părea malefică. M-am străduit din greu să mă mișc, iar când am reușit apariția dispăruse. Am sărit din pat – nu mai era nimic acolo. Aceasta este o experiență foarte tipică de paralizie în timpul somnului.

Aproximativ 30% dintre oameni au avut un episod simplu în timpul căruia s-au trezit și s-au simțit paralizați, însă resimțirea unei anumite prezențe s-a întâmplat în 3-6% dintre cazuri, după cum spune psihologul J. Allen Cheyne de la Universitatea Waterloo⁵³. Inițial, s-a presupus că episoadele de paralizie din timpul somnului erau influențate de expectanțe culturale, că dacă te trezeai în această stare neobișnuită, între somn și veghe, și te așteptai să fii vizitat de un vîrcolac, o vrăjitoare sau orice alt personaj din credințele culturii tale, atunci chiar așa se întâmpla. Între timp, s-a dovedit că această supoziție nu e adevărată. Oameni precum Hufford, care înainte nu știuseră nimic

despre acest fenomen, l-au trăit pe neașteptate. O altă persoană căreia i s-a întâmplat este romanciera Barbara Gowdy.

„A început pe cînd aveam 20 și ceva de ani”, mi-a povestit ea. Barbara e o femeie frumoasă: înaltă, suplă, cu ochi căprui catifelați și cu o inteligență ascuțită. Se îndoiește de orice, ridică orice obiect pentru a-l vedea mai bine la lumină și-i examinează fiecare latură. Această experiență nu a făcut excepție. Mi se întâmpla numai cînd ațipeam ziua și dacă dormeam pe spate. Prima dată cînd s-a întâmplat, camera s-a răcit foarte tare și a devenit foarte întunecată. Îl auzeam pe soțul meu în bucătărie, [dar] dintr-odată mi-am dat seama că în cameră era ceva nespus de malefic și hidos. Iar apoi mi-am dat seama că era pe pieptul meu. Era atît de real, atît de concret... Și nu puteam să mă mișc sau să strig. Și deodată a dispărut, ca și cînd m-aș fi trezit.

După 12 sau 15 ani, experiența s-a repetat, tot în timpul odihnei.

Aveam ochii deschiși. Nu adormisem încă, iar temperatura s-a schimbat din nou – prezența malefică se întorsese. E o senzație complet opusă fericirii sau sentimentului pe care-l ai alături de un copil nou-născut. Era un rău foarte vechi. Nu era răul unul psihopat apărut recent. Era un rău care existase pe lume din vremuri străvechi – un rău înțelept, experimentat. Mi-a arătat o latură a răului pe care n-o cunoscusem pînă atunci. Era murdar... și bătrîn... și sexual. [Faptul că am avut experiența asta] a fost mai rău decît moartea.

Barbara Gowdy s-a dus să se documenteze la biblioteca publică, deși abia dacă se găseau informații. Pînă la sfîrșitul anilor 1970 se considera că prezența resimțită în timpul paraliziei somnului era un efect secundar rar al narcolepsiei. „Am văzut artiști care încercau să surprindă acest caracter malefic, dar nimeni nu a reușit cu adevărat. Pînă cînd nu ai experiența asta, n-o poți cunoaște.”

Dorindu-și cu disperare să scape de torționarul său, Barbara nu a mai dormit în timpul zilei. Ani la rînd a reușit să evite acea teroare inefabilă. „Dar apoi a început să se întîmple din nou. De data asta îi șoptea, cu un mîrîit, în urechea dreaptă: «Eu sînt lupul».” Sătulă să mai fie terorizată, ea a cedat brusc, furioasă. „Bine”, i-a răspuns, „fă-mi ce poți tu mai rău”. În acel moment, „halucinația a dispărut cu un pocnet

și nu s-a mai întors niciodată. Asta îmi sugerează că, practic, mi-am înfruntat subconștientul și l-am înfrînt prin curajul meu”. Ea se mai întreabă și dacă nu cumva ajunsese la nivelul unui inconștient colectiv mai profund sau, cum l-a numit ea, „memoria durerii, memoria răului”.

Meditația lui Gowdy mi-a amintit de un moment – cam la o săptămînă după ce i-am luat interviul lui Audrey Scott, femeia aflată pe moarte pe care am vizitat-o acasă – cînd m-am trezit la ora 3.30 dimineața, asaltată de gînduri tulburătoare. Mă obseda o carte pe care tocmai o citisem, *The Tiger*, scrisă de jurnalistul John Vaillant. Un bărbat dintr-un oraș înnebunitor de pustiu și izolat din estul îndepărtat al Rusiei se spînzurase cu cureaua după ce fiul lui fusese mîncat – din el nu mai rămăseseră decît bocancii – de un tigru siberian solitar. Din nu știu ce motiv, m-am trezit avînd o empatie intensă față de acest tată care simțea din plin oroarea de a trăi știind că fiul său devenise hrană și că nu mai exista nimic altceva – serviciu, iubire sau perspectivă de viitor – care să-l ajute să suporte acel adevăr care-i distrugea sufletul. M-am zvîrcolit în dormitorul sufocant, alunecînd mereu la hotarul somnului. Și apoi, dintr-odată, m-am trezit într-un... vis lucid? Un atac de panică nocturn? Era ca și cînd aș fi căzut într-un cîmp de forțe, ca un cîmp de curenți de aer sau unul electric, sau în orice caz într-un tărîm, un tărîm autentic al groazei.

Poate că am simțit pur și simplu o teroare intensă ca reacție la o senzație necunoscută, nu știu precis. În acea stare, nu aveam nici o putere, asta știu sigur, și încercam să-mi păstrez cumpătul, vorbindu-mi în gînd, spunîndu-mi ceva de genul „fii puternică, vei trece peste asta”, deși acum nu-mi mai amintesc exact ce-mi spuneam. Cred că încercam să mă detașez, să-mi detașez stîlpul meu de rezistență, esența mea, de această forță. Senzația nu era diferită de efectul descris de Tolkien cînd hobbiții au avut nesăbuința de a se uita în sfera de cristal a lui Sauron și au văzut ochiul din Mordor.

N-am mai avut vreodată o experiență similară. Nu erau efecte fizice, cum se întîmplă în cazul unui atac de panică. Inima nu-mi bătea cu putere. Voiam doar să mă feresc de acea experiență ca de ciumă, așa că am aprins lumina și, timp de o oră, am ascultat o carte audio

pînă cînd am simțit că puteam încerca din nou să adorm fără teamă. Nu știu dacă poate fi considerat un episod de paralizie în timpul somnului.

„Ne-a uimit mai cu seamă frecvența cu care termenul «malefic» este folosit cu referire la această prezență”, scrie Allen Cheyne în legătură cu episoadele de paralizie în timpul somnului, „chiar și de oameni cărora acest cuvînt nu le vine în minte imediat”. După cum s-a exprimat unul dintre subiecții săi: „Pur și simplu mi-e teamă pentru sufletul meu”.

Ce înseamnă acest lucru? În ce mod diferă senzația de percepere a amenințării, ca atunci cînd ți-e teamă că vei fi atacat de un animal sălbatic, de o mașină care trece în viteză sau de o tornadă care se apropie? Pentru a explica teroarea paraliziei din timpul somnului în termeni convingători, mai întîi poate că trebuie să înțelegem modul în care conștiința discerne o diferență între pericolele imagine de un anumit tip – impersonal, animal, legat de vreme sau chiar un agresor evident nesigur și nervos – și o amenințare intens malefică. Acea percepție trebuie să aibă o anumită proprietate care trece dincolo de ceea ce este perceput în general de funcția de „detectare a pericolelor” a amigdalei cerebrale. Dar nimeni nu pare să știe care este aceasta.

De ce aceste prezențe terifiante se materializează doar în timpul somnului? Se spune că ele ar sălășlui pe tărîmul hipnagogiei – hypnos înseamnă „somn”, iar agogos, „duce la” –, acel nivel ciudat al conștiinței dintre somn și veghe, populat adeseori de gânduri și imagini bizare. Cercetări efectuate la Universitatea Fukushima din Japonia au demonstrat că oamenii care au avut experiența paraliziei în timpul somnului au o reprezentare grafică a encefalogramei în care se amestecă stările de veghe și somnul REM⁵⁴. Așadar vorbim despre fiziologia viselor, dar nu despre un conținut oniric tipic (adică extrem de idiosincronic).

„Experiențele hipnagogice sînt destul de misterioase, în sensul că oamenii de știință nu știu exact cum să le clasifice”, scrie Jeff Warren⁵⁵. „Sînt vise, gânduri sau cu totul altceva? De unde vin ele, mai precis? Are vreo logică apariția lor?” Sînt întrebări importante,

mai ales în lumina cercetărilor care sugerează că sîntem mai susceptibili la „experiențe telepatice” și alte percepții neobișnuite cînd estompăm restul zgomotelor din conștiința noastră lucidă.

Majoritatea viselor și imaginilor hipnagogice sînt cu totul unice în cazul fiecărei persoane care visează, dar experiența care se repetă în mod consecvent a celor care aud cum se deschide ușa, aud pași sau simt o creatură profund malefică apăsîndu-le pieptul sau agresîndu-i sexual este ceea ce face atît de enigmatică paralizia din timpul somnului. De ce să nu reacționăm la sunetul greierilor care se aud pe fereastră sau la sirenele care se aud în depărtare pe o stradă din oraș? De ce să nu înglobăm aportul senzorial primit atunci cînd un musafir trage apa la toaletă sau un vecin dă o petrecere? De ce se deschide ușa? De ce se aud pași care se apropie? Într-o relatare din Suedia medievală se spune căaceastă prezență emitea un sunet ca și cînd un sac de pînză ar fi fost tîrît pe podea. Indienii Navaho au auzit tîrșîit de mocasini; bolnavii au auzit picioare încălțate cu ciorapi pășind pe covoarele spitalului⁵⁶.

Apoi este această oroare de dincolo de cuvinte⁵⁷: „Cea mai mare teroare pe care am simțit-o vreodată: ceva ce te schimbă ca om”, spune cineva. „După aceste atacuri, mă cutremur și plîng”, spune altcineva. „Uneori îmi este atît de teamă, încît mi se întoarce stomacul pe dos.” Foarte comune sînt și halucinațiile auditive. În cazul unei persoane, printre acestea se număra și un mîrșit diabolic, foarte neplăcut, venit parcă din iad: „A descrie acel mîrșit demonic ca pe un simbol perfect al răului ar fi prea puțin. Era ceva malefic în stare pură, autentică. Mi-a insuflat teamă în cel mai adînc colț al ființei mele, aproape spulberîndu-mi sufletul. Să dea Dumnezeu să nu-l mai aud niciodată, și nici ceva asemănător, cît voi trăi”.

„Tiparul complex al paraliziei în timpul somnului, inclusiv prezența malefică, pașii tîrșîiți și o mulțime de alte detalii, nu izvorăște din cultură”, susține David Hufford⁵⁸. „Mai degrabă, în culturile din întreaga lume, poveștile legate de spirite care atacă oameni izvorăsc din aceste experiențe.” Astfel, avem legendele despre sucubi și incubi în Europa medievală, sau „fantoma care șade” din China. Tot de aici

se trage și cuvîntul englezesc haggard („răvășit”), care era inițial haggard, adică a fi apăsător de o cotoroanță. În mod similar, cuvîntul nightmare („coșmar”) vine de la anglo-saxonul mare („apăsător”). Nightmare: cineva care te apasă în timpul nopții⁵⁹.

Există situații în care experiența este „intersubiectivă”, ceea ce înseamnă că este trăită de o serie de persoane, din același sat, să spunem, în decursul unei săptămîni, sau de două persoane din aceeași cameră. Am discutat cu o prietenă care-și amintește că era într-o casă de la țară din Anglia, la începutul anilor 1970, împreună cu prietenul ei. Cînd s-a trezit, avea senzația că era paralizată. Presimțea apropierea unui sentiment de teroare pură. Auzea un bebeluș care plîngea întruna. În întunericul pustiu, plînsul unei făpturi disperate, care avea nevoie de alinare. Iubitul ei, care era în pat lîngă ea, a avut exact aceeași experiență, în același timp. Și el s-a simțit paralizat și a auzit vaietele copilului.

Înțelegem foarte bine neurofiziologia paraliziei, cunoaștem biochimia și traseele neuronale, spune Hufford. Dar nu cunoaștem nici un traseu neuronal care să producă toate astea. Putem spune că, în starea de paralizie în timpul somnului, cu un anumit factor declanșator de natură fiziologică, te afli într-o stare de conștiință modificată. Pînă aici, toate bune – dar explicația convențională nu merge mai departe de atît... Nu cunosc alte explicații care să se potrivească cu aceste date, cu excepția celor tradiționale, care ne spun că este vorba despre o experiență de natură spirituală.

Hufford notează că atunci cînd unui grup de psihiatri li s-a prezentat un studiu de caz de paralizie în timpul somnului și li s-a cerut să-l diagnosticheze pe pacient, mai mult de jumătate l-au etichetat drept „psihotic” pe subiectul anonim. Așa cum se întîmplă și în cazurile altor experiențe în care sînt resimțite prezențe de către îndoliați, rătăciți sau izolați, aceasta este eticheta pe care o primesc – și tocmai de asta se tem ei. „Cînd îiinterviewez, oamenii îmi spun adeseori că sînt primul căruia îi povestesc”, spune Hufford. „Îi întreb care este motivul, iar ei îmi răspund «fiindcă nu voiam ca oamenii să mă ia drept nebun».”

„Unul dintre cele mai fascinante aspecte sociale”, continuă Hufford, „este că toate aceste genuri de experiențe erau bine-cunoscute în tradiția occidentală cu pînă la trei-patru sute de ani în urmă. Nu e ca și cînd cultura occidentală pur și simplu n-ar fi știut absolut nimic despre aceste lucruri. Am eliminat tot ce știam despre aceste experiențe din repertoriul cultural, în timp ce experiențele aveau loc în continuare. Faptul că societatea și-a exercitat controlul într-o asemenea măsură este foarte impresionant”. A percepe o ființă de natură spirituală, fie ea afectuoasă sau crudă, a devenit, după cum spune Hufford, „o experiență ilegală”.

* *

Această prejudecată începe să se schimbe, mai ales în domeniul terapiei doliului, pe măsură ce consilierii încep să ia în calcul și alte metode de abordare din perspectivă culturală. Încă mai există în lume societăți care percep sau văd spiritele morților și le acceptă drept ceea ce par a fi. Un studiu influent la care au participat văduve din Japonia a descoperit că „legătura lor continuă” cu prezența soților decedați, în contextul japonez al venerării strămoșilor – prin amenajarea unor altare în casă, unde sînt depuse alimente, delicatese, tămîie –, le-a făcut să fie mult mai rezistente din punct de vedere psihologic decît văduvele din America⁶⁰. Oamenii pe care-i iubesc le ating ușor pe umăr, pe obraji, stau alături de ele și primesc în schimb grija lor. Îmi amintesc de asta, desigur, din Mexic, țara în care m-am născut, în care Halloweenul rămîne Día de los Muertos, Ziua Morților, iar familiile organizează picnicuri în cimitir. Fiecare aduce mîncarea și băutura preferată, mormintele sînt împodobite cu ghirlande de crăițe, iar în magazine se vînd schelete care dansează. Moartea este prezentă în mijlocul vieții – este parte din viață.

Neuropsihiatrul londonez Peter Fenwick a comentat cu privire la acest subiect:

Adeseori – și pentru cei implicați acesta este cel mai important aspect al experienței – impactul său emoțional este atît de mare, încît rămîne o sursă de alinare pentru cei care o trăiesc și adeseori are puterea de a le schimba propria percepție asupra semnificației morții.

Pentru ei este irelevant dacă ce se întâmplă este desființat de ceilalți ca „o simplă coincidență”: faptul că s-a întâmplat este suficient⁶¹.

Uneori este suficient, dar de cele mai multe ori nu. Sîntem împiedicați să acceptăm pe deplin alinarea și liniștea aduse de spirite; ne împiedică o societate care ne ridiculizează, care spune „dă-mi ceva concret, dovadă”. Nu există nici o dovadă. Pur și simplu, în acest moment, neuroștiința nu ne poate spune de ce oamenii au experiențe în care simt o prezență. Ceea ce pe vremuri erau cunoscuți drept îngeri păzitori, sucubi și spirite ale strămoșilor acum sînt numite pur și simplu halucinații. Schimbarea de natură semantică nu-i deranjează pe unii, cum ar fi astronautul Jerry Linenger, care a ajuns la concluzia că vizita tatălui său a fost o iluzie, dar care, cu toate acestea, s-a simțit alinat. Pentru alții, totuși, schimbarea aduce cu sine o enormă pierdere a sensului. „Există pericolul ca, materializînd sau analizînd o experiență, să pierdem din vedere semnificația pe care o are pentru persoanele îndoliate sau pentru muribunzi”, îndrăznește să spună Michael Barbato, medic specializat în îngrijiri paliative⁶². Cel mai bun lucru care ți s-a întâmplat devine ceea ce-i face pe alții să te considere idiot. „N-aș vrea să fiu dur, dar e clar că sora ta își imagina toate astea.” „Unde-i înțelepciunea pe care am pierdut-o în cunoaștere?”, se întreba T.S. Eliot în urmă cu aproape un secol⁶³. „Unde este cunoașterea pe care am pierdut-o în informație?” Trebuie să fim mult mai atenți cînd avansăm presupuneri legate de ce văd sau nu văd cei care au pierdut pe cineva drag – și cei îngroziți și cei izolați în pustiu –, pentru că nu știm. Pînă cînd vom afla, ei au dreptul să-și găsească propria semnificație.

Liniștește-te

Cum își găsesc muribunzii pacea

În nordul provinciei Ontario iarna era în toi și vremea era mohorâtă: o pădure înghețată, tăcută și pustie, ai cărei kilometri întregi acoperiți de molizi și pini abia dacă erau străbătuți de un drum. De cele mai multe ori, oamenii trec pe deasupra ei în avioane de linie sau – dacă merg dintr-un loc în altul al regiunii – în avioane șubrede cu două motoare. În ianuarie 1979, o tînră doctoriță pe nume Yvonne

Kason călătorea cu un astfel de avion, evacuînd o femeie din tribul Ojibwe în stare foarte gravă, care făcuse encefalită după ce se molipsise de rujeolă, dintr-un mic punct de prim ajutor spre cel mai apropiat spital, aflat la cîteva sute de kilometri. Împreună cu Kason mai erau o asistentă, Sally Irwin, și pilotul Gerald Kruschenske, care era încrezător că-și va putea menține pe linia de plutire aparatul de zbor Piper Aztec cu două motoare chiar și atunci cînd vîntul a început să se întetească, iar zăpada se năpustea în valuri dintre vest. Pasagerii se ghemuiseră, tensionați și înfrigurați, în timp ce starea vremii s-a înrăutățit și s-a pornit viscolul.

În decursul unor momente îngrozitoare, pe avion a început să se formeze un strat de gheață, iar motorul din dreapta dădea rateuri. Apoi și cel din stînga a început să tușească, oprindu-se în cele din urmă. Avionul a început să piardă din altitudine, iar cînd pilotul a înțeles clar că nu va putea trece pe deasupra unui deal care se zărea înaintea lui, nu a avut încotro și a încercat o aterizare forțată.

„Am simțit o panică, o teamă intensă”, îmi povestea Kason 30 de ani mai tîrziu. „M-am gîndit «Dumnezeule, o să mor!»». Dar gîndul a fost formulat rapid; era ca o rugăciune înaintea morții – Dumnezeu-o-să mor –, era strigătul de ajutor al sufletului meu.” Imediat, spre imensa ei surpriză, a simțit cum un val de liniște se pogoară asupra sa, îndepărtînd teroarea și retrăgîndu-se pentru a lăsa în urmă doar pace. „Mintea mea a devenit calmă și nu mi-a mai fost teamă. Eram atentă și conștientă așa cum sînt acum.” Probabil că n-au trecut mai mult de una-două secunde. Apoi, din nou spre uimirea ei, a auzit o voce. „Stai liniștită”, i-a pus vocea, „și să știi că eu sînt Dumnezeu”. Născută într-o familie creștină, Kason nu mai mersese la biserică din adolescență, de cînd cîntase într-un cor al Bisericii Unitariene, dar și-a amintit cu claritate, sau printr-o halucinație, un verset din Vechiul Testament, Psalmul 45. „Dumnezeu este scăparea și puterea noastră, ajutor întru necazurile ce ne împresoară”, așa începe psalmul. Calmează-te, nu-ți fie teamă, stai liniștită. „Sînt alături de tine, acum și pentru totdeauna.”

— Ce vrei să spui cu vocea aceea? am întrebat-o eu cu pixul în mână, pe cînd stăteam așezate față în față la masa din sufrageria ei și ne beam cafeaua.

O căutasem după ce auzisem de experiența ei de la un psiholog de la Universitatea din Toronto. Voiam să știu de ce sora mea păruse atît de senină și netemătoare la sfîrșitul vieții, ca și cînd ar fi fost înconjurată sau ar fi simțit o sursă invizibilă de bucurie. În studiile realizate de Karlis Osis și Erlendur Haraldsson asupra experiențelor pe patul de moarte s-a descoperit că 753 dintre muribunzi simțeau o „îmbunătățire semnificativă a stării de spirit” chiar înainte de a deceda. 87% dintre cei care au avut viziuni cu scopul „de a fi luați” – semn făcut de cineva, de exemplu – au murit în cel mult o oră.

În timp ce majoritatea pacienților care au avut viziuni indicînd „luarea” au reacționat prin a deveni euforici sau senini, doar 7% au reacționat la alte tipuri de halucinații cu o schimbare a stării de spirit. Dacă totul s-a datorat unui proces biochimic, atunci acesta a fost ciudat de selectiv.

Unora dintre pacienții din eșantionul nostru li s-au administrat injecții cu morfină și alte substanțe foarte asemănătoare endorfinelor, și totuși experiențele legate de viața de apoi nu au fost crescute în cadrul acestui grup. În cazul în care aceste substanțe administrate medical nu au indus fenomenele respective, de ce ar trebui ca ele să constituie cauza atunci cînd sînt secretate intern de către organism?

Prin urmare, care ar fi o altă modalitate de a lămuri acest mister? Cineva care nu a murit, dar care a fost foarte aproape de moarte, ar putea oare să ne ajute să înțelegem de ce muribundul poate fi cuprins de o liniște radiantă indiferent de nivelurile de medicamente sau de endorfine?

În cazul lui Kason, experiența acelei voci neașteptate a fost cea care a început să o liniștească.

— Cum știi că nu era chiar vocea ta sau vreun gînd de-al tău? am insistat eu.

S-a gîndit la întrebare, dîndu-și după ureche o șuviță palidă de păr. Kason are în jur de 55 de ani, este o femeie elegantă a cărei inteligență

ascuțită e dublată de căldura sufletească și de dorința de a ajuta. A înțeles de ce insistam să-mi dea mai multe detalii. În cercurile medicale nu poți să susții pur și simplu că nu ți-ai pierdut cumpătul în timpul unui accident aviatic pentru că o voce ți-a poruncit să te liniștești.

— Mă rog, e ca și când ai merge pe un coridor și la un difuzor se aude vocea cuiva care-ți spune să te oprești. Știi că n-ai vorbit tu. S-a uitat cu atenție la mine, să vadă dacă am înțeles analogia. Vreau să spun că era la fel de clar. Cineva îmi spunea ce să fac.

Dar cine? Era un bărbat, o femeie?

— Dacă ar trebui să-i atribui un gen, aș spune că era mai mult masculină decât feminină. Era o voce gravă, cu un ton scăzut. Era profund liniștitoare. Mi-a vorbit cu sinceritate, și totuși cu aerul că-mi făcea o confesiune, ca și când după toți acei ani încă nu-i venea să creadă că i se întâmplase un lucru atât de nebunesc.

În timp ce o ascultam, m-am gândit: în acest caz, al Treilea Om a apărut într-o situație de criză, așa cum li s-a întâmplat soldaților de pe front. Doar că, în loc să o călăuzească, vocea i-a insuflat putere, o stare de calm. În doar câteva secunde, în timp ce vântul şuiera cumplit, iar avionul se prăbușea, Kason a simțit că a intrat într-o stare de conștiință modificată. „Nu mă gândeam, nu judecam, nu analizam, așa cum se întâmplă de obicei.” Nu era nici într-o stare de amortire sau de negare, ci era „acel gen de pace pe care o ai când meditezi”, a explicat ea.

Ești în ceea ce se numește o stare de „conștiință superioară”, intuitivă și receptivă. Vedeam cum avionul se prăbușește și, împreună cu asistenta, o susțineam pe pacientă, iar eu mă simțeam profund împăcată și liniștită. Știam că nu am de ce să mă tem. În sufletul meu, pur și simplu știam. Chiar dacă aveam să murim. Și am început să o liniștesc pe pacientă, pentru că se trezise, iar ochii ei mă priveau, fiindcă eram medic, și atunci am reușit să-i vorbesc și să-i transmit un sentiment de liniște. Repetam mereu: „Va fi bine, va fi bine”.

E o certitudine incredibilă și foarte rapidă pentru o femeie de 26 de ani care pînă atunci nu se gândise prea mult la viața de dincolo.

„Am știut în mod absolut clar un lucru pe care nu-l mai știusem pînă atunci: că nu ai absolut nici un motiv să te temi de moarte.”

Absentă, mi-am trecut mîna pe spatele pisicii sale și mi-am amintit că, la sanatoriu, Katharine îi șoptise surorii noastre, Anne, că nu se mai temea de moarte. Ani la rînd, Katharine visase în mod repetat că se afla într-un avion care se prăbușea încet, trecînd pe deasupra vîrfurilor unor copaci. De fiecare dată era un coșmar. De fiecare dată îi era teamă. La centrul de îngrijire nu am reușit să înțeleg cum de nu-i mai era teamă, iar ea vorbea prea puțin pentru a-mi putea explica. Era o formă de negare? De eschivare? Era efectul morfinei, al endorfinelor? Sau o voce misterioasă, iubitoare, o îndemnase să „stea liniștită”?

Kason și-a continuat povestirea și mi-a spus că au aterizat într-un golf pe jumătate înghețat din Lacul Pădurilor, chiar în nordul graniței cu Statele Unite. „Pilotul, cu un curaj eroic, a încercat să execute o aterizare forțată și controlată pe gheață”, a spus ea. „Aproape că i-a reușit, dar gheața era atît de subțire, încît imediat ce avionul s-a oprit, gheața s-a spart, aparatul scufundîndu-se. A trebuit să încercăm să ieșim repede, iar eu mă chinuiam să o scot și pe pacientă, dar nu puteam [să desfac centurile].” Ușa de la compartimentul pentru bagaje, pe unde fusese introdusă targa în avion, era acum cufundată în apă. Neputînd să o scoată de acolo, cei trei supraviețuitori au căzut ei înșiși în apă, trași în jos de echipamentul de iarnă, și au privit neputincioși cum pacienta legată de targă se scufunda odată cu avionul.

Al Treilea Om – care, atenție, nu era o prezență vizibilă, ci doar o voce – a îndrumat-o pe Kason încă o dată. Vocea a început să repete: „Înoată spre țărm!”. M-am și certat cu ea, fiindcă am făcut cursuri de salvamar, iar acolo ți se spune mereu: într-un accident naval, nu încerca să te îndrepti spre țărm. E mai departe decît pare. Am încercat să ignor vocea și să mă urc pe gheață. Dar de fiecare dată cînd ne lăsam greutatea pe ea, gheața se rupea. Iar cînd ți-e frig și ești ud, obosești foarte repede. Hanoracul și bocancii îmi erau grei ca plumbul, trăgîndu-mă spre fundul lacului. Așa că m-am supus și am făcut ce-mi spunea vocea, fiindcă ceea ce făceam eu nu dădea rezultate, și am

început să înot spre mal. Era foarte, foarte greu. Nu credeam că o să reușesc. Mă scufundam tot mai mult, iar apa îmi umplea plămîinii.

„La un moment dat, în timp ce mă luptam din răputeri cu moartea, conștiința mi-a țîșnit deodată afară din corp”, a spus ea gesticulînd cu mîinile, ridicîndu-le de o parte și de alta a capului, „și era ca și cînd n-aș mai fi privit cu ochii. Eram la șase sau la nouă metri înălțime și mă vedeam înotînd”. A privit în gol spre masa din sufragerie, ca și cînd nu și-ar fi revenit încă din uluire. „Asta mi s-a părut bizar, fiindcă am auzit povestiri în care oamenii s-au decorporalizat cînd stăteau întinși, dar nu și cînd înotau!” Și-a îndreptat privirea spre mine și a rîs. „Ani de zile m-am tot gîndit la asta.”

Pînă în acest moment din istorisirea ei, ceea ce a trăit dr. Kason nu depășește granița lucrurilor pe care psihologii le explică destul de ușor – sau, cel puțin, asupra cărora fac speculații. Există mai multe studii care demonstrează că, atunci cînd oamenii se confruntă cu perspectiva propriei morți – în accidente aviatice, rutiere, cînd cad de pe sfînci, chiar și cînd sar de pe poduri (după cum au mărturisit puținii care au supraviețuit) –, intră într-o stare de disociere. E o perspectivă defensivă, în principal, declanșată de anticiparea traumei și de eschivarea psihologică în fața acesteia, care face ca totul să pară ca și cînd i s-ar întîmpla altcuiva. Cercetători diferiți au interpretat diferit această teorie, însă cu toții sînt de acord că există anumite elemente comune.

În studiul asupra unor persoane care au supraviețuit accidentelor realizat în 2004 de Michael Sabom, cardiolog din Atlanta, 43 din cei 52 de participanți au avut experiența disocierii în timpul incidentului, ceea ce sugerează o reacție tipică – și nu ieșită din comun – față de perspectiva morții². Jan Brown-Lohr, un însoțitor de zbor care a supraviețuit unui accident aviatic al companiei United Airlines în 1989, i-a spus lui Sabom: „Am simțit că asta era... se terminase, așa aveam să mă duc, așa aveam să mor, și a fost un moment incredibil, cel mai liniștitor pe care l-am trăit vreodată, în care simțeam că nu sufăr, nu mă mai temeam, eram cu desăvîrșire împăcat”. Această experiență s-a produs deși însoțitorul de zbor nu s-a apropiat fizic de moarte nici o

clipă și nici măcar de posibilitatea de a fi rănit grav. Sabom s-a hotărât să numească această stare psihologică ieșită din comun „experiența acută a morții” (EAM), care nu trebuie confundată cu stadiul în care moartea survine cu adevărat. (Și nici – după cum a înțeles verișoara mea când îi povesteam despre ceea ce studiam – cu o experiență drăguță* a morții. Nu, nu e vorba de o situație în care se întâmplă să mori sufocat de niște cățeluși, dar probabil că este la fel de plăcut.), „Pacea și absența durerii sînt frecvent înfîlnite”, observă Sabom, „urmate de emoții copleșitoare și de durere, după ce pericolul a trecut... Astfel, EAM este o reacție subiectivă față de amenințarea morții, care include disocierea și hiperexcitația și care, odată cu înlăturarea pericolului, este urmată de o reacție emoțională și cognitivă întîrziată”. De exemplu, un soldat ar putea ajunge să trăiască o stare de calm și claritate intense în mijlocul unui schimb de focuri și doar după aceea să cedeze în fața tuturor reacțiilor emoționale și ale sistemului nervos vegetativ pe care te-ai aștepta să le vezi la o persoană îngrozită.

Sabom susține că ideea sa cu privire la EAM „oglindește cele trei stadii ale reacției la stres, și anume percepția, apărarea și recuperarea, observate la animale în timpul interacțiunii prădător-pradă. Pare să fie o reacție de adaptare care facilitează supraviețuirea în situații de criză”³. El face trimitere la studiile realizate pe șoareci. Aceștia par să aibă o reacție de teamă în doi timpi, în funcție de cît de gravă este amenințarea. Un zgomot puternic și brusc în bucătăria în care se înfruptau cu firimituri îi va face să o ia la fugă. Dar „amenințările percepute a fi o amenințare pentru viață, cum ar fi mirosul altor mamifere sau țipătul unor prădători înaripați nocturni, le provoacă șoarecilor o reacție mai puternică, la al doilea nivel, asociată cu... eliberarea instantanee a endorfinelor”.

Dacă prădătorul îl atacă, șoarecele trebuie să se concentreze asupra strategiilor de supraviețuire, și nu să fie distras de anxietate și durere. De aici valul de endorfine care îl va face să se simtă calm și lipsit de durere. Dacă șoarecele reușește să scape, poate să intre în stadiul „recuperării”, în care durerea dă năvală și atrage atenția asupra eventualelor răni pe care le are. Urmînd modelul animalelor, Sabom și

alți cercetători argumentează că severitatea percepută a amenințării determină dacă țipăm, împietrim, ne ghemuim la pământ sau... intrăm într-o stare zen. Filmele de groază sînt complet eronate. Cînd Anthony Perkins o atacă pe Janet Leigh la duș, ea nu ar fi trebuit neapărat să țipe. În schimb, ar fi înțepenit și ar fi amuțit. Dar să fie vorba numai despre disociere?

În 1893, geologul elvețian Albert Heim a publicat rezultatele unor cercetări asupra stării emoționale a unor alpiniști care căzuseră în Alpi. Heim însuși avusese această experiență și fusese uluit de transformarea radicală, de la teroare la „un calm divin care mi-a cuprins tot sufletul”⁴. Ceilalți alpiniști pe care i-a intervievat au avut experiențe similare, fiind cuprinși de o pace sublimă. În momentul în care moartea părea iminentă, oamenii care se prăbușiseră în prăpăstii „auzeau adesea o muzică frumoasă și cădeau pe fundalul unui cer de un albastru superb, presărat cu norișori trandafirii”.

Iată ce spune o femeie care a fost prinsă sub o cascadă, într-un interviu acordat lui Sabom:

Prima reacție a fost groaza, și asta cam două secunde. O groază și o panică depline. După două secunde, pur și simplu am renunțat. Îmi amintesc că m-am gîndit conștient: „Nu pot face nimic, doar să mă dau bătută”. Atunci am început să inspir apă. Îmi amintesc că apa îmi pătrundea în plămîni. Nu simțeam nici o durere. Pur și simplu am început să inspir apă, înțelegînd că voi muri. Și [apoi], acest sentiment extraordinar de pace deplină. Nu mai simțisem asta înainte – o pace extremă. Nu simțeam decît această senzație copleșitoare. [Din fericire, alți oameni au reușit să o scoată din apă înainte de a se îneca.]

Unii, precum Kason, au avut senzația bizară că și-au părăsit corpul. Un pușcaș din Marina SUA care a căzut de la 4.600 de metri în Oceanul Pacific din cauza unei parașute defecte a descris această schimbare surprinzătoare din punctul său de vedere:

Cădeam și încercam să deschid parașuta și, cît ai bate din palme, eram la patru-șase metri depărtare, privindu-mă cum mă luptam. Îmi amintesc foarte clar echipamentul de zbor portocaliu, casca mea galbenă cu trei romburi mari, albastre imprimate pe ea. Îmi amintesc

limpede că mi-am văzut bocancii. Crezusem că purtam încălțăminte mai lejeră, bocanci care ajung sub gleznă pe care-i purtam de obicei, și m-am mirat că purtam bocanci maro și înalți... N-am mai avut o experiență cîtuși de puțin similară cu asta înainte sau după aceea⁵.

O însoțitoare de zbor aflată într-un avion al companiei Pan Am care a luat foc în timpul unui atentat terorist în 1973 a povestit următoarele:

Dintr-odată, nu mai era decît lumină. Simțeam o fericire și o bucurie incredibile! Era ceva imposibil de descris. M-am văzut pe mine însămi. Stăteam întinsă acolo, în uniformă. Mă vedeam clar prin fumul acela și m-am gîndit: „De ce nu mă mișc?”. Dar pur și simplu nu-mi păsa, fiindcă eram deja atît de fericită⁶.

O altă istorisire din munții Alpi a fost scrisă de un alpinist amator, elvețianul J.L. Bertrand, care a rămas blocat pe buza unei stînci atît de înguste, încît, după cum și-a dat el seama, dacă s-ar fi mișcat, s-ar fi prăbușit și ar fi murit, dar dacă nu s-ar fi mișcat, ar fi înghețat. A ales a doua variantă și, pe măsură ce i se făcea tot mai frig, la un moment dat a început să plutească undeva deasupra sa. „Ei bine, m-am gîndit eu, în sfîrșit s-ar zice că sînt un om mort, și iată-mă, ca un glob de aer plutind prin aer, ca un balon încă legat de pămînt printr-un șnur elastic, urcînd tot mai mult...”⁷ Din acest punct superior, care îi oferea o vizibilitate sporită, Bertrand și-a văzut ghidul care-l însoțea în escaladă, aflat mai jos pe coasta muntelui, bîndu-i vinul de Madeira și mîncîndu-i carnea de pui pregătită pentru prînz (mai tîrziu l-a tachinat în legătură cu chestia asta). Și-a văzut și soția, la sute de kilometri depărtare, călătorind spre un sat de lîngă Lucerna.

„Singurul meu regret”, scria el, „era că nu puteam să tai coarda. În zadar călătorisem prin lumi atît de frumoase, încît pămîntul devenise lipsit de importanță.” Cînd s-a „întors” în corpul său, readus în simțiri de ghidul care-i furase prînzul și care îl găsisese în cele din urmă, „am simțit o durere fără margini. Nu aveam decît dispreț față de ghidul care, așteptîndu-se la o răsplată consistentă, încerca să-mi dea de înțeles că făcuse minuni. Nu m-am simțit niciodată atît de iritat”.

Psihanalistul Oskar Pfister, contemporan cu Freud, a citit unele dintre aceste relatări ale amatorilor de excursii montane și a numit experiența avută de alpinistului Heim „gânduri în stare de șoc”⁸. Această idee avea să pună bazele a ceea ce mai târziu a devenit cunoscut drept „disocierea peritraumatică”. Psihiatrul Russell Noyes de la Universitatea Iowa a cercetat asemenea experiențe în anii 1970 și a ajuns la concluzia că „depersonalizarea ca mecanism de apărare împotriva amenințării reprezentate de un pericol extrem sau de anxietatea asociată acestuia” era cea mai bună explicație disponibilă⁹. Dar în studiul lui Noyes, cele mai comune trăsături ale „disocierii peritraumatice” sînt percepția distorsionată a timpului, senzația de irealitate, senzația de a fi „pe pilot automat” și confuzia sau dezorientarea.

Această descriere se potrivește, practic, unui incident care mi s-a întîmplat odată, cînd eram șoferiță începătoare și, dintr-o pornire prostescă, am virat la stînga, drept într-o coloană de taxiuri care avansau rapid pe Broadway în intersecția cu sens giratoriu Columbus din New York. Imediat am fost lovită din lateral și îmi amintesc senzația aceea că timpul încetinește, iar eu deveneam nefiresc de calmă; în cele din urmă, cînd Toyota mea zdrobită a încetat să se mai învîrtească, am schimbat cu o grimasă viteza în poziția „parcat”. O jumătate de oră mai târziu, după ce poliția și paramedicii veniseră și plecaseră, ducîndu-i la spital pe pasagerul aflat în mașina mea și pe șoferul de taxi care mă lovise, am început să plîng cu suspine și, timp de cîteva ore, pur și simplu nu am reușit să-mi vin în fire. Aceasta era reacția emoțională și psihologică întîrziată despre care se spune că ar apărea în cazul disocierii peritraumatice.

Totuși, în studiul despre accidente al lui Sabom a existat o diferență între modul în care au reacționat oamenii cînd au fost implicați brusc într-un pericol incert, cum am fost eu pe cînd goneam cu mașina, și modul în care au reacționat aceștia cînd au recunoscut perspectiva aproape certă a morții. Primul grup „a descris adeseori o accelerare și o intensificare a percepțiilor fizice, mentale și vizuale, caracteristice stării psihologice a hiperexcitației”. Percepția accelerată,

de exemplu, este cea care determină distorsiunea temporală. Pentru Sabom, această trăsătură diferențiază conceptul de EAM formulat de el de ideea disocierii peritraumatice formulate de Noyes. El a susținut că reacțiile evoluează de-a lungul unui continuum, cum ar fi reacțiile din primul și al doilea timp ale șoarecilor. Unii oameni au simțit doar depersonalizare, așa cum mi s-a întâmplat mie, dar „cînd au apărut teama și groaza, acestea au fost întotdeauna emoțiile inițiale, au fost de scurtă durată și au fost urmate de un sentiment de pace de o intensitate egală sau mai mare”.

„Luare împreună”, scrie Sabom, „aceste descoperiri prezintă un paradox interesant: cu cît accidentul pare mai terifiant și mai traumatizant, cu atît mai liniștitoare și mai lipsită de durere poate fi experiența accidentului”¹⁰. Martorii au nevoie de curaj: după cît se pare, un accident este mai neliniștitor pentru privitor decît pentru persoana care trece prin tragedia respectivă, un detaliu adeseori ignorat în reprezentările realizate de romancieri și regizori.

Dar dacă și noi, asemenea șoarecilor, ne putem adapta reacția în funcție de gravitatea situației periculoase în care ne aflăm, asta ar explica totalitatea acestor experiențe? Probabil că sîntem în egală măsură oameni și șoareci. Sîntem capabili să avem în același timp atît o reacție psihologică, cît și una transcendentă dinperspectivă spirituală față de pericol. Cel puțin din perspectiva Yvonnei Kason, nu există un alt mod de a explica ceea ce i s-a întâmplat în continuare.

□ *

Cam la o oră după ce avionul s-a scufundat în Lacul Pădurilor, Yvonne Kason s-a trezit suspendată între teluric și ceresc: în timp ce o parte din atenția ei era îndreptată spre efortul de a înota în continuare, prinsă în strînsoarea paralizantă a apei înghețate, cu privirea încetoșată de viscol, o altă parte se orienta spre ceea ce i se părea a fi o lumină care o atrăgea irezistibil. Era ca și cînd ziua se transforma într-un mod imposibil, fiind în același timp furtună și soare strălucitor. Într-un fel, s-a trezit cuprinsă și absorbită de lumină. Nu mai era vorba de endorfine, dacă fusese într-adevăr vorba vreodată despre ele. În primul rînd, simțea durerea pe care i-o pricinuia gerul, durere pe care secreția

de endorfine i-ar fi blocat-o. În al doilea rînd, lumina era mai presus de orice văzuse ea vreodată.

„Experiența... era imaterială”, mi-a spus ea în sufrageria spațioasă a casei în care locuiește împreună cu fiul său adolescent. „Era ca și cînd m-aș fi dizolvat în lumină.” S-a gîndit o clipă la această descriere. „Da, era ca și cînd m-aș fi dizolvat. Eram ca o picătură de apă care acum se amestecase în acea mare de lumină. Existam în continuare, eram tot eu, dar mă aflu în acest ocean incredibil de lumină și iubire.” Nu a fost doar o percepție vizuală a luminii, ci a simțit că se scufundă complet într-o atmosferă înzestrată cu sensibilitate și emoție. „Pentru mine, cel mai puternic aspect era iubirea. Iubirea deplină. Este imposibil de descris.”

O iubire inefabilă, liniștitoare. O iubire erotică? O iubire platonicească? Ceva iubit de tine sau ceva care te iubește? Consumatorii de heroină sau opiu descriu o senzație de fericire impersonală, ca și cînd n-ar mai avea nici o grijă pe acest pămînt. Ei nu spun nimic despre o dinamică relațională – despre o iubire activă. Însă oamenii care văd această lumină sînt absolut șocați de calitatea sa emoțională. Yvonne a închis ochii și a zîmbit, avînd pe chip o expresie ca a celor care-și aduc aminte de cel mai înfocat moment al unei relații de iubire. Îmbrăcată cu un pulover alb, ea s-a cuprins inconștient cu brațele și a spus: „Era o iubire maternă. Parcă aș fi fost un nou-născut sprijinit de umărul mamei mele, în deplină siguranță”. Apoi a adăugat mai multe nuanțe, fiindcă nu era doar o fericire de prunc, ci și un sentiment revelator: „Era ca și cînd, după ce rătăcisem secole întregi, mi-aș fi găsit drumul spre casă”.

* * *

Aceasta să fi fost lumina care o învăluia pe sora mea pe cînd stătea întinsă în pat, atît de liniștită, în Centrul de Îngrijiri Paliative West Island? Acesta să fi fost motivul pentru care nu îi era teamă? Lumina este nucleul, esența experiențelor de natură mistică. „Cînd oamenii povestesc despre această lumină, mărturiile contemporane seamănă în mod izbitor cu cele din istorisirile medievale”, scrie Carol Zaleski, specialist în studii religioase la Smith

College11. „Atît descrierile medievale, cît și cele moderne ale acestei lumini nepămîntene vorbesc despre proprietăți vizuale cum ar fi splendoarea, claritatea și transparența, cu efecte senzoriale sau emoționale, cum ar fi căldura și energia.” Se pare că modul în care oamenii resimt această lumină are un caracter sinestezic extrem de acut. Frumusețea ei stranie este „una dintre experiențele cu adevărat «esențiale»”, observă Zaleski, „care trec dincolo de hotarele ce separă diferite culturi și perioade istorice”.

Este de asemenea o experiență fundamentală în toate tradițiile religioase:

Zarathustra spunea: „Sufletele dreptilor vor ajunge în rai, iar acolo îl vor vedea pe Dumnezeu înfățișându-li-se ca o lumină curată”12.

„Domnul”, spune profetul Isaia în Tora, „va fi pentru tine o lumină veșnică”13.

În hinduism se spune: „Du-mă în acea lume nepieritoare, fără de moarte,/ În care strălucește lumina cerească”14.

Iisus: „Eu sînt lumina lumii”15.

În budism avem: lumină limpede și lumină infinită16.

Profetul Abdu'l-Baha, care a trăit în Persia secolului al XIX-lea, spunea: „E limpede că acea lume divină este o lume a luminilor”17.

În secolul al VI-lea, papa Grigore cel Mare, care era obsedat să adune relatări de primă mînă ale experiențelor spirituale, a povestit ceea ce auzise de la cei care văzuseră această lumină într-o serie de manuscrise pe care a numit-o Dialoguri:

Oricui a văzut cît de puțin lumina creatorului toate cele create îi par neînsemnate, fiindcă acea lumină deschide cel mai tainic cotlon al minții și îl lărgeste atît de mult întru Dumnezeu, încît se ridică mai presus de lume. De fapt, sufletul care o vede se ridică pînă și deasupra propriei ființe. Se înalță deasupra propriei ființe, învăluit de lumina Domnului18.

Iată o descriere făcută cu aproximativ o mie de ani mai tîrziu, în secolul al XVI-lea, de cultivata și respectata stareță și mistică spaniolă Teresa de Ávila:

Splendoarea nu este orbitoare; are o albeață dulce, se răspîndește în jur, încîntă vederea în chipul cel mai intens și nu o obosește; nici strălucirea nu o face. E o lumină atît de diferită de lumina pămînteană, încît lumina soarelui pe care o vedem ni se pare mult mai palidă prin comparație cu felul în care se prezintă văzului acea strălucire și lumină, și e atît de diferită, încît după aceea nici n-ai mai vrea să-ți deschizi ochii. Este asemenea diferenței dintre lumina soarelui reflectată de o apă limpede și scînteietoare care se revarsă pe o suprafață de cristal și o apă foarte tulbure și nămolosă ce curge pe pămînt¹⁹.

Șase sute de ani mai tîrziu, Monique Hennequin, internată într-un spital, i-a descris această lumină cardiologului ei, dr. Pim van Lommel: „Această luminescență era formată dintr-un fel de revărsare nesfîrșită de strălucire, cum e strălucirea soarelui la apus, reflectată în apa vălurită, cu mici scînteii de lumină ca niște steluțe. Strălucirea era alcătuită din mici sfere frumoase de lumină, extrem de sclipitoare și care nu semănau cu nimic văzut pe pămînt”²⁰. Un alt pacient de-al lui Lommel a exclamat: „E prea mult! E pur și simplu prea mult și imposibil de descris în cuvinte. E o altă dimensiune, așa cum o numesc eu acum, în care nu există diferență între bine și rău, iar timpul și locul nu există. Și o iubire imensă, intensă și pură, față de care iubirea din dimensiunea noastră umană ajunge să pară neînsemnată, o palidă umbră a ceea ce ar putea fi”²¹.

Probabil că atunci, ca reacție la unele percepții similare, muribundul șoptește „uau, oh, uau” sau „mă topesc în toată această frumusețe”. Ca psiholog specialist în îngrijiri paliative, Kathleen Dowling Singh a observat că „muribunzii devin radianți și spun că «străbat o cameră luminată de un felinar» sau că trupul li se «umple de lumina soarelui». Ei împărtășesc aceste experiențe cu o înfiorare liniștită, recunoscătoare. Există ceva legat de calitatea comportamentului și expresiei lor în acele momente, un sentiment de puritate, ca o lume curățată de zăpada proaspăt căzută sau văzută parcă prin ochii unui copil. Eul nu apare în aceste expresii... S-ar părea că ne mișcăm într-un tărîm sacru al Existenței pe care, cu credință, încredere și recunoștință, îl recunoaștem ca fiind al nostru. O femeie a

ținut să se întoarcă din această profunzime a existenței ca să ne spună nouă, celor din jurul ei: «N-am cuvinte să vă spun cât este de frumos»”.

Rene Jorgensen, reprezentant al unei organizații nonguvernamentale daneze care a avut experiența acestei lumini în timp ce se afla în India și a dezvoltat o reacție adversă față de un medicament, a încercat să mă facă să înțeleg puterea desăvârșită a acestei luminescențe înzestrate cu sensibilitate. Se afla în apartamentul său din Montréal, un apartament sărăcăcios mobilat. Principala atracție vizuală din camera de zi era o fotografie enormă, înrămată, a unui far înconjurat de valurile furibunde ale oceanului. „E ca și când ai sta pe buza stîncii din spatele cascadei Niagara”, mi-a spus el, „știi, acolo unde pot sta turiștii, cumva sub apă sau în spatele ei, și ți-ai imagina că vuietul și volumul și energia incredibile ale acelei ape sînt iubire. E ceva asemănător”. Și senzația atenției acutizate, a mai adăugat el, era mai presus de orice comparație. „Experiența e atît de puternică, încît nu lasă cîtuși de puțin loc îndoielii.”

Cînd savanții și jurnaliștii descriu „lumina albă” pe care oamenii o văd în timpul experiențelor la limita morții, ca și cînd ar vorbi despre niște anomalii trecătoare ale percepției vizuale asociate privării de oxigen, ei înțeleg în mod greșit fenomenul. În primul rînd, Yvonne Kason nu a trăit o experiență la limita morții; în cazul ei, nua fost vorba despre o privare de oxigen. Ea nici măcar nu și-a pierdut cunoștința. De fapt, esențial în cazul experiențelor în care apare această lumină nu este starea noastră fizică în momentul respectiv, ci reacția noastră emoțională. „Cînd examinezi esența trăirilor avute de oameni”, spune ea referindu-se la varietatea experiențelor spirituale pe care le-a întîlnit ulterior în calitate de medic, „această esență se apropie tot mai mult de unul și același lucru. Dacă ai avut acea experiență pentru că ești mistic și petreci ore întregi rugîndu-te, ai trăit ceva foarte asemănător cu un yoghin care meditează, sau un om care are o experiență la limita morții, sau un muribund care are o viziune pe patul de moarte. Pentru mine, toate acestea sînt momente în care întrezărim aceeași realitate spirituală”.

Oamenii au văzut această lumină pe neașteptate în momente de depresie extremă, precum și în clipe de groază intensă. Pe cînd avea 20 de ani, Beverly Brodsky, o tînră evreică americană din Philadelphia, și-a pierdut jumătate din pielea feței în urma unui accident traumatizant de motocicletă. Profund deprimată, plîngînd încă moartea tatălui său, ea a înălțat o rugă plină de amărăciune către un Dumnezeu în care nu credea, cerîndu-i să o lase să moară. „Durerea era insuportabilă”, scria ea. „Nici un bărbat nu avea să mă iubească vreodată; așadar nu aveam nici un motiv să mai trăiesc.” Zăcînd cu fața în jos în pat, într-un apartament pe care-l închiriasse la Los Angeles, „cumva, m-a cuprins o pace neașteptată. M-am trezit plutind pe tavanul de deasupra patului... Abia dacă am avut timp să înțeleg ciudățenia sublimă a situației – faptul că eram eu, dar nu eram în corpul meu –, cînd mi s-a alăturat o ființă radioasă, scăldată într-o lumină albă, sclipitoare”. A însoțit-o pe această ființă,

călătorind mult, spre lumină... În interiorul ei am simțit o inteligență, o înțelepciune, o compasiune, o iubire și un adevăr atotcuprinzătoare; această Ființă perfectă nu avea nici formă, nici sex. Făptura, la care mă voi referi în continuare utilizînd pronumele „El”, conform uzajului general acceptat, cuprindea totul, așa cum lumina albă cuprinde toate culorile curcubeului atunci cînd se răsfrînge printr-o prismă. Și în adîncul sinelui am avut o revelație bruscă și minunată: mă aflu în fața lui Dumnezeu.

„Am vorbit cu oameni care au avut experiențe spirituale depline”, mi-a spus Kason, „avînd toate caracteristicile experiențelor la limita morții, și cărora, totuși, nu li s-a întîmplat nimic. Bărbați care au luptat în război și s-au trezit cu o grenadă aruncată în fața lor. Erau absolut siguri că vor muri. «În fața mea tocmai a căzut o grenadă amorsată», și deodată au fost cuprinși de lumină și, în mod cu totul bizar, grenada nu a mai explodat. Sau un alt bărbat mi-a povestit că, pe cînd lupta în al Doilea Război Mondial, avionul său a fost doborât. S-a simțit cuprins de lumină și apoi, într-un fel, pilotul a reușit să redreseze avionul care cădea, rotindu-se, și nu s-au mai prăbușit. În 1979 nici măcar nu știam cum să numesc ceea ce mi se întîmplase”.

Orice ar fi acest fenomen, este o experiență ieșită din comun și care-i transformă pe oameni, făcându-i să atingă stări mult superioare celor induse de secreția deendorfine sau de fetele pe care le-ar putea juca vreodată nervul optic. Este ceea ce a stimulat convingerea religioasă încă din zorii conștiinței umane.

* * *

În anii 1920, teologul german Rudolf Otto a încercat să atace imposibilitatea de a înțelege cum putea lumina să fie în același timp și iubire, și cunoaștere, și cum te putea înghiți cu totul, laolaltă cu eul tău²². El a evidențiat faptul că ortodoxia religioasă s-a dedicat într-un mod aproape dezastruos definirii acestei experiențe religioase în termeni raționali. În acest fel, ea abandonează însăși esența experienței spirituale, mai precis faptul că aceasta este inefabilă, indescriptibilă. La fel cum unei culturi îi lipsește noțiunea de palmier sau altă societate nu are cuvânt pentru zăpadă. Până când ajungi să o trăiești tu însuși, experiența este imposibil de tradus. Aceasta nu înseamnă că „trebuie să ai credință fiindcă așa zicem noi”. De fapt, este chiar opusul acestei afirmații. Lumina mistică e o experiență a cărei evidență este de necontestat atunci când o trăiești; nu accepți nimic datorită credinței, ci ești pur și simplu copleșit. Dar când nu ai avut experiența, rămâi doar cu niște cuvinte neconvingătoare înșirate pur și simplu pe o foaie de hîrtie.

Pentru cei mai mulți dintre noi, cuvîntul „sfînt” denotă calitatea morală sau etică. Un om sfînt. Sau doar „Sfînte Sisoe”. Sensul cuvîntului s-a deteriorat într-atît, încît a ajuns să frizeze ridicolul, așa cum s-a întîmplat și cu adjectivul „extraordinar” („Vreți să vă pun bonul în sacoșă?” – „Da, vă rog” – „Bine, extraordinar”). Pentru mistici și șamani, sfințenia are legătură cu o semnificație mult mai profundă, care se află chiar în miezul tuturor religiilor. Otto a preferat să o numească experiența numinosului, derivat din latinescul *numen*, a cărui traducere aproximativă ar fi „putere sau măreție divină”.

Numinosul, după cum scria el, „este mai presus de puterea noastră de înțelegere pentru că prin el descoperim «alteritatea deplină»”. Numinosul cuprinde o doză de fascinație, de „încîntare stranie”. El

cuprinde energie, „vitalitate, pasiune, o dispoziție emoțională, voință, forță, mișcare”. Nu este ceea ce ați văzut în Dincolo de viață – dacă l-ați văzut –, filmul lui Clint Eastwood, când o femeie prinsă de tsunami-ul din Thailanda a zărit imagini vagi și tremurătoare într-o lumină albă și fluidă. Această reprezentare nu reușește nici pe departe să redea complexitatea dinamică și forța experienței.

„O, cîte v-aș mai povesti despre ce simte inima, despre cum arde și se mistuie în interior!”, spunea în secolul al XVI-lea mistica italiană Caterina din Genova. „Doar că nu găsesc cuvinte pentru a exprima așa ceva. Nu pot decît să spun: dacă fie și o singură picătură din ce simt eu ar cădea în iad, iadul s-ar transforma într-un paradis.”²³ Oricît s-ar fi străduit ei, limbajul misticilor este perceput mereu ca avînd o sonoritate străină și ca fiind plin de înflorituri ciudate, ca și cînd ei ar fi preferat artificiile stilistice sau fantezia, și nu ar fi fost de fapt disperați că nu găseau cuvintele potrivite, care să-i mulțumească. În recentul său volum despre halucinații, neurologul Oliver Sacks scrie că oamenii nu pot avea decît halucinații ale unor imagini, sunete și mirosuri pe care le cunosc deja foarte bine. Și totuși, după cum spun oamenii care l-au întîlnit, numinosul este o experiență fără precedent²⁴. Oamenii dedică ani întregi din viață pentru a găsi ceva care să reproducă, în cadrul societății umane, extazul experienței lor: răsfoiesc volume de artă, vizitează biblioteci, caută muzica pe care au auzit-o, cutreieră galerii în căutarea unor reprezentări ale acelei lumini. Dar, în cele din urmă, nu o găsesc decît în modul în care ea se reflectă în sufletele lor. „Era ca și cînd, după ce rătăcisem secole întregi, mi-aș fi găsit drumul spre casă.”

Așadar asta auzim că ne spun prezențele resimțite, asta ne spun muribunzii. „Acum voi pleca acasă.” „Trebuie să mă duc acasă.” O femeie a povestit astfel ziua de după moartea mamei sale: a văzut-o pe mama ei, pe un culoar, aplecîndu-se spre un perete și spunînd: „Sînt din nou acasă”²⁵. Ar fi oare posibil ca muribunzii și cei decedați să încerce să ne spună ceva dificil de transmis? Sîntem atît de preocupați să apărăm faptul că i-am văzut și i-am auzit, încît nici măcar nu putem ajunge să ne întrebăm ce vor să spună.

„Totul gravitează în jurul acestei puteri copleșitoare”, a scris Otto referindu-se la experiența numinosului, „care nu poate fi sugerată decât indirect, prin tonul și conținutul reacției emoționale a unei persoane față de ea”²⁶. El a povestit că a purtat o conversație cu un călugăr budist și că l-a rugat să-i descrie ce înseamnă Nirvana. „După o pauză lungă, a venit singurul său răspuns, cu glas șoptit și reținut: «fericire... de nedescris». Iar cumpătarea tainică a acelui răspuns, solemnitatea vocii, purtării și gestului său au transmis mai limpede ceea ce voia să spună prin cuvinte.” La fel se întâmplă și în cazul transformărilor pe care le observăm atunci când muribunzii par să radieze. Nimic din ce ar putea să ne spună ei nu ar fi mai impresionant decât ceea ce vedem. În anii 1970, când psihologii Osis și Haraldsson au cercetat fenomenul viziunilor de pe patul de moarte, acesta este lucrul pe care doctorii și familiile care au stat la căpățiul unui muribund li l-au spus în mod repetat. „Pacienții au reacționat față de viziunile nepămîntene cu sentimente nepămîntene”, au scris ei²⁷. „Soția unui miner suferea de o formă foarte dureroasă de cancer și era pe moarte. Era cît se poate de conștientă cînd i-a spus asistentei: «Fecioara Maria! Ce frumoasă e!»”. Asistenta a spus: «Părea în extaz – era foarte fericită.”

Cînd vorbim despre sentimentul păcii, ne putem referi la multe lucruri. Cînd vorbim despre mulțumire sau fericire, la fel, ne putem referi la multe. A spune fără ambiguitate că o revărsare abundentă de endorfine în fluxul sangvin ca reacție față de groază este același lucru cu fericirea spirituală supremă echivalează cu a spune că iubirea lui Romeo pentru Julieta este același lucru cu iubirea pe care el o simțea pentru unchiul său ori pentru orașul Verona. Pierdute în explicații, conceptele emoționale devin mai brute, mai simple, mai ușor de confundat. Nu avem un model care să ne ajute să gîndim. Sau mai degrabă avem, în scrieri precum cea a lui Otto, dar oamenii de știință care le spun jurnaliștilor ce să gîndească despre această experiență subtilă, și totuși puternică, sînt specializați în propriul lor limbaj, și nu în texte spirituale. Unii dintre ei au încercat să umple acest gol.

Andrew Newberg, profesor de radiologie la Universitatea Pennsylvania, a colaborat la sfîrșitul anilor 1990 cu psihiatrul Eugene

d'Aquili pentru a studia experiențele spirituale extatice avute de practicanții meditației budiste și de călugărițele franciscane²⁸. Cei doi erau curioși să vadă dacă experiența spirituală avea vreun semn distinctiv la nivel neurologic, vreun element care ar fi diferențiat-o de alte stări emoționale. În timpul meditației sau al rugăciunilor lor, când practicanții și călugărițele ajungeau la un anumit punct în care simțeau că atingeau o conștiință mistică, fuseseră instruiți (în prealabil) să tragă de un șnur, ceea ce le semnală cercetătorilor să le administreze o injecție intravenoasă cu o substanță radioactivă care avea să fie vizualizată în creier în timpul unei examinări tomografice cu emisie monofonică. După injecție, subiecții erau duși pe targă, din încăperea în care se rugaseră sau meditaseră, într-o sală de explorări dotată cu un computer tomograf cu emisie monofonică cu care era examinat revelatorul radioactiv, în timp ce ei stăteau întinși pe o masă. (Asta le distrăgea atenția? Da, cu siguranță! Dar revelatorul se fixase deja, immortalizând experiența extatică, așa că, din perspectiva științei, nu conta cum se simțeau bieții călugări și bieteles călugărițe imediat după aceea.)

Tomografiile au dezvăluit o „reducere drastică” a fluxului sangvin către partea superioară a lobului parietal posterior, mai precis, porțiunea din creier care ne ajută să ne orientăm în spațiu²⁹. Când aceasta este afectată, de pildă de un atac cerebral, devine imposibil să-ți mai dai seama care sînt limitele dintre corpul tău și camera din jur, acesta fiind punctul de plecare al autobiografiei neurologului Jill Bolte Taylor, *My Stroke of Insight*³⁰. Când un atac cerebral brusc și neașteptat survenit la 30 de ani i-a afectat acea parte a creierului, Bolte Taylor nu-și putea deosebi degetele de telefon, în timp ce încerca să sune la urgențe. Toate hotarele se estompau cu rapiditate. Avem nevoie de această funcție a creierului practic pentru a pune un picior în fața celuilalt atunci când mergem pe stradă.

Într-un fel, călugărițele și practicanții meditației au reușit să-și amuțească sau să-și dezactiveze temporar această regiune cerebrală, împiedicînd informațiile senzoriale să ajungă la ea, ceea ce le-a permis să aibă acea experiență care a fost numită *unio mystica*³¹, senzația pe

care a avut-o Yvonne Kason, căreia i se părea că s-a contopit cu marea. După descrierea făcută în secolul al XIV-lea de misticul german Johannes Tauler, sufletul

se scufundă și se pierde în abisul Divinității și-și pierde conștiința oricărei diferențe dintre creații. Toate lucrurile sînt adunate laolaltă și se contopesc cu dulceața divină, iar ființa omului este atît de pătrunsă de substanța divină, încît el se pierde pe sine în aceasta, așa cum se pierde o picătură de apă într-un butoi de vin tare³²

Așa cum se întîmplă și în cazul descrierilor luminii înzestrate cu simțire, există aluzii la acest sentiment al dizolvării într-un tot universal în toate tradițiile spirituale, de la sufism pînă la taoism și creștinism. „Să nu-l iubiți așa cum este: nu ca pe un Dumnezeu, nu ca pe un spirit, nu ca pe o persoană, nu ca pe o imagine, ci ca Unitate absolută și pură. Și în această unitate ne vom cufunda, redevenind din nimic, nimic”, spunea misticul german Meister Eckhart³³, contemporan cu Tauler.

„Am văzut dovezi ale unui proces neurologic”, scriau Newberg și d'Aquilli, „care a evoluat pentru a ne permite nouă, oamenilor, să ne transcendem existența materială pentru a cunoaște și a ne conecta cu o parte din noi mai profundă și mai spirituală”. Ei nu au putut spune însă dacă această parte din noi se află în interiorul creierului sau dincolo de el.

În acest stadiu al cercetării, scria Newberg, știința ne-a dus cît de departe a fost posibil și am rămas cu două posibilități care se exclud reciproc: fie experiența spirituală nu e altceva decît un construct neurologic creat de creier și cuprins în interiorul creierului, fie starea de uniune absolută pe care o descriu misticii există în realitate, iar mintea și-a dezvoltat capacitatea de a o percepe. Știința nu ne oferă o modalitate clară de a rezolva această problemă³⁴.

Cercetările efectuate ulterior de Mario Beauregard, specialist în neuroștiințe din Montréal, care a examinat creierul unor călugărițe carmelite prin rezonanță magnetică funcțională, au scos la iveală tipare distincte de activare în cîteva zone ale creierului, excluzînd orice idee a unui „loc al lui Dumnezeu”, dar confirmînd din alte puncte de vedere

descoperirea lui Newberg, conform căreia, în timpul unei experiențe mistice, creierul funcționează într-un mod foarte diferit decât o face atunci când ne amintim, visăm sau ne imaginăm ceva³⁵. Aceasta este într-adevăr ideea centrală. Orice se întâmplă, de fapt, nu seamănă cu alte stări emoționale sau psihologice și nu este pur și simplu un produs derivat din funcționarea defectuoasă a sistemului nervos. Cu alte cuvinte, este foarte posibil ca experiența să fie facilitată de un defect, așa cum o spărtură în pupa Titanicului a înlesnit pătrunderea apei de mare. Dar asta nu înseamnă că marea ar fi o iluzie.

Ceea ce se poate spune este că, din punctul de vedere al persoanei care întâlnește numinosul, un cuvânt precum „halucinație” nu reușește să descrie complexitatea senzorială, emoțională, morală și psihologică a experienței.

E ca atunci când sari pentru prima oară într-un ocean, spunea Yvonne Kason. Simți tot felul de lucruri în același timp. Simți că e ud, simți că e rece, simți curenți de apă. Poate că simți alge, poate că simți sarea, așadar simți o mulțime de lucruri în același timp, lucruri pe care probabil că mai târziu le poți descrie în cuvinte. Așa a fost, o experiență cu multe fațete. Lumina, iubirea, puterea superioară. Nu aveam nici o îndoială că eram... îmbrățișată cumva de o putere superioară. Cum poți ști asemenea lucruri? Nu știu, pur și simplu le știi. Învăluită de acea iubire și de acea lumină și de acea inteligență, am știut pur și simplu că ceea ce era menit să se întâmple era menit să se întâmple acolo jos, și chiar nici nu conta. Eram cuprinsă de o bucurie desăvârșită, de o iubire desăvârșită, de o mulțumire desăvârșită.

Asemenea practicantilor meditației, care au rămas destul de orientați pe această lume, încât au fost capabili să tragă de șnur pentru a li se administra injecția cu revelator în vederea examinării tomografice cu emisie monofotonică, și Kason era, în același timp, orientată spre lumină și spre lac, spre viscol, spre pilotul și asistenta care înotau și ei și spre pericolul care o amenința fizic. „Aș spune că o parte din mintea mea se afla în continuare în corp, dar cea mai mare parte din conștiință nu se afla. Aceasta se muta dintr-un loc în altul. Era ca atunci când pregătești cina, copilul se uită la televizor și tu

vorbești la telefon, însă conștientizezi tot timpul cele trei lucruri.” Această descriere a atenției prezente simultan în cele două lumi corespunde cu ceea ce observă uneori asistentele și membrii familiilor în centrele de îngrijire. Referitor la acest lucru, asistenta Maggie Callanan a comentat într-un interviu radiofonic:

Într-o anumită măsură, ei înțeleg că e ciudat, că stau cu câte un picior în fiecare dintre cele două lumi. Vă amintiți vechile aparate de fotografiat Brownie Hawkeye cu care, dacă nu trăgeai filmul, obțineai două fotografii pe același negativ? Așa cred că se întâmplă și cu experiența asta, ca și când ai avea două imagini pe o singură poziție a filmului. Am stat ore în șir și am urmărit asta, și cred că seamănă cu cele două imagini de pe același negativ. Unele dintre lucrurile pe care le spun ei țin de lumea asta, iar altele țin de o lume pe care nu o putem vedea³⁶.

„Era ceva asemănător cu eranul împărțit al unui televizor – acesta e cel mai bun mod în care pot descrie experiența”, a spus Yvonne Kason. „Imaginea mai mare era lumina, iar imaginea micuță era cea a corpului care înota spre țărm, dar lumina era mult mai interesantă.” A râs. „Știam în continuare unde era corpul meu, dar atenția mi s-a îndreptat asupra luminii. La un moment dat, pe când corpul meu se scufunda, mi-am îndreptat și mai mult atenția asupra ei. Îmi amintesc de asta, fiindcă eram foarte calmă, gândindu-mă: «Aha, deci chiar te îneci a treia oară când te scufunzi».” Revenind la perspectiva formei sale fizice care se zbătea în apă, la nivelul lacului, Kason a văzut cu ochii ei cum curentul o purta cu repeziciune spre un trunchi de pin prăbușit. Dacă s-ar fi putut reorienta cu încă două mișcări de brațe, curentul avea să o ducă pînă la copac – ceea ce s-a și întâmplat. „Și așa am supraviețuit, pentru că nu mai aveam puterea să înot ultimii cîțiva metri care mă despărteau de țărm.”

Încă treizeci de minute, Yvonne Kason și pilotul avionului, Gerry Kruschenske, au zăcut pe marginea lacului la Devil’s Elbow, în timp ce asistenta Sally Irwin era încă în viață, dar rămăsese în apă, agățîndu-se de bucăți de lemn. Semnalul SOS fusese recepționat de un avion care trecea pe deasupra lor și ai cărui piloți l-au retransmis către

orașul Kenora, aflat în apropiere. A urmat o operațiune de salvare complicată și eroică cu elicopterul, care le-a adus celor doi piloți ai acestuia premii pentru curajul lor și care a devenit, practic, punctul de maxim interes al popularizării în presă, în timp ce experiența spirituală a lui Kason a fost pierdută din vedere.

Cînd au ajuns la spital, Kason își pierdea cunoștința și își revenea intermitent și continua să plutească deasupra corpului său. Între timp, intrase într-o stare de hipotermie severă. La început, asistentele de la Urgențe au acoperit-o cu o pătură ușoară. Deodată, mi-a spus ea, „corpul meu a vorbit. S-a întîmplat fără ca eu să fi intenționat să vorbesc. A spus: «Doamne, ce bine mi-ar prinde o baie fierbinte!». În mod clar, era ceva mai presus de mine care vorbea prin gura mea, spunîndu-le ce să facă. Cum a fost posibil ca trupul meu să spună asta, cînd eu nici măcar nu o gîndeam?”. Kason nu fusese deloc instruită să intervină în cazurile de hipotermie.

Asistentele de acolo au spus: „Poate că asta o să ajute; hai să-i ducem în bazinul de la fizioterapie”. Cînd m-au așezat în baie, m-am simțit ca un duh absorbit din nou în lampă. Și dintr-odată mi-am revenit complet. A fost ca și cînd aș fi aflat sfîrșitul poveștii, pentru că pînă atunci nu știusem cum avea să se încheie.

S-a încheiat cu o viață... iluminată. Mai profund

Unde se duc cei care mor?

Eu mă tem de mare. Odată am petrecut Crăciunul împreună cu sora mea într-o cabană de pe cea mai vestică latură a insulei Vancouver, în apropiere de Tofino. Puterea Pacificului care mugea în timpul unei furtuni de iarnă, aruncînd pe plajă trunchiuri de 15 metri ca pe niște rămurele, mi s-a părut de proporțiile unei tornade. Acesta este oceanul în care s-a înecat cîndva David Bennett.

În 1983, Bennett era un tînăr de 27 de ani din Syracuse (New York) care lucra ca mecanic-șef pe vasul de cercetări Aloha, deținut de International Underwater Contractors din California. Într-o seară de la începutul lunii martie, vremea s-a înrăutățit; se apropia o furtună, iar marea a devenit agitată. Membrii echipajului navei Aloha își petrecuseră ziua testînd un submersibil acționat de la distanță în

prezența fabricantului său, iar acum li s-a părut că apele erau prea agitate pentru a mai putea duce vasul în siguranță înapoi în portul Ventura. Lui Bennett i s-a cerut să-i ducă pe fabricant și pe câțiva membri ai echipajului înapoi pe țărm cu o barcă pneumatică Zodiac, care era suficient de flexibilă încât să reziste valurilor puternice.

Era foarte întuneric. De la proră, Bennett a încercat să zărească portul, dar vântul îi sufla apă sărată drept în față, în timp ce valurile imense ale Pacificului împingeau Zodiacul, abătându-l de la traiectoria sa spre un banc de nisip aflat cam la o milă sud de Ventura, care dădea naștere unor brizanți uriași, înalți de cinci metri. Înainte de a se putea retrage în largul mării pentru a ocoli bancul de nisip, un val s-a ridicat și s-a prăbușit peste ei, îndoind Zodiacul de la jumătate și zdrobindu-i podeaua din fibră de sticlă. Bennett a fost aruncat în mijlocul aceluia val gigantic. „A fost cea mai violentă și mai furibundă forță care mi-a izbit vreodată corpul”, a spus el mai târziu.

A fost scufundat în ocean, fără să știe încotro era suprafața apei; purta o vestă de salvare din prelată care absorbea apa ca un burete și îl împiedica să plutească la suprafață.

Anii mei de experiență ca scufundător mă învățaseră să nu intru în panică, fiindcă dacă intri în panică sigur vei muri. Învățasem de asemenea că în situații periculoase mi se întâmplă un lucru ciudat. M-a cuprins un sentiment limpede de calm care mi-a permis să nu mă pierd cu firea în mijlocul pericolului. Așa că am știut că nu trebuia să încerc să înot spre suprafață, pentru că puteam înota în direcția greșită. După presiunea pe care o simțeam în urechi, îmi dădeam seama că ajunseseam adânc sub apă, dincolo de bancul de nisip.

A început să simtă lipsa oxigenului. „Când am făcut cursurile de scufundări, am fost obligat să cunosc privarea de oxigen într-un mediu sigur și controlat. Instructorul scade încet doza de oxigen care pătrunde în casca ta de scufundător, așa că, pe măsură ce respiri, produci tot mai mult bioxid de carbon.” Amintindu-și senzația din timpul cursurilor de antrenament, Bennett a început să înțeleagă că ar putea muri. „Nu-mi mai puteam ține respirația și nu mă puteam orienta către suprafață. Îmi amintesc limpede senzația de arsură, de sufocare și

durerea din plămîni cînd am inspirat apa sărată și am trecut prin chinurile morții. Însă agonia s-a topit repede în întuneric.”

Odată cu întunericul a venit liniștea, sau ceea ce Bennett a descris mai elocvent ca o „absență șocantă a zgomotului”. Date fiind experiența prin care tocmai trecuse, vuietul aproape asurzitor al brizanților, bubuitul nebunesc al pulsului său, această lipsă a oricărui sunet trebuie să fi fost ceva ieșit din comun. A observat că nu-i mai era atît de frig. S-a întrebat dacă acesta era un alt stadiu al experienței privării de oxigen – unul pe care nu-l mai cunoscuse pînă atunci în timpul antrenamentelor. Era un vis? Imposibil; nu-și pierduse cunoștința.

Pe neașteptate, Bennett a început să „simtă o conexiune” în întuneric. Într-un fel, era mai mult decît întuneric și liniște; era ceva înzestrat cu o calitate emoțională. Cum era posibil așa ceva? „Deși nu puteam înțelege precis sensul acestei percepții, am simțit că în jurul meu se întîmpla ceva.” A început să conștientizeze un cîmp de lumină, care devenea tot mai luminos și începea să-l înconjure, deși nu-și putea da seama dacă el se mișcase spre lumină sau aceasta se deplasase spre el.

„Pe măsură ce m-am apropiat, am început să simt lumina.” Această senzație cu totul neașteptată s-a intensificat pe măsură ce luminescența radia cu putere tot mai mare.

Lumina era mai strălucitoare decît orice altă lumină pe care o văzusem pînă atunci. Pe navă, ca mecanic-șef, folosisem de multe ori un aparat de sudură cu arc electric. Lumina emisă de arc este atît de puternică, încît trebuie să folosești echipament de protecție ca să te poți uita la ea fără să-ți arzi ochii. Lumina aceasta era și mai puternică, și totuși o puteam vedea fără să mă deranjeze. [Această observație e obișnuită în rîndul celor care au avut asemenea experiențe. O lumină care ar trebui să-i facă să strîngă din ochi sau să-și ferească ochii, cum ar fi lumina soarelui sau cea reflectată de zăpadă, poate fi privită fără durere.]

În această etapă a aventurii sale submarine, după ce rămăsese fără aer și înghițise apă, Bennett ar fi trebuit să-și piardă cunoștința, să

moară sau – în cel mai bun caz – să fi alunecat într-o stare de confuzie acută. În schimb, a descoperit că putea vedea mai limpede ca oricând (nu era obișnuit să vadă bine fără ochelari) și că, mai mult, putea vedea în mai multe direcții în același timp, ceea ce i s-a părut fascinant. La un moment dat și-a dat seama că se contopea cu acea lumină – devenise el însuși lumină. A acceptat transformarea, simțindu-se copleșit și cuprins de venerație. „De fiecare dată când explic ce experiență am avut în lumină simt puțin din iubirea care o însoțea. Chiar și după atîția ani, mă emoționează încă foarte mult.”

Bennett a reflectat asupra diferenței dintre această experiență numinoasă a iubirii și ceea ce simțim în mod obișnuit:

În lumină, lipsit de corp, puteam să suport acel nivel al iubirii pentru că lăsasem în urmă latura fizică a emoției... în corpul nostru fizic, simțim exaltarea în stomac, iar iubirea ne poate face să fim cu capul în nori. În lumină am simțit iubire, bucurie, pasiune și exaltare fără senzațiile fizice asociate. Nu am avut nici o reacție fizică ce te-ar putea face să spui: „E o experiență de care vreau să mă feresc”, „Nu sînt pregătit” sau „Nu sînt demn de așa ceva”.

Desigur, o altă reacție pe care ai putea-o avea este teroarea de a te pierde, de a renunța la autonomie și identitate în această contopire. Nu degeaba majoritatea ficțiunilor distopice, de la Orwell și pînă la Koestler sau Madeleine L'Engle, insistă asupra perspectivei conformității și a gîndirii de grup forțate. A deveni furnici într-un mușuroi, pești în mare, picături într-un ocean de lumină – acestea sînt idei care-i înspăimîntă pe occidentali, care sînt foarte individualiști. Și totuși, pierderea sinelui nu este trăită ca o experiență înspăimîntătoare în cadrul acestei unio mystica. În schimb, caracterul separat este înțeles dintr-odată ca fiind iluzia în care ne-am trăit întreaga viață.

În studiul său privind credințele legate de viața de apoi, *The Modern Book of the Dead*², jurnalistul Ptolemy Tompkins a descris recent această trăire din perspectivă budistă:

Indiferent dacă în momentul de față ne aflăm într-un corp fizic (fie el uman, animal sau supranatural) sau în perioada celor 49 de zile care [pentru budiști] separă o încarnare de cea care-i urmează, am uitat cu

toții o informație absolut esențială: nici noi, nici oricine altcineva, nici un singur obiect sau însușire sau situație din întregul univers nu are la bază cîtuși de puțin o existență separată.

Tompkins compară această amnezie existențială cu propriul său vis recurent, în care se face că este din nou la liceu, îngrozit că urmează să dea un test pentru care nu a învățat. Emoția corespunde situației, sala de clasă este ordonată, totul are sens în cadrul scenariului, cu excepția faptului că el nu a mai mers la liceu de 30 de ani. Aceasta este informația esențială care lipsește. Putem accepta cu totul o realitate fără a ne da seama vreodată că ne scapă un fapt cît se poate de evident, oricare ar fi acela. În acest caz, elementul care ne scapă este că sîntem inseparabil conectați. După cum scrie Sogyal Rinpoche în Cartea tibetană a vieții și a morții, „atunci cînd mori, memoria naturii tale intîme începe să se întoarcă la tine, în toată splendoarea și certitudinea ei”³ Alan Ross Huguenot, un inginer din San Francisco care a avut o experiență la limita morții în timpul unui accident de motocicletă, a descoperit că experiența l-a ajutat să înțeleagă mai bine de ce oamenii care mor mai lent într-un centru de îngrijire par să „știe” cînd vor muri. Nu este vorba de premoniție. „Este decizia ta”, spune el referindu-se la faptul că muribunzii oscilează între o lume și alta. „Începi să fii împăcat, știind că mergi acasă și că urmează acea pace, abandonezi efortul extenuant de a mai păstra iluzia [stării separate].” Este o idee interesantă. Dacă vrem să înțelegem ce ne demonstrează sau ne transmit muribunzii, cu siguranță că demersul investigației nu va fi afectat negativ dacă-i ascultăm pe cei care au avut experiențe la limita morții.

Între 12 și 18% dintre locuitorii Americii au raportat că au avut experiențe la limita morții⁴. Acestea diferă de ce i s-a întîmplat Yvonnei Kason, în măsura în care au loc în momente apropiate de moartea fizică, adică în timpul unor incidente cum ar fi înecul, stopul cardiac sau coma. Este important să reținem că 90% dintre supraviețuitorii stopurilor cardiace nu-și amintesc deloc ce s-a întîmplat înainte și după ce au fost resuscitați, din cauza afecțiunilor

cerebrale, așa încît adevărata incidență a experiențelor la limita morții rămîne necunoscută⁵.

Un exemplu interesant este ceea ce i s-a întîmplat lui Tony Cikes, un agent imobiliar din Vancouver în vîrstă de 42 de ani, care nu-și amintește că inima i s-a oprit două minute în timpul unei operații de rutină din 2011. Dar după ce și-a recăpătat cunoștința, „am știut că ceva îmi salvase viața. Era un sentiment bizar. Mă simțeam rău și nu-mi puteam explica motivul. Simțeam că cineva îmi salvase viața, deși nu știam ce se întîmplase. Habar nu avem că inima mi se oprise”. Și totuși, în momentul în care și-a revenit a descoperit că era cuprins de un val de compasiune, pe care nu a putut-o descrie altfel decît ca pe „o energie”. Asistenta care îl îngrijea la terapie intensivă a fost primul beneficiar. „Voiam să o ajut. Era ca o trezire a compasiunii pe care o aveam în mine. Am simțit iubirea din sufletul meu. Medicii erau surprinși.”

Psihologul Carlos Alvarado, care a scris foarte mult despre experiențele la limita morții, a determinat că acestea au o incidență cunoscută de 17%⁶. Pentru a hotărî ce cazuri puteau fi considerate experiențe la limita morții ale unor persoane de bună-credință, el a utilizat Scala Experiențelor la Limita Morții⁷, dezvoltată de psihiatrul Bruce Greyson de la Universitatea Virginia, șeful departamentului de studii perceptuale, care fusese mult timp redactorul publicației *Journal of Near-Death Studies*. Această scală cuprinde 16 itemi, printre care se numără sentimentul păcii, senzația de a fi înconjurat de lumină, experiența unității cosmice, senzația de a intra într-o altă lume sau într-un alt peisaj, înțîlnirea altor ființe, privirea retrospectivă asupra întregii vieți și dobîndirea unei noi înțelegeri sau cunoștințe. Se consideră că a avut loc o tipică experiență la limita morții atunci cînd sînt prezenți mai mult de șapte dintre cei 16 itemi. Cu cît este mai mare numărul itemilor, cu atît mai profundă a fost experiența la limita morții. Pe cînd era scufundat în ocean, David Bennett a experimentat toți acești itemi. După ce s-a contopit cu lumina, Bennett a văzut ceea ce ar putea descrie în termeni aproximativi drept niște siluete sau prezențe care proiectau „valuri de iubire și compasiune”. Deși nu a recunoscut pe

nimeni în mod special, a simțit că aceste prezențe făceau parte din familie sau că îi erau mai familiare dintr-un anumit punct de vedere decît oamenii cu care avea de-a face zi de zi. O familie de suflet. „Am știut cît se poate de clar că eram acasă”, a spus el repetînd ce spusese și alții, „și asta mă făcea să mă simt extraordinar de bine”. Însotit de aceste prezențe, Bennett a început să-și revadă întreaga viață. „Și a durat 27 de ani?”, l-am întrebat eu, nereușind să-mi imaginez cîtuși de puțin ce ar presupune așa ceva. Cînd treci prin această experiență, „timpul nu există”, mi-a spus el. „Acesta este unul dintre lucrurile pe care mi-e greu să le pricep. N-am întîlnit pînă acum [în lucrările pe această temă] nimic care să descrie în mod adecvat acea senzație de atemporalitate. Detaliile [vieții mele] erau mai numeroase și mai intense decît în această viață. Erau și interacțiunile mele, și ale celorlalți. Sîntem nemărginiți. Puteam vizualiza mai multe fluxuri de experiențe.”

Din cînd în cînd, în timp ce-și revedea întreaga viață, se simțea jenat de lucrurile pe care le făcuse și de faptul că prezențele care-l înconjurau erau martore la toate acestea, de faptul că rănise atîția oameni în încercarea de a deveni mecanic-șef pe cînd era atît de tînăr, de modul în care se purtase cu unii oameni, de educația brutală pe care o primise de la asistenții maternali. Dar ei nu au părut să-l judece deloc. „Forma lor de comunicare implica proiectarea unei energii liniștitoare și pline de înțelegere, care cuprindea mai multe informații într-o milisecundă decît ar putea aduna propriile noastre gînduri [obișnuite] într-o zi întreagă.” Cea mai captivantă parte a retrăirii vieții sale, după cum a spus el, a fost perspectiva asupra oamenilor pe care îi afectase. Mi-a povestit despre un bar în care abia dacă își mai amintea că mersese cîndva, în care iscase o ceartă cu un individ refractar, întăritîndu-l și luîndu-l peste picior. Luase parte la destule încăierări, dar de data aceasta a observat și a simțit energia emoțională pe care o generaseră agresiunea și țîfna lui, ca un miros înțepător.

Într-un fel, Bennett a avut noroc, deoarece pînă la 27 de ani nu făcuse decît să dea cîțiva pumni, să înainteze repede în carieră și, din cînd în cînd, să se comporte ca un ticălos. Un traficant de arme din

California care vînduse armament în America Latină a avut o experiență la limita morții în 1984, cînd a fost lovit de un fulger, și și-a re trăit întreaga viață simțind pulsațiile durerii fiecărei familii care pierduse un membru ucis de una dintre armele sale. După ce a avut aceea experiență, a devenit voluntar într-un centru de îngrijire⁸.

Micile acte de bunătate apar de asemenea în experiența retrăirii vieții, transmițînd ideea conform căreia iubirea și compasiunea sînt ceea ce neurochirurgul Eben Alexander (care a avut o experiență la limita morții în 2008) numește „cel mai prețios lucru în viață”⁹. Bennett nici nu-și mai amintea interacțiunile pe care le avusese cu o femeie care i-a apărut în retrospectiva vieții sale. „Cînd eram tînr”, spune el, „eram impertinent. La un moment dat, lucram într-o măcelărie și a început să-mi fie simpatică această doamnă – era cea maimorocănoasă doamnă de pe acolo. Dar, dintr-un anumit motiv, m-am atașat de ea. Luni întregi am făcut pentru ea lucruri deosebite”. În principal, încerca să o facă să zîmbească, doar ca să vadă dacă era în stare – era ca o joacă. „Dar am ajuns să vizualizez din nou chestia asta și să înțeleg cum au afectat-o toate acele mici eforturi pe care le-am făcut.”

După un milion de ani sau după nici o clipă, după 27 de ani sau după cinci secunde, nimeni nu știe, deodată, Bennett „a auzit o voce limpede și lămurită care nu venea [de la prezențele] din jurul meu. Am simțit că venea chiar din lumină. N-am mai fost atent la experiențele vieții mele și la grup. Am ascultat cu atenție o voce incredibil de iubitoare, care mi-a spus: «Nu ți-a venit vremea; trebuie să te întorci»”.

Era deja de cîteva minute în adîncul apei. Brațul lui Bennett se încălcase într-o parîmă care atîrna din barca distrusă, plutind la suprafața mării agitate. Cînd un val a împins barca, parîma l-a smucit pe Bennett în sus, dislocîndu-i umărul și degetul mare în timp ce-l trăgea deasupra nivelului apei. El a văzut asta dintr-o poziție extracorporală, observînd de asemenea că un alt val l-a aruncat, lovindu-l cu forță de barcă, încît i-a expulzat apa din plămîni, aproape ca și cînd cineva i-ar fi apăsător cu putere toracele. În acest moment „a simțit o vibrație rapidă, trepidantă” și s-a trezit, recăpătîndu-și

cunoștința, revenit în corpul său rece, greu, rănit și gîfîind. Șocul a fost și unul emoțional. „Despărțirea de lumină și reintrarea în corpul meu au fost cele mai grele lucruri care mi s-au cerut vreodată. Au fost mai dureroase decît înecul.”

Ceilalți pasageri care călătoreau împreună cu Bennett s-au adunat în jurul lui – toți supraviețuiseră – și au început să înoate cu toții spre țărm, în spatele unui ponton, agățîndu-se de un fragment rămas din barcă. Erau prea șocați și prea extenuați pentru a mai vorbi între ei, zăcînd mai întîi pe nisip, secătuiți de puteri, apoi mergînd pînă la autostradă ca să facă semn unei mașini să oprească, pentru a-i duce înapoi la debarcader și la furgoneta lui Bennett (un membru al echipajului i-a așezat la loc umărul). Amuțiți, au mers cu mașina pînă la Santa Barbara.

Trecuse deja de miezul nopții. Fără ca Bennett să știe ceva, soția lui tocmai se trezise dintr-un coșmar în care se făcea că el murise. Cînd a ajuns la apartamentul lor, murdar și plin de nisip, ea și-a dat seama cam ce se întîmplase, că cineva fusese aruncat peste bord sau că barca se răsturnase. „Încerca să-mi pună întrebări, să obțină o reacție din partea mea. Nu-i răspundeam în nici un fel, pentru că nu mă puteam opri să mă gîndesc la experiența mea. În cele din urmă, i-am spus: «Iubito, în seara asta cred că am murit». Mărturisirea mea a speriat-o atît de tare, încît a început să mă pălmuiască. Mai tîrziu, mi-a spus că mă lovise deoarece crezuse că eram în stare de șoc.”

Dar Bennett a recepționat gestul ca pe un act de dezaprobare imediată și absolută. Asemenea momentului în care Pandora a încercat să închidă capacul cutiei. „Am tăcut timp de 11 ani”, spune el. „Era prea mult pentru mine, era copleșitor, nu puteam face față.” Această afirmație mi-a amintit de un alt fragment dintr-o poezie a lui T.S. Eliot: „Am zăbovit în iatacurile mării,/ Cu fecioarele mării încununate de alge roșii și brune,/ Pînă cînd vocile oamenilor ne-au trezit și ne-am înecat”^{10.* *}

Aceste voci umane sînt prea insistente în încercarea lor de a găsi o explicație pur științifică pentru experiențele la limita morții. După ce experiența a fost descrisă formal pentru prima oară în 1975, în cartea

Life after Life (Viața de după viață) a psihologului Raymond Moody, s-au formulat o serie de teorii, așa cum pentru al Treilea Om s-au propus mai multe explicații de la începutul secolului XX, când Shackleton și-a povestit călătoria în Antarctica. Experiențele la limita morții au fost puse pe seama psihopatologiei, cantității scăzute de oxigen din sânge, tulburărilor de somn și activității cerebrale din apropierea morții. Fiecare teorie, oricât de hazardată, este invariabil reflectată în presă prin titluri precum „Experiențele la limita morții au fost explicate”. În timp ce scriu aceste rânduri, am primit în cutia poștală ziarul The Guardian, în care am găsit următorul titlu: „Experiența la limita morții: ultimul moment de glorie al creierului”¹¹, citind un studiu nou legat de inducerea unor atacuri de cord la șobolani, care demonstrează faptul că, la nivelul creierului rozătoarelor, activitatea electrică persistă încă 30 de secunde după moarte¹².

Numărul mic de oameni de știință care se angajează să studieze în profunzime experiențele la limita morții și care urmăresc îndeaproape împrejurările sînt stînjiți de concluziile pripite. Puterea și complexitatea experiențelor la limita morții nu au fost explicate într-un mod care să-i mulțumească, spun ei. În ceea ce privește conștiința umană, misterele există din abundență. „Cea mai importantă obiecție adusă suficienței tuturor acestor ipoteze”, scrie psihiatrul Bruce Greyson, „este că limpezimea minții, imaginile senzoriale vii, amintirea experienței și convingerea că aceasta părea mai reală decît starea obișnuită de conștiință constituie norma în cazul experiențelor la limita morții”¹³. Totuși, acestea apar în stări cerebrale care nu ar trebui să determine nici un fel de proces cognitiv coerent, indiferent dacă vrei să numești acest proces vis, amintire sau halucinație elaborată. În continuare, rămîne ca știința să fie mai convingătoare în a explica cum este posibil un asemenea lucru. Disfuncția cerebrală gravă cauzată de lipsa de oxigen sau de sedarea puternică nu asigură condițiile potrivite pentru o gîndire incisivă.

Jayne Smith, o profesoară pensionară din Pennsylvania, a avut o experiență la limita morții în 1952, înainte ca asemenea experiențe să fi primit acest nume. „Credeam că sînt singura persoană din lume

căreia i s-a întâmplat vreodată așa ceva”, a spus ea. „Nu-mi puteam imagina motivul.”¹⁴ Era o femeie atrăgătoare, îmbrăcată simplu și elegant, pe care am auzit-o vorbind într-un mod foarte direct la o conferință la care am participat și eu, în Raleigh (Carolina de Nord), organizată de International Association of Near-Death Studies. Era la categoria „experimentatori”, o etichetă ciudată pe care cei care au avut experiențe la limita morții par să fi fost de acord să o folosească. Poate că ar trebui să le spunem mistici accidentali. În orice caz, s-a întâmplat în timpul nașterii celui de-al doilea copil al său. „Pe atunci – în vremurile acelea îndepărtate – se folosea un dispozitiv numit «mască cu trilenă», alcătuit dintr-o brățară legată de încheietura mâinii și o pîlnie nazală. Când durerile travaliului deveneau prea greu de suportat, puneai masca pe nas, inspirai și, pentru cîteva secunde, îți pierdeai cunoștința. Îmi amintesc că, după ce am avut niște dureri cumplite, mi-am pus masca pe nas și am inhalat cît am putut de tare.” În urma inhalării, își administrase o supradoză de substanță folosită în anesteziile generale, așa cum s-a întâmplat și în cazul lui Michael Jackson. A făcut stop cardiac, iar doctorii au început procedura de resuscitare de urgență.

Dar experiența ei a fost diferită:

Am simțit... am simțit cum mă ridicam și ieșeam din corp, pe sus, prin creștetul capului, și eram cufundată într-o beznă totală. Nu am văzut un tunel. M-am gîndit că nu era corect, că ar trebui să fiu inconștientă, dar eu eram încă trează. Ceva era puțin în neregulă; nu știam ce anume. Și apoi, cît se poate de repede, m-am trezit într-un soi de ceață cenușie și am înțeles imediat ce se întîmplase¹⁵.

Acum, vocea lui Smith a căpătat o muzicalitate pe care i-o imprima mirarea, aducîndu-și aminte de acel moment: „Îmi amintesc că am gîndit limpede: «Știu ce s-a întîmplat, am murit. Am murit». Și am fost copleșită de bucurie că nu dispărusese cu totul. M-am gîndit: «Sînt tot eu, sînt tot aici» – și m-am simțit plină de recunoștință”.

Ceea ce frapează la experiențele la limita morții este coerența lor narativă, în timpul stării de conștiență și al celei de pierdere a cunoștinței. Smith știa că era în travaliu, într-o sală de nașteri,

administrându-și singură acel gaz, apoi s-a întrebat de ce nu mai simțea durere, dar nu era înconștientă, și de aici șirul gândurilor care au dus la înțelegere a mers mai departe, cum s-a întâmplat și în cazul lui David Bennett: „Îmi amintesc că din toată ființa mea se revărsa bucurie”, a spus ea, „și în timp ce făceam asta ceața cenușie s-a risipit, iar totul a devenit o lumină albă și strălucitoare”.

În anii 1950, la vremea când a avut această experiență, medicii ar fi susținut că avusese o halucinație indusă de anestezie. Se pare că aproximativ 2% dintre pacienți au scurte halucinații înainte de a-și reveni după anestezia generală, dar conținutul halucinațiilor lor este incoerent și aleatoriu. Starea de înconștiență din timpul anesteziei, după cum a fost evaluată de electroencefalograme, este asociată cu o reducere masivă a activității cerebrale.

Reacția extatică pe care Jayne Smith a avut-o față de iubirea care o înconjură a devenit atât de intensă, încât îi era teamă să nu o distrugă. Ca și când ar fi simțit asta, lumina a pălit puțin, apoi i-a expus sau i-a dezvăluit o pajiște minunată, plină de culori cum nu mai văzuse pînă atunci. „Culorile erau extraordinare”, a spus ea. Pe un deal care se ridica deasupra pajiștii a văzut niște siluete, spre care s-a îndreptat și cu care a comunicat fără cuvinte. „Era un soi de cunoaștere”, a continuat ea, menționînd în treacăt un element ce pare să apară în experiențele mai profunde din apropierea morții, „sau ceea ce am bănuțit mai tîrziu că era un fel de cîmp, carea venit și s-a pogorît cu totul asupra mea, și deodată am știut că eram eternă, că eram indestructibilă, că am existat dintotdeauna și că aveam să exist mereu. Nu exista sfîrșit, sfîrșitul nu exista”.

Smith și-a revenit, a născut o fetiță sănătoasă și, timp de 25 de ani, nu a spus nimic despre experiența sa la limita morții. Cînd i-am auzit povestirea, deși trecuseră mai bine de 50 de ani de atunci, expresia întipărită pe chipul ei în timp ce-mi povestea a devenit tot mai transfigurată de bucurie. Povestea ei a fost prima pe care am auzit-o după moartea tatălui și surorii mele, și m-am simțit atât de mîngîiată, încît mai tîrziu, cînd ne-am întîlnit într-un lift, am și îmbrățișat-o (surprinsă și amuzată, m-a îmbrățișat și ea). Eram dezamăgită doar

pentru că nu mi-a putut spune că întâlnise o soră care să fi murit înaintea ei.

Cu cât experiențele lor sînt mai apropiate de moartea reală – cum ar fi cazul morții cerebrale clinice sau al unui stop cardiac –, cu atât mai mare este probabilitatea ca oamenii să înfîlnească în timpul lor persoane decedate, conform unui studiu realizat de psihiatrul Emily Williams Kelly de la Universitatea Virginia¹⁶. Acest fapt amintește de rolul de „călăuză” pe care par să-l joace cei decedați în viziunile de pe patul de moarte. De fapt, ambele fenomene pot avea loc în cazul muribunzilor, întrucît cei care ajung în stadii terminale ale bolilor pot avea experiențe la limita morții în centrele de îngrijiri paliative cu zile sau cu săptămîni înainte de a muri.

În unele cazuri, persoana care are asemenea experiențe încă nu știe că cel pe care-l vede este mort. Astfel, nu e vorba doar despre așteptările pe care le-ar putea avea. Un băiat de nouă ani bolnav de meningită s-a trezit din comă și le-a spus părinților că și-a văzut sora adolescentă, care tocmai murise, de fapt, într-un accident de mașină – fără ca băiatul sau părinții lui să fi știut asta¹⁷. Cîteva studii precizează că mai ales copiii recunosc uneori în mod spontan, în albumul de familie, fotografiile ale unor rude decedate, după ce au avut o experiență la limita morții¹⁸. „O altă descoperire frapantă”, spune cardiologul olandez Pim van Lommel, „a fost că persoanele care au avut o experiență profundă în apropierea morții, și mai ales cele care au trăit experiențe foarte profunde, riscuiau mai mult să moară în mai puțin de 30 de zile de la stopul cardiac, deși din punct de vedere medical nu difereau cu nimic de ceilalți pacienți. Nu pot oferi o explicație adecvată pentru asta”¹⁹. (Destul de ciudat, aveam să iau un interviu cuiva din Vancouver care avusese o experiență profundă la limita morții într-o secție de cardiologie și, deși era tînăr, cu un bun pronostic de recuperare, a murit subit.)

Aproximativ 56% dintre occidentalii care au experiențe la limita morții simt că își părăsesc corpul²⁰. Un copil care a suferit un traumatism cranian major în timpul unui accident de mașină a stat mai multe luni în comă, înainte de a-și recăpăta cunoștința și a se trezi,

ajungînd să vorbească nedeslușit și rămînînd cu o dizabilitate mentală permanentă. Cu toate acestea, el și-a amintit astfel perioada pe care a petrecut-o la spital: Am simțit cum partea mea dinăuntru s-a ridicat ca o fantomă și am simțit că trupul meu interior era scos afară. Am simțit că ieșeam afară, de parcă partea dinăuntru a corpului meu ieșea din mine, și m-am simțit ca... m-am simțit aproape ca un manechin, de parcă trupul meu era un manechin, iar eu mă aflam în afara lui.

La doi ani după accident, cînd a vizitat salonul de terapie intensivă în care a fost tratat inițial, înainte de a fi dus cu targa în altă secție, unde a stat cît a fost în comă, s-a dus direct în secția și exact la patul în care stătuse²¹.

Alte particularități ale experiențelor la limita morții variază. Cei din culturile indigene, de exemplu, nu au povestit niciodată că ar fi trecut prin ceva ce seamănă cu un tunel. În schimb, călătoresc de-a lungul unor peisaje din altă lume, într-un mod asemănător cu cel al șamanilor. Iată ce povestește o băștinașă maori:

Eram atît de bolnavă, încît spiritul meu a ieșit din trup. Rudele mele au crezut că am murit, fiindcă respirația mi s-a oprit. M-au dus în marae, mi-au întins trupul pe jos și au început să cheme oamenii la ceremonia funerară tangi. Între timp, sub formă de spirit, am plutit deasupra capului meu, apoi am părăsit camera și am călătorit spre nord, spre Coadă Peștelui²².

A plutit peste rîuri și munți, „pînă cînd, în sfîrșit, am ajuns la Te Rerenga Wairua, locul de unde se avîntă spiritele”. În Hawaii se povestește că spiritul se îndreaptă spre Groapa lui Pele, un vulcan în care se aruncă sufletele morților²³. În același timp, un aborigen din Australia a descris o experiență la limita morții în timpul căreia a călătorit într-o canoe pînă a ajuns pe o insulă unde a întîlnit spirite legendare și rude decedate²⁴. Și în Africa și America de Sud oamenii au făcut astfel de călătorii pe uscat și pe mare. Deși acestea diferă în ceea ce privește configurația culturală, ceea ce par să aibă în comun este faptul că cineva, o rudă sau un spirit, le pune capăt la un moment dat și le spune să se întoarcă, pentru că nu le-a venit vremea²⁵.

Mai mult decît atît, povestirile indigenilor au fost uniforme prin elementele lipsă. Nici o povestire aparținînd unui vînător-culegător, „cultivator primitiv” sau provenind dintr-o „cultură de păstori” nu a prezentat acest gen de retrospectivă asupra vieții pe care l-a descris David Bennett. Locuind în lumi cosmologice în care sentimentul unității și al interconectării este deja exprimat pe deplin în viața de zi cu zi, ideea unui destin individual (și a responsabilității personale) este, probabil, mai puțin relevantă. După cum observă sociologul Allan Kellehear, „indivizii nu sînt mai responsabili decît lumea”²⁶.

În povestiri provenind din India, China, Thailanda, Tibet, America de Nord și Europa apare într-adevăr experiența avută de Bennett, în care oamenii re trăiesc și învață din unele fapte ale lor (sau din toate). Un studiu realizat în 2013 asupra unor pacienți din Guangzhou (China) cu traumatisme cerebrale severe care sufereau de amnezie posttraumatică a dezvăluit că trei din 86 de pacienți au avut experiențe la limita morții²⁷Unul și-a revăzut întreaga viață, în care a apărut și o „structurăalcătuită din mai multe animale”, iar imposibila creatură „i-a amintit de faptele rele pe care le-a făcut în viața lui, aruncînd asupra lui cu raze de lumină care i-au străpuns zona pieptului și au stîrnit valuri imense de sentimente negative, cum ar fi teama, tristețea sau furia”. În India, oamenii întîlnesc adeseori echivalenții spirituali ai unor birocrați nervoși, care le spun că nu pe ei îi așteptau, că Yamdoot (mesagerul morții) care i-a însoțit a adus persoana care nu trebuia. Probabil este același Yamdoot care apare în saloanele de spital din India, în viziunile pe patul de moarte²⁸.

„În mod clar, persoanele care au asemenea experiențe la limita morții întîlnesc o gamă largă de ființe sociale, iar experiențele lor anterioare le influențează propria interpretare a identității, funcției și semnificației acestor ființe”, scria Kellehear²⁹. Am putea face o analogie cu personajul doctorului Ellie Arroway din Contact, romanul science-fiction al lui Carl Sagan³⁰. În timp ce călătorea pentru a întîlni o inteligență extraterestră necunoscută care a trimis semnale spre Pămînt, ea se trezește pe o plajă care seamănă cu una din copilăria ei

petrecută în Florida, apoi se întâlnește cu extraterestrul care, pentru a nu o speria, i se înfățișează ca tatăl ei mult iubit, care murise.

Avem experiențe la care ne putem raporta emoțional și conceptual? Totuși, această idee nu pare să fie valabilă și în cazul unor experiențe la limita morții extrem de neplăcute și chinuitoare, care reprezintă un mic procent din totalitatea celor raportate. Când Nancy Evans Bush, o tânără americană protestantă din Connecticut, a avut o experiență la limita morții în timp ce năștea, s-a trezit atacată de niște cercuri albe și negre care pulsau înainte și înapoi, scoțînd un țacănît ritmic, și care îi spuneau, răutăcioase, că ea nu exista și nu existase niciodată, că bebelușul ei nu exista și nu existase niciodată. Asta se întîmpla cu ani înainte ca Nancy să descopere aceste cercuri în cartea lui Carl Jung Omul și simbolurile sale și să înțeleagă că acestea erau simbolurile taoiste pentru Yin și Yang. „Am avut un sentiment de teroare pură, fiindcă imediat m-am gîndit: «Dumnezeule! Mai știe și altcineva despre asta!». Am fost atît de îngrozită, încît pur și simplu am aruncat cartea și am fugit.”³¹ A mai avut nevoie de alți cîțiva ani pînă cînd s-a simțit pregătită să afle semnificația simbolurilor taoiste și să vadă că erau o reprezentare a interconectării din univers: lumina există în raport cu întunericul, înălțimea în raport cu profunzimea, moartea în raport cu viața. Ei i se oferise un fel de lecție spirituală, dar, întrucît nu a recunoscut-o ca atare, aceasta a îngrozit-o.

Fără îndoială că oamenii își amintesc conținutul emoțional al experiențelor la limita morții cu o extremă claritate, indiferent de conținutul lor simbolic sau cultural. Neurologul Steven Laureys, membru al Grupului de oameni de știință care studiază coma de la Spitalul Universitar din Liège (Belgia), a testat recent ipoteza potrivit căreia persoanele care au experiențe la limita morții nu fac decît să și le imagineze³². Cercetătorii au comparat amintirile reale și amintirile imaginate de membrii a trei grupuri de oameni care au supraviețuit unei come³³: cei care avuseseră experiențe la limita morții; cei care aveau amintiri din perioada stării de comă, dar fără asemenea experiențe, amintindu-și, de pildă, că un membru al familiei le vorbise; pacienți care nu-și aminteau nimic din perioada cît au fost în comă; și

un grup de control ai cărui membri nu fuseseră niciodată în comă. Fiecărui grup i s-a cerut să-și amintească cinci tipuri de evenimente din trecut: amintiri adevărate recente și vechi, cum ar fi primul sărut; amintiri recente și vechi legate de un eveniment imaginar, cum ar fi o reverie cu ochii deschiși; și o amintire-țintă – experiența la limita morții, în cazul celor care avuseseră una, amintirile momentelor în care li se vorbise cît timp fuseseră în stare de comă, pentru cei care avuseseră această experiență, și, pentru grupul de control, o amintire din copilărie.

Cercetătorii au descoperit că amintirile legate de experiența la limita morții erau de departe cele mai precise, detaliate și limpezi. Aceste experiențe „par să fie amintiri unice, fără asemănare”. S-a dovedit că emoția intensă ne întipărește amintirile în creier. Durerea profundă, nașterea unui copil, un uragan – ne vom aminti de aceste evenimente într-un mod mai amănunțit decît de drumul anevoios și plictisitor spre serviciu. Neurologii le numesc „amintiri-bliț”, întrucît „un eveniment cu o puternică încărcătură emoțională, important din punct de vedere personal și surprinzător poate avea parte de o codificare preferențială, care îl face mai detaliat și mai durabil”³⁴. În cazul experiențelor la limita morții, acestea par să declanșeze cea mai preferențială metodă de codificare.

Nu există nici o dovadă că, de-a lungul timpului, experiențele la limita morții sînt îmbogățite de imaginație³⁵. Chiar și copiii duc mai departe amintiri precise de-a lungul anilor. „În mod interesant”, au observat cercetătorii belgieni, „amintirile legate de experiențele la limita morții cuprinse în acest studiu conțineau, de asemenea, mai multe caracteristici decît amintirile păstrate din starea de comă, sugerînd că ceea ce face ca experiențele la limita morții să fie «unice» nu e faptul că au loc «în apropierea morții», ci mai curînd percepția experienței în sine”. Aceeași idee a fost formulată și de Rudolf Otto cu privire la întîlnirea cu sacrul. Dumnezeu, măreția spirituală, Esența Existenței – indiferent ce nume i-ai da – este unica entitate care trezește această reacție emoțională.

Cercetătorii au conchis că singura explicație, cel puțin dintr-un punct de vedere materialist, este că experiențele la limita morții sînt halucinații elaborate, pentru că halucinațiile pot fi percepute – și pot antrena o reacție emoțională – ca și cînd ar fi reale. Cu toate acestea, în timp ce-și pregătea doctoratul susținut la Universitatea din Cardiff (Țara Galilor), Penny Sartori, asistentă la terapie intensivă, a comparat relatările despre experiențele la limita morții cu halucinațiile asociate medicamentelor și a găsit diferențe specifice, după cum s-a observat și în cazul viziunilor pe patul de moarte. Halucinațiile asociate morfinei și altor medicamente paliative „erau de obicei aleatorii și nespecifice”, a spus ea³⁶. (Sartori a măsurat și cantitatea de oxigen din sînge în timpul celor cinci ani în care a studiat experiențele la limita morții și nu a descoperit nici o legătură între nivelurile reduse de oxigen și pacientul care a avut experiența.)

După cum au evidențiat Andrew Newberg și Eugene d'Aquilli, „cînd indivizii care au o halucinație revin la o stare de conștiință normală, ei recunosc imediat natura fragmentară și onirică a interludiului lor halucinatoriu, înțelegînd că nu a fost decît o eroare a minții”³⁷. Nu la fel stau lucrurile în cazul celor care au întîlnit numinosul. În Spania secolului al XVI-lea, Teresa de Ávila scria: „Dumnezeu vizitează sufletul într-un mod care îl împiedică să aibă vreo îndoială că a fost în Dumnezeu și Dumnezeu în el, și este atît de ferm convins de acest adevăr, încît, deși pot trece ani înainte ca această stare să se repete, sufletul nu o poate uita niciodată, nici nu se poate îndoii de realitatea ei”³⁸.

Este greu de înțeles ce înseamnă asta din perspectiva experienței. Probabil este vorba despre un anumit contrast, poate că această lume începe să pară mai puțin reală, așa cum visele ni se par mai puțin reale decît conștiința din starea de veghe, dar numai după ce ne trezim. Iată ce scria psihologul Carl Jung după ce a avut o experiență în apropierea morții în timpul unui atac de cord, în Elveția, în anul 1944:

Imaginea orașului și a munților pe care îi vedeam din patul meu de suferință mi se părea ca o perdea pictată, plină de găuri negre, sau ca o foaie ponosită de ziar plină de fotografii care nu însemnau nimic.

Dezamăgit, m-am gândit: „Acum trebuie să mă întorc din nou la «sistemul de cutii»”. Fiindcă mi se părea că în spatele orizontului cosmic fusese construită în mod artificial o lume tridimensională în care fiecare persoană stătea de una singură închisă într-o cutiuță. Iar acum trebuia să o iau de la capăt și mă conving din nou că asta era important!³⁹

După ce au avut o experiență la limita morții, oamenii descriu lumea din jur ca fiind plată, monotonă, bidimensională, plină de desene simplificate și „siluete decupate parcă din hârtie”⁴⁰. Când li s-au pus întrebări simple, de tipul „sînt de acord” și „nu sînt de acord”, 56% au fost de acord că lumea experiențelor la limita morții era o realitate „de o mie de ori mai puternică” decît aceasta. Chiar și cei care, în apropierea morții, au avut parte de experiențe înspăimîntătoare le acceptă ca reale. Nancy Evans Bush și-ar fi putut nega înfîlnirea cu cercurile Yin și Yang lipsite de inimă care i-au spus că nu există, desființînd viziunea ca pe un vis tulburător, în schimb, ea a fost devastată ani întregi.

□ *

În timp ce persoanele îndoliate ar putea fi jenate ori s-ar putea îndoii de sine din cauza experiențelor telepatice și a înfîlnirilor cu anumite prezențe resimțite, oamenii care au experiențe la limita morții sînt impulsionați – de intensitatea copleșitoare a experiențelor trăite – să se distanțeze de biserica la care merg, de profesia lor, uneori și de partenerii de viață. Viețile lor sînt pur și simplu întoarse pe dos, iar societatea nu știe cum să reacționeze. Erau niște oameni cu totul obișnuiți, care-și vedeau de treabă, indiferent de activitatea lor. Un chimist care lucra într-un laborator, un adolescent plecat într-o excursie, un veteran din războiul din Vietnam care urma un tratament pentru cancer pulmonar – nici unul nu se aștepta cîtuși puțin la ce avea să urmeze, asemenea personajelor nevinovate din filmele de groază. Viața lor decurgea normal, și dintr-odată a urmat lovitura: lumea lor s-a schimbat radical și irevocabil. Doar că nu i-a atacat vreun monstru, ci ceva care-l prevestește pe Dumnezeu.

Timp de cîteva zile după ce s-a înecat, David Bennett a continuat să fie complet răvășit. Își dezvoltase un fel de sinestezie, o afecțiune neobișnuită a percepției întâlnită la un număr mic de persoane, care face ca simțurile să se inverseze, astfel încît omul poate „vedea” muzica sau poate „auzi” cuvintele ca pe niște culori. Pentru Bennett, efectul a fost complet derutant.

Puteam să văd energia vitală din preajma mea. Toate plantele și pietrele de pe straturi aveau în jur o aură luminoasă. Le puteam pipăi și atinge, fără ca mîinile mele să le atingă fizic. Creierul meu de inginer tot încerca să înțeleagă. Cum e posibil așa ceva? Auzeam ritmuri, note⁴¹.

Experiența percepției ascuțite și mixte este des întâlnită în rîndul persoanelor care au avut experiențe la limita morții sau alte experiențe ale numinosului. Jurnalista Maureen Seaberg din New York, care a avut toată viața sinestezie, percepe alfabetul ca pe o secvență de culori luminescente, numindu-l „mahmureala lui Dumnezeu”⁴². Deși s-a născut cu sinestezie, precum violonistul Itzhak Perlman și, probabil, romancierul Vladimir Nabokov, Seaberg simte că această capacitate are un caracter transcendent și a găsit referințe la ea în străvechile texte religioase. De exemplu, în Vechiul Testament există aluzii la percepții senzoriale inversate. Cînd Moise a urcat pe muntele Sinai pentru a primi cele zece porunci, prezența lui Dumnezeu a afectat mulțimea adunată dedesubt: „Tot poporul vedea glasul și tot poporul auzea viziunile”⁴³. Acesta este un fragment ciudat din Scripturi, dacă intenția nu a fost să descrie literal o stare colectivă de sinestezie.

Și în Noul Testament se vorbește despre conferirea spirituală a cunoașterii subite pe care Jayne Smith a descris-o vorbind despre experiența sa la limita morții. Urmează un fragment din Faptele Sfinților Apostoli:

Și cînd a sosit ziua Cincizecimii, erau toți împreună în același loc. Și din cer, fără de veste, s-a făcut un vuiet, ca de suflare de vînt ce vine repede, și a umplut toată casa unde ședeau ei. Și li s-au arătat, împărțite, limbi ca de foc și au șezut pe fiecare dintre ei. Și s-au umplut toți de Duhul Sfînt și au început să vorbească în alte limbi,

precum le dădea lor Duhul a grăii... Și toți erau uimiți și nu se dumireau, zicînd unul către altul: Ce va să fie aceasta? (Fapte 2.1-4,12).

Jurnalista Maria Coffey a descoperit o relatare interesantă referitoare la înțelegerea de către oameni a unor limbi necunoscute lor. În 1985, alpinistul mexican Carlos Carsolio

urca pe Nanga Parbat cu o echipă de polonezi, încercînd să escaladeze versantul sudic al flancului Rupal, cel mai mare perete montan din lume. Condițiile erau îngrozitoare; ninge viscolit, atît de des încît adeseori oamenii se pierdeau din ochi. În timpul ascensiunii, comunicau prin stații de emisie-recepție, iar conversațiile erau înregistrate de cei din tabăra principală. Înainte de a ajunge în vîrfurile peretelui, au rămas fără alimente și combustibil. În timpul coborîrii, deznădăjduiți, s-au simțit cu toții foarte aproape de moarte.

Ajungînd la tabăra principală, pe cînd își reveneau de pe urma acelei experiențe cumplite, au ascultat înregistrările conversațiilor lor. Au fost șocați. Alpiști polonezi nu vorbeau deloc spaniolă, iar Carsolio nu vorbea deloc poloneză, așa că, în mod obișnuit, conversațiile erau purtate în engleză. Totuși, pe durata ultimei părți a ascensiunii lor și pe cînd coborau de pe munte, vorbiseră cu toții în limba maternă. Ascultînd înregistrările, polonezii nu puteau înțelege ce spunea Carsolio, iar el nu-i putea înțelege pe ei. „Dar cînd eram acolo, sus, ne-am înțeles perfect”, spune Carsolio. „Deschiseserăm niște canale spre un alt nivel de comunicare.”⁴⁴

În secolul al XIII-lea, misticul evreu Abraham Abulafia s-a cufundat în rugăciuni care au făcut ca literele alfabetului să devină, în același timp, note muzicale, un exercițiu de intensificare și îmbinare a conștiinței perceptive pe care a numit-o „ruperea peceteii sufletului”⁴⁵. Cercetări derulate la Universitatea California, Irvine, de psihiatrul Roger Walsh au stabilit că 86% dintre cei care practică meditația la nivel avansat au avut experiența sinesteziei, în timp ce numai 35% dintre cei ce practică meditația la un nivel obișnuit au avut-o, pe lîngă un foarte mic procent din populația generală⁴⁶. Amintindu-și de timpul cît a fost scufundat în apele mării, David Bennett spunea:

„Percepțiile mele erau nemărginite”⁴⁷. Oare ceva legat de însăși natura experienței numinosului, fie că e cultivat prin rugăciune sau impus brusc de teroare și pericol, poate să rupă sigiliul conștiinței limitate, întrupate?⁴⁸

Un studiu la care au participat persoane ce au avut experiențe la limita morții, realizat de sociologul australian Cherie Sutherland, a arătat că 83% au avut ulterior aceste tipuri de efecte sinestezice, printre care s-au numărat percepțiile intensificate sau extrasenzoriale, cum ar fi telepatia sau clarviziunea. Între timp, Willoughby Britton, de la Universitatea Brown, a descoperit că oamenii prezentau diferențe ale activității înregistrate la nivelul lobului temporal stîng după o experiență la limita morții, ceea ce sugerează că experiența a modificat într-o anumită măsură circuitele neuronale⁴⁹. Interesant în acest sens este faptul că sinestezia a fost asociată cu o „hiperconectivitate” neuronală crescută la nivelul lobului temporal⁵⁰. Așadar, aici avem indicații cu privire la modul în care creierul primește (sau generează, în funcție de punctul de vedere pe care-l adoptați) o experiență a conștiinței extinse.

Majoritatea oamenilor „au fost surprinși și tulburați” de aceste schimbări apărute în modul în care percepeau lumea⁵¹. O arhitectă din Toronto care a avut o experiență extracorporală în 1990, cînd aproape că și-a pierdut viața din cauza unei hemoragii declanșate în timp ce-i dădea naștere fiului său, mi-a spus că, după aceea, specia umană i se părea un clopot care răsună. „Mergeam pe stradă și mă loveau toate aceste emoții, ceea ce simțeau toți cei care treceau pe lângă mine puteam simți șieu – bum-bum-bum. Era atît de dificil, încît evitam să particip la întruniri sociale. Îmi amintesc că, șase luni mai tîrziu, mă aflam într-o cameră aglomerată la un eveniment legat de profesia mea și era aproape nimicitor.” Nu a făcut legătura cu experiența ei extracorporală. S-a gîndit că era vorba despre o criză postnatală. Un om de afaceri nipono-american care a avut o experiență la limita morții în timpul unui accident de motocicletă a devenit capabil să simtă empatic durerea emoțională a altora, ceea ce îl copleșea în mijlocul unor ședințe de vânzări⁵².

Alan Ross Huguenot, care a avut o experiență la limita morții în timpul unui accident de motocicletă, mi-a spus: „Devenim prea mari cînd conștiința noastră părăsește corpul în timpul unei astfel de experiențe, iar la întoarcere nu cred că mai reușește să încapă cu totul în corp”. Cred că înțeleg ce vrea să spună. E ca și cum toate filtrele pe care creierul le-a dezvoltat pentru a elimina semnalele din jur care ne distrag atenția sau sînt irelevante nu mai sînt suficiente. „A trebuit să-mi dezvolt strategii pentru a mă apăra de emoțiile altor oameni.” Pentru a-mi demonstra, a ridicat brațul îndoit către mine, ca și cînd s-ar fi ferit de un vampir. Deodată, m-am simțit vinovată că stăteam în fața lui cu cine știe ce povară psihologică. M-am întrebat, dar nu am vrut să știu, ce anume recepționa sau ce încerca să nu recepționeze.

Yvonne Kason a descoperit că știa că o prietenă avea meningită înainte ca aceasta să își dea seama, pentru că i-a apărut brusc în față sub forma unei viziuni în timp ce mergea cu mașina spre casa ei. Percepția pe care a avut-o – o imagine anatomică a unui creier inflammat – a fost cît se poate de deconcertantă. Stînjenită, neputînd să se gîndească la un mod de a spune asta fără a părea nebună, Kason și-a avertizat prietena să-și monitorizeze durerea de cap pe care o avea. În decurs de o zi, prietena ei a fost internată la spital pentru a primi tratamentul necesar⁵³.

Din cînd în cînd, cineva revine dintr-o experiență la limita morții cu un talent pe care pînă atunci nu știa că-l are. La începutul anilor 1990, un chirurg ortoped din statul New York, pe nume Tony Cicoria, s-a trezit deodată obsedat să învețe să cînte și să compună muzică pentru pian, după ce fusese lovit de un fulger și făcuse stop cardiac. Avea să susțină cîteva concerte. Cînd l-am întîlnit, în 2013, mi-a spus că încă mai încerca să înțeleagă pentru ce îi fusese menit talentul muzical în ceea ce privește vindecarea celorlalți. Nu simțea cîtuși de puțin că muzica ar fi fost doar pentru el, pentru a o cînta și a se bucura de ea – se pare că această idee nici măcar nu-i trecuse prin minte⁵⁴.

A învăța să trăiască după ce perspectiva asupra lucrurilor care contează li s-a schimbat radical poate fi extrem de greu pentru unele persoane care au trecut prin experiențe la limita morții⁵⁵. În cadrul

unui studiu s-a descoperit că peste jumătate dintre persoane au întâmpinat „probleme moderate spre majore” în a-și recâștiga controlul asupra vieții lor în perioada următoare. 17% s-au gândit la sinucidere pentru a se întoarce în acea stare, iar cineva chiar a mușcat tubul de oxigen la câteva momente după ce a avut o experiență la limita morții într-un spital din Olanda, reintrînd pur și simplu din nou în stop cardiac. 70% s-au simțit izolați și deprimați pentru că nu reușeau să împărtășească ce simțeau că știu acum cu privire la o realitate paralelă sau superioară. „E trist că nu poți vorbi liber despre asta”, a spus o femeie. „Mă simt claustrată. Am atît de multă exuberanță și nu mă ascultă nimeni.”⁵⁶ Asemenea muribunzilor și celor decedați, și ei au ceva de spus – dar cine îi ascultă?

Într-un fel, și ei sînt prinși între două lumi. David Bennett mi-a spus, fără cea mai mică urmă de îndoială: „Cînd viața se termină, știi că te duci acasă. Iar asta te face să tînjești. Emoțional, e dificil”. Ce afirmație ieșită din comun, dacă te gîndești că-i aparține unei persoane care nu suferă de depresie! Să fii optimist și să tînjești să ajungi în mormînt? De fapt, oamenilor le este dor de acea realitate numinoasă pe care au întrezărit-o. Misticul spaniol Sfîntul Ioan al Crucii se lamenta:

Nu mai locuiesc în mine însumi
și nu pot trăi fără Dumnezeu
pentru că, dacă nu-l am nici pe El, și nici pe mine,
cum va fi viața mea?
Va fi ca o mie de morți
în care tînjesc după viața mea adevărată
și mor fiindcă nu mor⁵⁷.

Veteranii care au supraviețuit unor răni provocate de explozii – incidente tot mai frecvente în perioada conflictelor din Irak și Afghanistan – întâmpină dificultăți majore din cauza contrastului dintre experiențele avute în apropierea morții și realitatea lor de zi cu zi. Din iadul bătăliei, ei se trezesc pe un tărîm al păcii și bucuriei, apoi, brusc, din nou în toiul conflictului. Un comandant de pluton a povestit că nu mai reușea să-și disciplineze soldații după ce a avut o asemenea

experiență: „Nu voiam decît să-i cuprind cu brațul și să le spun «Va fi bine». Armata nu prea aprobă îmbrățișările ca formă de disciplinare. Credeți-mă”⁵⁸. A trebuit să demisioneze.

Mulți veterani nu pot vorbi deloc despre experiențele lor, după cum spune colonelul Diane Corcoran, care a început să-i consilieze pe soldații ce au trecut prin experiențe la limita morții în tinerețe, pe cînd era asistentă în Vietnam. S-ar considera că prezintă risc din motive psihiatrice. Dacă admiți că ai vorbit cu o ființă de lumină, vei fi diagnosticat imediat ca psihotic și fie vei primi o doză mare de sedative, fie vei fi eliberat din funcție⁵⁹. După cele două războaie mondiale au ieșit la lumină scrieri extraordinare și profunde cu privire la ceea ce oamenilor nu le era permis să spună despre ororile pe care le trăiseră. Cum nu-și puteau exprima groaza, vinovăția și anxietatea, cum experiențele lor erau interceptate cu grijă în sanatorii și prezentate publicului sub eticheta „zdruncinat de război”. Rămîne să mai apară și un volum similar de scrieri referitoare la experiența modernă a spiritualului în situații de război. Dacă soldații au intuiții parapsihologice, dacă percep prezențe, dacă au experiențe la limita morții, atunci se consideră că suferă de „tulburare de stres posttraumatic”.

Un aspect neașteptat al experiențelor la limita morții trăite în contextul războiului este că, deoarece soldații sînt adeseori răniți împreună în urma unei explozii, aceștia își părăsesc uneori corpurile, dar împreună. Corcoran a aflat că ei se văd unii pe alții în stări astrale. Acest fenomen a fost numit „experiența comună a morții”⁶⁰, și nu este ceva nemaiauzit și în alte contexte. Cei care îl cercetează nu vorbesc despre experiențe împărtășite efectiv, ci mai degrabă despre un fel de împărtășire sau amestecare de percepții între oameni. Fenomenul a devenit noul punct de interes al lui Raymond Moody. Psihiatrul care a pus bazele domeniului de cercetare a experiențelor la limita morții simte că, într-o zi, acest fenomen ar putea arunca o nouă lumină asupra discuției referitoare la ce anume sînt aceste experiențe. Între timp, de cele mai multe ori nu se vorbește despre el.

Am auzit pentru prima oară despre acest fenomen la psihologul Joan Borysenko, care a povestit că a avut o asemenea experiență când mama ei de 81 de ani a murit la Beth Israel Deaconess Medical Center din Boston, în timp ce Borysenko își urma studiile la Harvard. Camera a părut să se umple cu o lumină strălucitoare și afiș ea, cât și fiul ei adolescent au văzut-o pe mama sa părăsindu-și corpul sub formă spectrală⁶¹. Nu mai e nevoie să precizăm că nici vorbă să se fi așteptat la așa ceva. Raymond Moody auzise rar de asemenea cazuri când a început să adune relatări despre experiențe la limita morții. De zeci de ani, era mai probabil ca medicii și asistentele să fie de față în momentul decesului, așa că abia când această practică a fost abandonată, iar rudele au început să-i vegheze pe muribunzi, el a început să afle asemenea experiențe curioase, povestite de oameni obișnuiți⁶².

Iată un exemplu:

Când a murit fiul meu de 15 ani – i-a povestit o femeie cu identitate neprecizată –, eram acolo, în cameră. Avea diabet de la o vârstă foarte fragedă și, desigur, asta i-a complicat mult viața. Îl țineam de mână când a murit și am simțit cum forța vitală se scurgea din el, ca un curent electric, deși „vibrație” ar putea fi un cuvânt mai potrivit. Forma salonului s-a schimbat imediat, iar în locul camerei de spital a apărut un câmp de lumină intensă mult mai strălucitoare decât orice și-ar putea imagina cineva, dacă nu a văzut asta cu ochii săi. În locul salonului de spital și al echipamentului medical, mi-a apărut viziunea tuturor lucrurilor pe care le-a făcut vreodată fiul meu, în scurta lui viață. El stătea chiar în mijloc, radiind de bucurie și zîmbind. Știu că asta e de neconceput pentru alții, dar oricât de tristă eram pentru că-l pierdusem, am simțit bucuria eliberării sale de chinul și grija continue provocate de diabet. Era vremea lui, acesta e cel mai bun mod în care pot descrie ce am înțeles eu în acel moment.

În timp ce-și realiza cercetările, Moody a observat câteva elemente recurente în experiențele comune ale morții, deși nu toate apar în fiecare caz. Printre acestea se numără percepția geometriei modificate, ceea ce este ciudat.

Această trăsătură este greu de descris – spune Moody –, pentru că adoptă foarte multe forme diferite. De asemenea, este o trăsătură pe care nu o regăsim în experiențele la limita morții. O femeie care stătea la căpățîiul fratelui său muribund a spus că era cași cînd camera pătrată în care se afla s-ar fi transformat, luînd o altă formă. După descrierea unui bărbat, profesor de matematică, „era ca și cînd camera s-ar fi restrîns și s-ar fi expandat în același timp”.

O senzație frecventă în timpul experiențelor comune ale morții este muzica. O femeie care stătea lîngă soțul ei muribund a povestit: „Era cea mai frumoasă și mai complexă muzică pe care o auzisem vreodată”. Unii, asemenea soldaților care au vorbit cu colonelul Corcoran, au în comun senzația decorporalizării. De exemplu, această relatare a unei femei din Virginia: „În noaptea în care a murit Jim, stăteam lîngă el, ținîndu-l de mînă, cînd ne-am părăsit amîndoi trupurile și am început să zburăm prin aer. Era uimitor, înspăimîntător și de neînțeles. Deasupra noastră strălucea o lumină puternică, iar noi ne îndreptam drept spre ea. Lumina era frumoasă, vibrantă și puternică”. În acest moment, femeia a fost „resorbită” din nou în corpul ei.

Aproximativ 50% dintre persoanele care au experiențe la limita morții trec mai departe de percepția luminii și văd și locuri – orașe sau grădini⁶³. Uneori, după cum a descoperit Moody, acest lucru se întîmplă și în cadrul unei experiențe comune a morții. Iată ce povestește o femeie care stătuse lîngă o prietenă apropiată care tocmai murise:

Deodată, urcam pe un deal cu Martha și eram învăluite în lumină. Nu era o lumină obișnuită, ci tot ce era în jurul nostru – plante, pămîntul, chiar și cerul – strălucea cu o lumină proprie. Era incredibil de frumos. Sînt sigură că acel loc era raiul sau un alt loc asemănător, pentru că sentimentul era minunat. Sincer vorbind, mă simțeam cu 50 de ani mai tînără.

În experiența comună a morții mai apare, după spusele lui Moody, o anumită graniță dincolo de care cei vii nu-i pot urma pe cei dragi.

Aceasta a fost văzută ca un pod, un râu, un copac sau un ordin verbal prin care li se cere să se întoarcă. Moody scrie:

De când am început să studiez moartea, am auzit [de asemenea] oameni povestind despre o ceață pe care o emite corpul celor care mor. Oamenii care stau lângă patul de moarte al cuiva... o descriu în diverse moduri, ca pe un fum, un abur sau luînd o anumită formă, cum ar fi corpul spiritual al decedatului. Indiferent de caz, de obicei ceața urcă și dispare întotdeauna destul de repede.

Moody reproduce relatarea unui medic:

Am văzut ceața ieșind din corpurile pacienților decedați de două ori în șase luni. Când mureau, pacienții erau luminați de o strălucire puternică – în ochi le lucea o lumină argintie. O ceață se forma deasupra zonei pieptului și plutea acolo. Mi se părea că timpul se oprea în loc când priveam ce se întîmplă. Am urmărit cu atenție, concentrîndu-mă cît de mult puteam. Ceața avea profunzime și o structură complexă. În interior, părea să aibă straturi animate de o mișcare energetică. Descrierea nu e bună, știu, dargîndiți-vă la ceva atît de subtil cum e apa care se mișcă în interiorul apei. Când s-a întîmplat a doua oară, am simțit o prezență nevăzută, ca și cînd cineva ar fi stat lângă mine și ar fi așteptat ca pacientul să moară. Nu știu cine sau ce era această prezență, dar dacă ar fi să ghicesc, aș spune că era cineva care-l iubea pe pacient. Acesta e sentimentul pe care l-am avut⁶⁴.

Aceste experiențe, indiferent care ar fi cauza lor, necesită o serie de explicații științifice complet diferite de cele formulate pentru a lămuri experiențele la limita morții. E posibil ca, în atmosfera încărcată din camera muribundului, empatia și durerea să ne ducă într-o formă de conștiință comună. În 2013, regretatul critic de film Roger Ebert a scris despre intuiția pe care a avut-o soția lui, care a simțit că el era încă plin de viață și prezent în timpul unui stop cardiac. Am menționat mai devreme că Chaz Ebert a văzut Moartea în dormitorul ei cînd a murit primul ei socru. Ea pare să fie unul dintre acei oameni care au talentul sau capacitatea de a percepe aceste intuiții superioare. Într-un articol din revista Salon, Ebert scrie:

După primul anevrism arterial, doctorii au crezut că eram terminat. Chaz, soția mea, a spus că a simțit că eram încă în viață și că îi comunicam că nu eram încă terminat. A spus că inimile noastre băteau în același timp, deși bătăile inimii mele nu puteau fi detectate. Le-a spus doctorilor că eram viu, ei și-au făcut datoria de medici, și iată-mă din nou în viață. Dacă o cred? Sigur că da. O cred literalmente – nu simbolic, figurat sau spiritual. Cred că a auzit într-adevăr chemarea mea și că mi-a simțit bătăile inimii. Cred că a făcut asta în lumea reală, fizică despre care am vorbit, lumea în care există și ceasul meu de mână. Nu văd nici un motiv pentru care o asemenea comunicare n-ar putea avea loc. Nu vorbesc despre telepatie, fenomene parapsihologice sau despre vreun miracol. Singurul miracol este că ea era acolo când s-a întâmplat, așa cum a fost multe zile și nopți îndelungate. Vreau să spun că ea a stat acolo și a știut ceva. Nu mulți dintre noi au avut o asemenea experiență? Cum așa, chiar nu ați avut? Aceste lucruri se întâmplă la un nivel inaccesibil oamenilor de știință, teologilor, misticilor, fizicienilor, filosofilor sau psihiatrilor. Este o experiență umană⁶⁵.

□ *

S-au înregistrat experiențe la limita morții care, conform observațiilor făcute de pacienți, pot fi asociate direct cu o perioadă în care activitatea cerebrală a încetat. Cardiologul Pim van Lommel descrie un caz bazat pe studiul realizat de el în Olanda, în care un pacient care a suferit un stop cardiac a ajuns la urgențe după ce timp de 30 de minute a zăcut cianotic, în comă, și totuși, după ce și-a revenit, a putut să descrie cu acuratețe circumstanțele resuscitării sale⁶⁶. Scepticii au afirmat că aceste observații sînt amintiri false, desprinse din episoadele serialelor Dr. House sau Anatomia lui Grey. Pentru a testa această ipoteză, cardiologul american Michael Sabom a intervievat pacienți care au povestit că au avut experiențe la limita morții, precum și pacienți suferind de boli cardiace care nu avuseseră asemenea experiențe, cerîndu-i fiecăruia să descrie procedura de resuscitare cardio-respiratorie ca și când ar fi urmărit-o. Sabom a descoperit că 80% dintre cei care nu-și aminteau nimic legat de o

experiență la limita morții au făcut cel puțin o greșeală majoră în descrierea lor, în timp ce nici unul dintre pacienții care avuseseră asemenea experiențe nu au făcut greșeli⁶⁷. Acest studiu comparativ a fost efectuat și de Penny Sartori în timpul cercetării sale din cadrul doctoratului, în 2008; ea a studiat pacienții internați la terapie intensivă: cei care au povestit că și-au părăsit corpul în timpul stopului cardiac și-au descris resuscitarea cu acuratețe, în timp ce toți supraviețuitorii unui stop cardiac care nu au raportat o experiență extracorporală au descris incorect aparatura sau procedurile⁶⁸.

În plus, Sabom a descoperit că grupul celor care au avut experiențe la limita morții „au oferit detalii precise legate de evenimente specifice sau neașteptate din timpul resuscitării”⁶⁹. Unul dintre ei a spus:

Eram deasupra mea și mă uitam în jos. Ei se ocupau de mine, încercînd să mă aducă înapoi. Nu mi-am dat seama la început că acela era corpul meu. Nu credeam că sînt mort. Era o senzație neobișnuită. Îi vedeam cum se ocupă de mine și apoi am înțeles că eu eram cel de care se ocupau. Nu simțeam deloc durere și aveam sentimentul unei păci depline. Moartea nu trebuie să ne sperie. Nu am simțit nimic. Mi-au făcut o injecție în vintre⁷⁰.

„Injecția” era de fapt un ac cu care i s-a extras sînge din artera femurală stîngă, pentru a verifica nivelul de oxigen – care era mai mare decît cel normal.

Într-un alt caz, din studiul psihiatrului Bruce Greyson de la Universitatea Virginia, un pacient a povestit cum și-a părăsit corpul și l-a văzut pe chirurgul cardiac „agitîndu-și brațele ca și cînd ar fi încercat să zboare”. Chirurgul a confirmat acest detaliu, explicînd că, după ce-și dezinfecta mîinile, pentru a le feri de o posibilă contaminare înainte de începerea operației, își luase obiceiul ieșit din comun de a-și agita palmele în fața pieptului, în timp ce dădea instrucțiuni arătînd cu coatele⁷¹.

Într-o analiză recentă a 93 de rapoarte publicate privitoare la percepții extracorporale potențial verificabile s-a descoperit că 43% dintre cazuri au fost confirmate de o persoană independentă (de obicei,

asistente sau medici). Dintre acestea, 88% erau cît se poate de precise⁷². „Fenomenul experienței extracorporale este interesant” – spune Jeff Warren, jurnalist specializat în științe – „pentru că e vorba despre niște percepții incredibil de amănunțite care apar la oameni în perioadele de aparentă lipsă a activității cerebrale. Nu aș spune că aceasta este o dovadă convingătoare a existenței minții în afara corpului – e absurd să tragi orice concluzii cu privire la realitate –, dar, dacă ești preocupat să demonstrezi sau să infirmi ceva, aceasta este o dovadă care merită să fie luată în serios⁷³.

Oamenii care se confruntă cel mai frecvent cu experiențe la limita morții sînt, desigur, cadre medicale, și acesta este motivul pentru care atît de multe studii legate de astfel de experiențe au fost inițiate de cardiologi, anesteziști, asistente de terapie intensivă și chirurghi, uluiți și intrigati de ceea ce văd în sălile de operație și în saloane. Sam Parnia, director al Școlii de Medicină de la Universitatea Stony Brook (New York), a început să cerceteze experiențele la limita morții în contextul resuscitării cardio-respiratorii și curînd a aflat povești de la colegii de breaslă⁷⁴. Iată ce i-a povestit lui Parnia cardiologul britanic Richard Mansfield, care lucra din anii 1960, perioada de început a metodelor de resuscitare îmbunătățite, despre un pacient care a murit și al cărui corp a fost lăsat pe masa de operație. Mansfield s-a întors în sală după 15 minute pentru a vedea cîte fiole de adrenalină îi administrase în timp ce încercase zadarnic să-l resusciteze, pentru a-și putea încheia raportul de constatare a morții. A descoperit că bărbatul își revenise spontan și că putea descrie detalii ale celor întîmplate.

Mi-a povestit tot ce spusese și făcuse, cum i-am verificat pulsul, cum am hotărît să încetez resuscitarea, cum am ieșit din sală, cum m-am întors mai tîrziu, cum m-am uitat la el din cealaltă parte a sălii, cum m-am dus pînă la el și i-am verificat din nou pulsul, după care am reînceput resuscitarea. Toate detaliile erau corecte, ceea ce era imposibil, fiindcă nu doar că i se oprise inima și nu avusese puls cît a durat stopul cardiac, dar mai mult, nici nu a fost resuscitat decît aproximativ 15 minute după aceea. Ceea ce mi-a spus m-a speriat foarte tare⁷⁵.

Și Parnia s-a simțit cam la fel de speriat. De atunci, a auzit multe povești de acest fel, istorisite de medici uimiți. De exemplu, dr. Tom Aufderheide le-a povestit lui Parnia și altor medici prezenți în 2012 la o conferință pe tema afecțiunilor cardiovasculare că a avut un pacient în stop cardiac – practic, era primul său pacient în stop cardiac, pe când abia își începuse cariera de medic – care, pe durata a opt ore, a fost readus la viață de mai multe ori și a intrat în stop cardiac în mod repetat. După un moment inițial de agitație în care s-au ocupat de pacientul în stare critică, medicii mai experimentați au lăsat eforturile continue de resuscitare în seama lui Aufderheide, care s-a gândit furios: „Cum îmi puteți face așa ceva?”.

„La un moment dat, infirmierele au intrat în salonul lui să-i servească prânzul. Îmi era foame. Așa că i-am mâncat eu prânzul. Cu siguranță, eu nu puteam să plec din salonul lui, iar el nu avea să mănânce.” Pacientul a fost stabilizat câteva ore mai târziu și a rămas în spital o lună. Înainte de a pleca acasă, i-a povestit tînărului doctor Aufderheide că a avut o experiență la limita morții – i-a spus despre lumină, despre tunel și despre cât de extraordinar fusese totul –, după care a adăugat, tachinîndu-l: „Știți, mi s-a părut grozav de amuzant... muream acolo, în fața dumneavoastră, iar dumneavoastră vă gîndeați: «Cum îmi puteți face așa ceva?». Apoi mi-ați mâncat și prânzul”⁷⁶. (Asta ne amintește de povestea alpinistului din secolul al XIX-lea care i-a reproșat ghidului că i-a băut vinul de Madeira și i-a mâncat puiul.)

„Singura trăsătură comună tuturor acestor relatări” – a scris Parnia mai târziu – „era că pacienții care fuseseră în stop cardiac își reveniseră și își aminteau detalii incredibile din conversații sau evenimente petrecute în perioada în care medicii lor credeau că au murit. În mod caracteristic, toți pretindeau că putuseră urmări evenimentele asociate propriului stop cardiac dint-un punct aflat deasupra, pe tavanul camerei”⁷⁷.

Nimic din toate acestea nu i-ar surprinde pe călugării tibetani, care stau lîngă cei decedați și le citesc cu glas tare din Cartea morților, presupunînd că aceștia le pot auzi cuvintele; nici nu le-ar fi șocat pe rudele noastre din vechime, care născocceau moduri de a-i ajuta pe cei

care se întorceau din morți să-și găsească drumul spre lumea cealaltă. Dar între timp s-au întâmplat două lucruri. În primul rînd, moartea a fost abordată ca o problemă medicală și secularizată, fiind desacralizată, iar apoi, ca o dezvoltare ulterioară și neașteptată, pacienții au început să reînvie. Discuția reprodusă de dr. Richard Mansfield a avut loc la începutul erei resuscitării medicale moderne; înainte existaseră mult mai puține relatări cu privire la experiențe la limita morții petrecute în mediul spitalicesc. De atunci, joaca de-a Dumnezeu și învierea lui Lazăr a devenit o intervenție medicală tot mai răspîndită și mai eficientă, iar una dintre consecințele sale este creșterea numărului de experiențe la limita morții. Deci am reușit să pierdem limbajul și ritualul experiențelor spirituale din jurul morții, reușind în același timp să sporim probabilitatea de a-i auzi pe cei care au avut experiențe la limita morții vorbind despre înfîlnirile lor spirituale. Acesta este paradoxul care creează o asemenea neliniște.

Unul dintre cele mai interesante cazuri a fost relatat de o asistentă de la terapie intensivă din Olanda. Lucra în tura de noapte, cînd paramedicii au adus un bărbat de 44 de ani, în comă. Fusesse găsit cu o oră înainte într-un parc, unde doi buni samariteni încercaseră să-l resusciteze, apăsîndu-i ritmic și masîndu-i pieptul. Odată ajuns la spital, încă fără puls, a fost conectat la aparatul care-i asigura respirația artificială și supus procedurilor de defibrilare.

„Cînd am vrut să-l intubez pe pacient”, a povestit asistenta, „s-a dovedit că acesta avea dantură falsă. Înainte de a-l intuba, i-am scos partea superioară a protezei dentare și am pus-o pe un dulap pentru instrumentar. Între timp, am continuat procedurile intensive de resuscitare”. A fost nevoie de încă o oră și jumătate pentru a stabili bătăile inimii și tensiunea arterială a bărbatului. A rămas în comă și a fost transferat la terapie intensivă.

După ce a stat în comă mai bine de o săptămînă – a povestit asistenta –, pacientul a revenit la unitatea de terapie intensivă a secției de cardiologie și l-am văzut cînd împărțeam medicamentele. Imediat ce m-a văzut, mi-a spus: „Da, dumneavoastră știți unde e proteza mea”. Am rămas stupefiată. Apoi mi-a zis: „Da, erați aici cînd m-au adus la

spital și mi-ați scos proteza și ați pus-o pe dulap; acolo erau tot felul de flacoane și un sertar dedesubt, unde mi-ați pus proteza”. Eu eram și mai mirată, fiindcă îmi aminteam că asta se întâmplase când era în comă profundă, iar medicii încercau să-l resusciteze. După ce i s-au pus mai multe întrebări, s-a dovedit că pacientul se văzuse zăcînd în pat și că urmărise de sus cum asistentele și medicii se străduiau să-l resusciteze. De asemenea, a putut descrie precis și în detaliu micul salon în care fusese resuscitat și cum arătau cei prezenți⁷⁸. Acest caz a fost numit „cazul protezei” și este adeseori adus în discuție de cei care cercetează semnificația experiențelor la limita morții. Un alt caz discutat este „cazul Reynolds”⁷⁹. În 1991, cîntăreața Pam Reynolds a intrat în operație într-un spital din Atlanta (Georgia), pentru a i se îndepărta un anevrism cerebral care risca să se spargă în orice moment, producîndu-i moartea. Din cauza localizării, intervenția chirurgicală ar fi fost fatală cu 40 sau 50 de ani în urmă. Acum, totuși, i s-a putut induce un stop cardiac hipotermic, temperatura organelor vitale scăzînd pînă la 15 °C, astfel încît anevrismul să nu producă o hemoragie după începerea intervenției chirurgicale. Odată ce corpul ei s-a răcit, tot sîngele i s-a scurs din creier. Cumva, în mijlocul morții cerebrale care-i fusese indusă, Reynolds a simțit că era trează și că ieșise din corp. Nu doar că nu se simțea amețită, dar era mai ageră și mai vigilentă decît fusese vreodată în întreaga ei viață. (O analiză a dosarelor medicale ale celor care au raportat experiențe la limita morții a evidențiat că aceștia descriau mai des o activitate mentală intensificată cînd erau aproape de moarte din punct de vedere fiziologic decît atunci cînd nu erau, orice ați putea înțelege din asta⁸⁰.)

Dintr-o perspectivă extracorporală, Reynolds a observat ferăstrăul neobișnuit pe care neurochirurgii l-au folosit pentru a-i deschide craniul (asta se întâmpla mai sus de nivelul ochilor ei, care oricum erau închiși și acoperiți cu o bandă adezivă); ulterior, a povestit că ferăstrăul scotea un sunet în Re natural. A observat tiparul surprinzător după care îi fusese ras părul blond și a auzit vocea unei femei care comenta că venele ei femurale erau prea înguste pentru șuntul de bypass cardiopulmonar. De asemenea, a povestit că, după ce s-a

„întors” de la o întâlnire extraordinară cu lumina și cu rudele ei decedate, și-a văzut trupul „sărind” de două ori; intrase în stop cardiac postoperator și era defibrilată. Când a reintrat în corpul ei, „s-a simțit ca și când s-ar fi scufundat într-un bazin cu apă rece ca gheața”. (Dacă oamenii simt euforia asociată eliberării de endorfine, după cum se susține uneori că ar putea fi explicate experiențele la limita morții, efectul chimic nu s-ar sfârși brusc și exact în momentul în care oamenii trăiesc experiența psihologică a întoarcerii în corp. S-a dovedit că endorfinele circulă în sânge ore întregi.) De asemenea, i-a auzit pe medici ascultând melodia Hotel California și a glumit că versul „you can check out anytime you want, but you can never leave” („poți să predai cheia oricând vrei, dar nu poți pleca nicicând”) era „incredibil de insensibil”, dată fiind suferința pe care a simțit-o când a trebuit să se întoarcă în corpul ei întins pe masă după pacea minunată a experienței la limita morții⁸¹.

Tot ce a văzut și a auzit s-a dovedit a fi adevărat. Robert Spetzler, neurochirurgul care a operat-o, avea să povestească ulterior la BBC:

Nu cred că observațiile ei se bazau pe ceea ce a văzut când a fost adusă în sala de operație. Aceste lucruri pur și simplu nu-i erau accesibile. De exemplu, burghiul chirurgical și așa mai departe, aceste instrumente erau acoperite. Nu erau vizibile; erau în cutiile lor. Nu te apuci să le deschizi pînă când pacientul nu e complet anesteziat, pentru a păstra un mediu steril. Keith Augustine, un tînăr filosof și sceptic autodeclarat, a analizat cazul Reynolds și a susținut că era posibil ca ea să fi văzut anumite lucruri mai tîrziu și să le fi descris retroactiv; ar fi putut auzi muzica, sunetul ferăstrăului și conversația prin mijloace obișnuite, trezindu-se cumva din anestezie, fără ca monitoarele care-i supravegheau undele cerebrale să detecteze asta⁸². Psihologul Janice Miner Holden i-a răspuns:

Creierul doamnei Reynolds era monitorizat în trei moduri diferite, pentru ca medicii să fie siguri că se afla sub anestezie profundă și continuă. Unul dintre aceste moduri era monitorizarea celui mai elementar nivel al funcției cerebrale, prin stimularea auzului cu niște căști introduse în urechi. Augustine nu a precizat că respectivele căști

au emis un țâcănit de-a lungul întregii perioade în care ea s-a aflat sub anestezie generală, la o intensitate sonoră de 90-100 decibeli și cu o frecvență între 11 și 33 de țâcănituri pe secundă. S-a spus că acest volum sonor era la fel de mare precum cel al unei mașini de tuns iarba⁸³.

Era nevoie de un sunet atât de intens tocmai pentru a fi siguri că pacienta era într-o stare de inconștiență profundă.

Imaginați-vă că sînteți sedat profund prin anestezie generală, cu urechile acoperite și inundate de sunetele unei mașini de tuns iarba pe care erați prea inconștient pentru a le înregistra și că, totuși, reușeați să-i auziți pe medici mormăind ceva despre o venă. Nu este complet imposibil – la urma urmei, după cum îmi atrage atenția soțul meu, care e muzician, persoanele surde pot cînta la instrumente simțindu-le vibrațiile. Dar este mai bine să concluzionăm că formația Eagles nu cînta live în sala de operație în acea zi, așa că vibrațiile trebuiau să fi provenit de la aparatul radio și de la chirurgii care vorbeau încet. Singura explicație alternativă este că Reynolds a aflat în ce constă operația, într-un mod foarte amănunțit, după aceea și s-a hotărît, din cine știe ce motiv, să-și introducă o falsă amintire într-o întâlnire imaginară cu divinitatea.

□ *

Psihologul britanic Susan Blackmore, care crede că mintea este explicată de creier, a propagat cea mai cunoscută teorie cu privire la ce se întîmplă în cadrul experiențelor la limita morții, numită „ipoteza creierului care moare”⁸⁴. Ea susține că senzația ieșirii din corp „este modul în care creierul face față unei perturbări a imaginii corporale și a modelului realității” cînd moartea este aproape. Acest lucru se poate întîmpla din cauza durerii, a unor leziuni, sau „creierul poate ajunge să nu mai poată construi o imagine corporală bună, chiar dacă ar avea informațiile necesare, pentru că încetează să mai funcționeze cum trebuie”. Blackmore a adăugat că, pentru a alcătui o imagine corporală în această stare, recurgem la memorie și ne plasăm într-o poziție „aeriană” în raport cu noi înșine. „Memoria ne poate asigura toate informațiile referitoare la corpul nostru, la aspectul său, la senzațiile

sale și așa mai departe. Ea ne poate furniza și o bună imagine a lumii. «Unde eram? A, da. Eram întins pe șosea, după ce mă lovisese mașina».”

Pentru a argumenta că memoria ar funcționa în acest mod, Blackmore a recurs la două studii experimentale – unul cu privire la halucinații și celălalt privitor la modul în care studenții își formează amintirile –, dintre care nici unul nu concluziona de fapt că oamenii adoptă o perspectivă „aeriană” asupra experiențelor pe care și le amintesc⁸⁵. Cercetarea este exploratorie, experimentală și ridică mai multe posibilități diferite. De exemplu, în cazul experiențelor imediate sau recente cu o puternică rezonanță emoțională, unele date au sugerat că este mult mai probabil ca oamenii să-și amintească totul din poziția în care s-au aflat – de pildă, întins pe spate în mijlocul drumului. Încercați și dumneavoastră. V-ați amintit vreodată un episod din viață dintr-o poziție aflată pe tavan? A fost acuzată că își construiește un argument speculativ pe o bază de probe insuficientă. Este prea declarativă, se plîng ei: „În sfîrșit, avem o teorie simplă asupra experiențelor extracorporale” declara Blackmore. „Modelul normal al realității nu mai funcționează, iar sistemul încearcă să revină la normal construind un nou model din memorie și imaginație. Dacă acestui model i se asociază o perspectivă aeriană, atunci are loc o experiență extracorporală.”⁸⁶

Însă respingerea cu argumente șubrede a oricărui mister care persistă în jurul experiențelor extracorporale nu este în concordanță cu alte cercetări. Nu există încă un consens cu privire la ce li se întîmplă oamenilor care se percep în exteriorul trupului lor și nu se știe nici măcar dacă toți simt același lucru. Elvețianul Olaf Blanke, specialist în neuroștiințe care a studiat fenomenul prezențelor percepute, sugerează că experiențele extracorporale sînt rezultatul unei „disfuncții cerebrale paroxistice la nivelul joncțiunii temporo-parietale”⁸⁷. Totuși, alți oameni de știință au criticat studiul lui Blanke. „Interpretarea descoperirilor empirice la care au ajuns Blanke și colegii lui este controversată”, scrie neuropsihiatrul american Michael Kelly⁸⁸. Principala obiecție este că nu s-a dovedit că majoritatea oamenilor care au experiențe extracorporale spontane ar manifesta tocmai această

disfuncție cerebrală. „Generalizarea de la acest număr redus de pacienți cu probleme neurologice identificate la toate persoanele care au experiențe extracorporale, dintre care majoritatea nu au probleme neurologice cunoscute, este pur conjuncturală”, au avertizat Kelly și colegii săi de la Universitatea Virginia. Deci mai este mult pînă se va găsi o explicație deplină și definitivă. Aceeași obiecție este formulată cu privire la experiențele extracorporale ca simptom al crizelor epileptice. Neurologul austriac Ernst Rodin, care, înainte de a se pensiona, se specializase în epilepsie, a spus: „În ciuda faptului că, în trei decenii de carieră, am văzut sute de pacienți care aveau crize asociate lobului temporal, n-am întîlnit niciodată acea simptomatologie [a experiențelor la limita morții] ca parte a unei crize”⁸⁹.

Toate acestea înseamnă că pur și simplu încă nu există certitudini cu privire la ceea ce se întîmplă. „Oamenii împing limitele pînă la extrem, în încercarea de a eticheta această experiență”, scrie dr. Sam Parnia⁹⁰. El dă exemplul unui studiu realizat cu studenți care s-au oferit voluntari. Aceștia au primit ochelari speciali care le arătau o imagine proiectată de o cameră plasată în spatele lor⁹¹. Cu alte cuvinte, se uitau la o imagine a propriului spate, apărută în interiorul ochelarilor speciali. „După o vreme, au început să se obișnuiască atît de mult cu acea imagine, încît simțeau că se uită la ei înșiși din spate. Apoi, cercetătorii s-au prefăcut că atacau camera cu un ciocan. Oamenii se speriau, crezînd pentru o clipă că cineva îi atacă.” De aici, se plînge Parnia,

cercetătorii au tras concluzia că au reprodus în laborator o experiență extracorporală. Desigur, asta nu seamănă cîtuși de puțin cu ceea ce trăiește o persoană grav bolnavă care este resuscitată în timpul unui stop cardiac și descrie apoi că a auzit conversații sau a urmărit evenimente în timpul unei experiențe extracorporale... Chiar m-am întrebat dacă [acei cercetători] au întîlnit în realitate sau au intervievat vreodată persoane care au avut experiențe extracorporale⁹².

În cadrul propriilor cercetări aflate în desfășurare în cîteva spitale din SUA și Europa cu care colaborează, Parnia a descoperit că

experiențele extracorporale au fost raportate de aproximativ 2% dintre supraviețuitorii unui stop cardiac⁹³. Cu alte cuvinte, la fiecare o sută de pacienți resuscitați cu succes în aceste secții de urgențe și de cardiologie, doi pacienți își amintesc că și-au părăsit corpul, observând în detaliu tot ce s-a întâmplat în jur. (Mai mulți vor avea experiențe la limita morții în general, fără extracorporalizare. E important de remarcat că cifra diferă de rata globală a americanilor ce au experiențe la limita morții, care se calculează în timp și include persoane ca David Bennett, care nu au fost resuscitate medical.)

În cercetările lui Parnia, raportarea sau neraportarea unei experiențe extracorporale ar putea fi pur și simplu consecința afectării cerebrale în raport cu stopul cardiac. Celulele din hipocamp, zona din creier considerată a avea o importanță esențială în formarea amintirilor, sînt deosebit de sensibile și predispuse la leziuni⁹⁴. Atît traumatismele craniene, cît și privarea de oxigen (cunoscută sub numele de „anoxie”) se asociază de obicei cu amnezia din perioada accidentului. „Nu-mi amintesc cînd am căzut... Ultimul lucru pe care mi-l amintesc...”

Parnia ezită în general să pună experiențele la limita morții pe seama privării de oxigen. Înainte de a se muta în SUA la Universitatea Cornell, a efectuat un studiu cu durata de un an în care au fost implicați supraviețuitorii în urma stopului cardiac de la Southampton Hospital din Marea Britanie. Cei care avuseseră experiențe la limita morții prezentau niveluri de oxigen ușor crescute comparativ cu pacienții care au declarat că nu-și aminteau să fi avut o asemenea experiență.

Grupul nostru de subiecți nu părea să confirme ideea conform căreia experiențele la limita morții erau cauzate de oxigenarea insuficientă a creierului, scria el. Din punct de vedere medical, lipsa oxigenului este o problemă foarte des întîlnită în spitale. Majoritatea medicilor care lucrează cu urgențe se confruntă cu ea regulat, mai ales în cazul pacienților ai căror plămîni sau a căror inimă nu funcționează foarte bine – de exemplu, în cazurile grave de astm sau insuficiență cardiacă... Atunci cînd nivelul de oxigen scade, pacienții devin agitați și extrem de confuși. Această „stare de confuzie acută”, cum este

cunoscută în lumea medicilor, e foarte diferită de experiența la limita morții. În timpul ei, oamenii dezvoltă „o stare de confuzie mentală”, prezentînd și procese cognitive extrem de neclare, însoțite de pierderea semnificativă sau totală a memoriei... Dacă teoria creierului care moare ar fi corectă, atunci m-aș aștepta ca, pe măsură ce nivelul de oxigen din sîngele pacientului scade, acesta să înceapă să perceapă tot mai mult iluzia unui tunel și/sau a unei lumini. În realitate, pacienții cu nivel scăzut de oxigen nu spun că au văzut o lumină, un tunel sau alte elemente specifice experiențelor la limita morții⁹⁵.

În 2005, neurologul Kevin Nelson de la Universitatea Kentucky a sugerat că experiența la limita morții seamănă cu un vis în stare de veghe⁹⁶. Mai precis, oamenii care au avut experiențe la limita morții păreau mai predispuși la imixtiunea fazei REM în starea de veghe cînd le era stimulat sistemul „luptă sau fugi” – același tip de tulburare a somnului întîlnit la cei care au avut experiența paraliziei nocturne: ai impresia că ești treaz și atent, cînd de fapt ești în acea stare de vis cunoscută sub numele de „mișcare rapidă a ochilor” (rapid eye movement – REM). Această idee a atras multă atenție din partea presei și îmi amintesc că l-am ascultat pe Nelson explicînd teoria la postul de radio din orașul meu, cînd a prezentat o carte despre descoperirile lui. Îmi mai amintesc și că în emisiune au fost interviewate două persoane care au avut experiențe la limita morții și care au i-au spus să nu se lege de experiențele lor. Nelson a manifestat înțelegere față de acest sentiment și a descris public experiențele la limita morții ca pe niște „experiențe spirituale”. Numai că el crede că acestea pot fi explicate din punct de vedere științific⁹⁷.

Radiologul Jeffrey Long și psihologul Janice Holden i-au răspuns lui Nelson că 40% dintre persoanele participante la sondajul său care trecuseră printr-o experiență la limita morții răspunseseră de fapt „nu” cînd le întrebaseră dacă avuseseră experiența imixtiunii fazei REM în starea de veghe⁹⁸. „Dacă 40% dintre aceste persoane neagă că au avut vreodată experiența unui episod de imixtiune a fazei REM, atunci ideea conform căreia imixtiunea fazei REM în starea de veghe «se află la baza» unei experiențe la limita morții și «predis pune» o persoană să

trăiască o asemenea experiență în timpul unui incident care-i amenință viața pare în cel mai bun caz discutabilă”, au avertizat ei. Cercetătorul Willoughby Britton de la Universitatea Brown a descoperit – într-un studiu care nu avea legătură cu acest subiect – că, după o experiență la limita morții, oamenii intrau în faza somnului REM în medie cu aproape 60 de minute mai târziu față de alții⁹⁹. Jurnalistul care încearcă să lămurească aceste lucruri se dă bătut.* *

Asta ne aduce înapoi la semnificația experienței. Ea este la fel de profundă și de reverberantă precum călătoria unui erou, la fel de complexă și de educativă precum un mit. Și e percepută ca fiind extrem de reală. De ce ar fi tărîmul numinosului mai real decît această realitate, de o mie de ori mai real? Pentru că toate simțurile sînt ascuțite, emoțiile sînt mai intense, iar înțelegerea adevărului este, cumva, radical sporită? Nu știm. Pur și simplu așa este.

Îmi cîștig existența ca psihiatru clinician, lucrînd cu oameni cărora le este greu să înțeleagă ce este real și ce nu este, ce nu este iluzoriu – spune psihiatrul Bruce Greyson. De asemenea, de 30 de ani lucrez cu persoane care au avut experiențe la limita morții și care mi-au spus că această lume poate fi reală, dar că lumea aceea este mai reală. Așadar am dedicat mult timp întrebării „ce este realitatea?”. Nu folosim drept criteriu ceea ce se întîmplă în creierul nostru. Oamenii întreabă dacă e subiectiv sau obiectiv. Dar, de fapt, nu așa vorbim despre realitate. Cu toții vorbim despre emoții care sînt „reale” sau simulate. E o durere adevărată sau una falsă? Acesta nu este un lucru obiectiv. Durerea, iubirea, ura, aroganța, acestea sînt lucruri subiective, dar noi spunem că sînt reale sau nu¹⁰⁰.

Cînd lui Nancy Bush, femeia care a avut o experiență înspăimîntătoare la limita morții, i s-a cerut să spună ce întrebare i se pare a fi cea mai enervantă, a răspuns:

Probabil că cea care-mi displace cel mai mult este: „Chiar crezi în aceste experiențe? Chiar sînt adevărate? Crezi cu adevărat în experiențele la limita morții?”. E o întrebare enervantă ca un fînțar care-ți bîzîie pe la ureche, pentru că arată o lipsă de considerație. Acestea sînt experiențe! Nu poți să-i întrebi pe oameni: „Experiența ta

e adevărată?”, așa cum nu poți nici să întrebi pe cineva care are un abces dentar dacă experiența durerii sale este adevărată. Ai trăit o experiență; desigur că este adevărată – este o experiență autentică. Pe de altă parte, ce semnificație are? Asta e cu totul altceva. Dacă eu cred în aceste experiențe? Sigur că cred. Cred că sînt literalmente adevărate? Aceasta este o întrebare diferită, cu un răspuns mult mai complex¹⁰¹.

Unicitatea și puterea experienței spirituale sînt ceea ce-ți rămîne. După cum a spus Bruce Greyson la New York în 2008, la întrunirea sponsorizată de ONU cu privire la problema minte-trup, unde el medita asupra naturii realității: „Nu avem un nivel sanguin al iluminării, dar îi putem studia efectele ulterioare”¹⁰². De exemplu, s-a observat că persoanele care au experiențe la limita morții sînt semnificativ schimbate în urma acestora, după cum și cei care înțîlnesc persoane dragi decedate sînt evident consolati și alinați.

Cei care au avut experiențe la limita morții devin mai puțin dogmatici în ceea ce privește religia – dacă au fost religioși din capul locului – și mai activi din punct de vedere spiritual¹⁰³. Proporția australienilor din studiul lui Cherie Sutherland care afirmau că nu au nici o apartenență religioasă înainte de experiența la limita morții a fost de 46%, ajungînd după aceea la 84%. Cu alte cuvinte, experiența respectivă i-a convins pe majoritatea oamenilor că doctrina cu care se obișnuiseră – oricare ar fi fost aceasta – era greșită. Studiul efectuat în Olanda de Pim van Lommel a dovedit că frecventarea bisericii a scăzut cu 42% în grupul său de persoane care au avut experiențe la limita morții, în timp ce interesul față de spiritualitate aproape s-a dublat¹⁰⁴. În schimb, în grupul de control format din supraviețuitorii unui stop cardiac ce nu avuseseră (sau nu-și aminteau) o asemenea experiență a existat, după opt ani, o scădere cu 42% a interesului față de spiritualitate. (Poate că nu există „atei în tranșee”, după cum spune un aforism, dar mulți pot să revină la această filosofie odată ce au scăpat de pericol – asta dacă nu au cunoscut numinosul.)

Așadar ce înseamnă de fapt o înclinație activă către spiritualitate? Compasiunea și empatia față de ceilalți au crescut cu 73% la limita celor opt ani, față de 50% în grupul de control din studiul realizat de

Lommel. Interesul față de statutul material a scăzut cu 50%, în timp ce același interes – dorința de a câștiga bani, încercarea de a „realiza” ceva – a crescut cu 33% în grupul de control. Spiritualitatea înseamnă cultivarea iubirii, certitudinea că ai un scop și acceptarea faptului că egocentrismul este cât se poate de irelevant.

* * *

În mai 2013 m-am întâlnit cu David Bennett în Syracuse, unde aranjase ca neurochirurgul Eben Alexander să țină un discurs despre propria sa experiență la limita morții. Cu părul alb-cenușiu tuns după tipicul militar și cu ochelari fără ramă, Bennett avea o înfățișare bătaioasă care mi-a amintit puțin de actorul James Gandolfini – un bărbat din clasa muncitoare a New York-ului, și totuși avînd o expresie ușor răvășită. O persoană care are o experiență profundă la limita morții are nevoie, în medie, de 12 ani pentru a integra „schimbarea radicală de realitate” în viața sa¹⁰⁵, și cu siguranță acest lucru e valabil și în cazul lui Bennett. Abia în 1994, cînd niște prieteni l-au invitat să mediteze în deșertul Arizona, el a conștientizat ce i se întîmplase. De fapt, a re trăit întreaga experiență în mijlocul meditației și a rămas, suspinînd și tremurînd, pe marginea unui platou stîncos. „Era ca și cînd m-ar fi lovit o grindă”, mi-a spus¹⁰⁶. „Și eu aș fi zis bine, bine, am înțeles. Acum trebuie să încep să-mi trăiesc viața știind ceea ce știu.” Cînd l-a găsit o cunoștință, i-a spus povestea lui pentru prima oară și, în cele din urmă, a inițiat un grup de sprijin în nordul statului New York.

În Syracuse, Bennett purta un blazer, fără cravată, și părea puțin copleșit de numărul persoanelor care veniseră. În mod obișnuit, grupul său adună o duzină sau două de oameni la evenimentele sale, dar Alexander fusese luni întregi pe lista bestsellerurilor. Așa că sute de oameni umpluseră sala pînă la refuz. Anne, sora mea, comandase cartea lui Alexander după ce i-am povestit că acesta invita la o împăcare a științei cu spiritualitatea. Nu știu sigur ce anume i-a atras atenția în modspecial, deoarece eu citesc cărți despre experiențele la limita morții de cîțiva ani, dar ea a remarcat ceva deosebit la volumul lui Alexander. Iar asta a inspirat-o să vină pînă acolo cu mine, de-a

lungul autostrăzii I-90 East, mai sus de lacurile Finger, pentru a-l auzi vorbind.

Asemenea majorității celor pe care i-am cunoscut după ce au avut o experiență care i-a transformat spiritual, Alexander emana un aer de pace cînd a urcat pe podium. Calm, cu un umor plin de modestie. Presupun că, după ce Dumnezeu ți-a spus că te iubește și că vei fi iubit mereu, pierzi acea anxietate care tinde să ne afecteze pe noi, ceilalți, în fața publicului.

Ceea ce nu înseamnă că Alexander nu ar fi afectat. Poartă unul dintre papioanele cu care apare mereu și afișează siguranța de sine pe care te-ai aștepta să o vezi la un chirurg care s-a bucurat ani de zile de putere financiară și intelectuală. Nu este Francisc din Assisi, care l-a descoperit pe Dumnezeu și a renunțat la toate bogățiile sale lumești. În schimb, Alexander a renunțat la viziunea sa asupra lumii sau – cel puțin – la prestigiul său de adept al raționalismului medical. (Așa cum a zis un chirurg după experiența lui la limita morții, „să spui în dreapta și-n stînga că ai văzut și ai auzit lucruri care nu există în realitate nu ți-ar atrage nimic bun din partea Ministerului Sănătății. Pe lista lucrurilor pe care trebuia să le fac, a le povesti colegilor mei despre experiența pe care am avut-o nu era tocmai pe primul loc”.)

Alexander era un neurochirurg ocupat din Virginia cînd, în toamna anului 2008, s-a îmbolnăvit foarte rapid de o formă rară de meningită bacteriană, atît de gravă, încît a intrat într-o comă care a ținut șapte zile. I s-au dat cam 3% șanse de supraviețuire și mult mai puține să scape fără leziuni cerebrale. Totuși a supraviețuit, scăpînd cu totul nevătămat, și, asemenea sfîntului Pavel pe drumul Damascului, a avut o revelație spirituală. Experiența sa la limita morții a fost neobișnuit de profundă, începînd cu o senzație pe care a ales să o numească „perspectiva rîmei”.

„În lumea aceea timpul curge foarte diferit, așa că nu știu cît am stat într-un loc întunecos din subterane”, a spus el, „ca și cînd aș fi fost cufundat într-o gelatină murdară, ascultînd un bubuit repetat, asurzitor. Pare ceva de rău augur, dar pentru că nu-mi aminteam nimic din viața mea, am acceptat asta”¹⁰⁷. Această descriere amintește de Cartea

egipteană a morților, în care viața de apoi începe printr-o cufundare în tărîmul întunecos și deconcertant al Duatului, înaintea ascensiunii spre lumile superioare. „Cartea” era de fapt un papirus introdus în sarcofag alături de mumie, ca un ghid de călătorie sau ca o hartă rutieră care avea să fie folosită în viața de apoi. Această similaritate a descrierii a fost remarcată cu siguranță și de jurnalistul Ptolemy Tompkins, scriitorul „din umbră” al lui Alexander, care a scris și despre credințe străvechi privitoare la viața de apoi. Dar mie mi s-a părut și că descrie foarte bine conștiința unei persoane care s-a îmbolnăvit de o formă foarte gravă de meningită.

Experiența lui Alexander a fost neobișnuită în măsura în care el a oscilat în repetate rînduri între trei lumi diferite – locul întunecos, o vale frumoasă și un fel de tărîm mai înalt, în care se afla Dumnezeu. Poate că într-adevăr ieșea și reîntra în corpul său cuprins de boală, așa cum am văzut că li se întîmplă muribunzilor, darcine poate ști? Despre vale, cu o voce tremurătoare care mi-a devenit familiară în acest gen de mărturisiri, a spus că „era minunată. Este foarte greu să descrii așa ceva în cuvinte”. Iar despre tărîmul infinit al lui Dumnezeu și despre experiență în general a spus: „Nu vă pot descrie cît de deplină este liniștea pe care ți-o inspiră acea iubire necondiționată. Era absolut pură și perfectă... chiar și atunci cînd cercetam această experiență din perspectiva neuroștiințelor, am rămas obsedat de puterea acelei iubiri”.

Citind pentru prima dată teoriile predominante cu privire la ce se întîmplă în timpul unei experiențe la limita morții, Alexander a fost „uimit de cît erau ele de nejustificate”. El a explicat că nu plănuise să-și intituleze cartea *Proof of Heaven**. „Nimeni nu va avea vreodată dovezi științifice că acea lume există”, a spus el, „așa că titlul meu este înșelător. Acea lume depășește capacitatea noastră de înțelegere. «Dumnezeu» este un cuvînt firav, născocit de oameni. Creația nu-și poate înțelege pe deplin creatorul, e imposibil”. De asemenea, a ținut să precizeze că nu se gîndea la acea lume ca la un paradis în sens creștin. Deși fusese educat în spiritul religiei creștine, experiența sa la limita morții nu l-a convins cîtuși de puțin că Iisus Hristos era singurul profet sau mîntuitor.

„În cei patru ani și jumătate care s-au scurs de cînd am avut această experiență”, a spus Alexander, „am încercat să formulez o viziune asupra lumii care să aibă sens. Trebuie să înlăturăm hotarele artificiale care separă religiile și care separă religia de știință”. Sora mea dădea aprobator din cap. E profesor de studii religioase și adeptă a religiei Baha’i. Adepții Baha’i cred că toți profeții sînt trimiși de același Dumnezeu și că umanitatea va triumfa dacă religiile și știința își vor da mîna. Unio mystica.

În dimineața următoare, noi, surorile, și fiica Annei am ieșit să ne plimbăm pe malul unui mic lac. Verdele primăverii și albastrul cerului însoțit mi-au amintit de vremea din cărțile pentru copii: blîndă și inofensivă. O combinație minunată, perfectă de verde și albastru. Toată lumea era veselă. Ne-am îndreptat spre un mare mall care vindea produse la preț de producător, pentru ca Anne și nepoata mea să-și caute niște poșete ieftine și niște ochelari de soare. Îmi place mult felul în care sora mea îmbină devotamentul intens față de spiritualitate cu atracția față de chilipiruri. După cum glumea la slujba de comemorare a tatălui meu: „După iluminare, ducem rufele la spălătorie”.

În drum spre casă, nepoata mea a vorbit despre grijile pe care și le făcea că n-o să-și găsească un loc în această lume, în această economie, în aceste vremuri. Chiar și cînd ai un masterat în științe, rata șomajului este foarte mare în rîndul tinerilor. Era neliniștită și de ceea ce spusese Eben Alexander cu privire la retrospectiva asupra vieții – la faptul că îți era dat să simți durerea pe care le-ai pricinuit-o celorlalți în această viață. Asta o speria, chiar dacă este una dintre cele mai dragute tinere pe care le cunosc; pînă în acest moment, probabil că a făcut rău cîtorva furnici... mă rog, și șoarecilor din laboratorul ei. Totuși, era copleșită doar cînd se gîndea la asta, însă Anne – blîndă și protectoare ca orice mamă – a liniștit-o, spunîndu-i că nu are motive de îngrijorare. Cel puțin nu deocamdată. Anne nu-i va impune fiicei sale credința ei; de fapt, un principiu al credinței Baha’i îi interzice asta.

Însă mi s-a părut că o asemenea amîinare este și dilema esențială a culturii noastre în modul cum ne apropiem de o realitate spirituală mai

mare, în special în preajma morții. Nu sîntem pregătiți să ne gîndim la ea. Viața este destul de complicată și fără toată complexitatea incertă a lucrurilor care ar putea urma după aceea. Avem nevoie fie să fim asigurați repede că ne așteaptă ceva paradiziac, fie să ni se spună că vom avea parte de o execuție rapidă – că se va stinge lumina, iar creierul va muri. E mai simplu așa. Îmi amintesc că, în urmă cu vreo zece ani, eram în mașină cu mama și, dintr-un motiv oarecare, am ajuns să vorbim despre viața de după moarte. Încrezătoare, mama a citat un gînditor din Antichitate: „Cîtă vreme sînt, moartea nu există, iar în clipa cînd există moartea, eu nu mai sînt”¹⁰⁸. Părea convingător.

Asta se întîmpla înainte ca tata și Katharine să moară și tot ce știam noi să se spulbere. Acum, după interviuarea unor oameni ca Yvonne Kason și David Bennett, după ce mi-am croit drum prin hățîșurile dezbaterilor științifice, înfruntîndu-mi propriile prejudecăți și neliniști și făcînd practic toate lucrurile complicate pe care oamenii nu vor să le facă pentru că este prea complicat, îmi place mai mult un citat care adeseori îi este atribuit indianului distins în 1924 cu Premiul Nobel pentru Literatură, Rabindranath Tagore: „Cînd murim, nu se stinge lumina; se stinge doar lampa, pentru că au venit zorii”¹⁰⁹. Nimic din ce știm din punct de vedere științific în 2013 nu poate spune că a greșit.

7

Dincolo de hotarul magic

„Cu cît domină mai mult rațiunea critică, cu atît mai săracă devine viața; dar cu cît aducem la lumina conștiinței mai mult inconștient și mai mult mit, cu atît însumăm mai multă viață. Rațiunea supraevaluată și absolutismul politic au în comun următorul lucru: sub dominația lor, individul este sărăcit.”

Carl Gustav Jung1

În Rhinebeck (New York), cam la o oră și jumătate de mers cu mașina în nordul orașului New York, se apropie Halloweenul. Aici poți vedea o toamnă americană perfectă, desprinsă parcă dintr-un pictorial de Martha Stewart: gărdulețe albe, trotuare curate pe care au fost așezați dovleci împodobiți cu multă îndemînare și un cer colorat

de coroanele ruginii ale stejarilor și arțarilor. În micile ferme, cai bine țesălați au fost scoși la păscut. De Halloween, morții sînt bine-veniți aici dacă poartă costume îngrijite sau sub forma unor decorațiuni pentru gazon îngrozitor de scumpe, dar anul ăsta au fost invocați cu toată seriozitatea la Institutul Omega, un centru de odihnă aflat într-o pădure din apropiere de Rhinebeck, unde în weekenduri se organizează workshopuri de arta meditației, reiki și meloterapie. În acest weekend se discută doar despre „supraviețuirea sufletului” și toate locurile s-au ocupat.

În sala principală, înconjurată de păduri de pin și grădini naturale cu roade tîrzii, Raymond Moody stă într-un fotoliu cu spătarul lat, pe un postament din lemn, în fața unor draperii roșii, picior peste picior, dînd ușor dintr-un picior încălțat într-un pantof sport în alb și negru, cu șireturi de un verde fosforescent. Încălțămîntea e puțin nepotrivită pentru acest domn în vîrstă din Sud. Oare caută confortul deplin, asemenea celor 300 de oameni care au venit din cabanele lor austere la această fostă tabără de vară pentru a-l asculta, mulți dintre ei zdruncinați de pierderi recente? Printre ei este și o femeie tînră care și-a pierdut logodnicul cu două săptămîni în urmă, într-un accident de motocicletă în Brooklyn, și pe care gîndul că nu simțise cumva că el murise și-și continuase munca la restaurant timp de trei ore o adusese la disperare. Mai este o femeie îmbrăcată îngrijit, cu un compleu din cașmir, care și-a văzut tatăl ridicîndu-se din pat în clipa morții, ca și cînd corpul său ar fi fost animat de o forță misterioasă. În public se află și un rus care a citit penerăsuflăte prima carte a lui Moody cînd a dat peste o copie ilegală într-o Uniune Sovietică în care ateismul era doctrina oficială; mai este și un bărbat înstărit, după toate aparențele, care a avut o experiență la limita morții la Aspen, în timpul unui accident de schi, și care se simte acum pierdut, cu „un picior într-o lume și cu unul în cealaltă”. Pe scurt, cei prezenți sînt oameni care nu au aflat un răspuns la întrebările lor legate de spiritualitate. Respinși de numeroase instituții științifice, medicale și mediatice, precum și de multe biserici care nu privesc cu ochi buni înțîlnirile spirituale spontane cu cei decedați, în cele din urmă au ajuns să se reunească aici.

„Tot ce vrea să știe universul este cum ați învățat să iubiți”², îi asigură Moody pe spectatorii săi, care stau pe scaune sau pe perne, ținând în mâini agende sau căni de cafea. Cu accentul său sudist și cu vocea subțire, amintește puțin de romancierul Truman Capote. Mic de statură, un străin, un om inteligent. După ce povestește ce i-au spus mii de oameni în decursul celor 30 de ani în care a investigat experiențele la limita morții, pare un înțelept. „Orice ar fi căutat să obțină oamenii pînă atunci, celebritate, putere, bani, după ce s-au întors au știut că nu contează decît iubirea”, explică el. Vorbește despre cît de greu este să trăiești cu ceea ce știi, despre cît de ambiguă poate fi calea de urmat. „Ei știu care este scopul lor”, dar nu neapărat și cum să-l atingă. „E foarte greu să treci printr-o zi obișnuită fără să-ți dorești să gîtui cel puțin o persoană.” Publicul chicotește, vinovat.

Tuturor ne este greu să atingem obiectivul de a deveni perfect iubitori, și totuși, persoanele care au avut o experiență la limita morții dobîndesc o anumită cutezanță, spune el. Moody a văzut asemenea persoane murind cîțiva ani mai tîrziu, rămînînd în continuare „complet străine de teama de moarte”. El meditează la alte însușiri pe care le-a remarcat, evocînd exemple neobișnuite de „cîntece de lebadă”, de oameni care cîntă sau recită poezii în momentul morții. „Chipul ei devenea pămîntiu”, își amintește de o pacientă pe care încerca să o resusciteze în facultate. „Încercările mele de a o resuscita nu dădeau roade, și [totuși] ea continua să recite poezii.” (Asta îmi amintește de luciditatea dinaintea morții, care, la rîndul ei, seamănă cu intensificarea percepțiilor și simțurilor în timpul întîlnirilor mistice și al experiențelor la limita morții. În vreme ce creierul moare, simțurile devin nemărginite.)

Deși este psihiatru, Moody joacă acum rolul unui soi de preot, la fel ca și Eben Alexander. Dar în timp ce Alexander este un predicator charismatic, Moody e un călugăr prietenos de la țară, oferind sfaturile și liniștea sufletească după care tînjesc atît de mult cei care au întîlnit numinosul, dăruindu-le acea înțelepciune „documentată” care îi face să se simtă mai puțin stigmatizați, mai puțin creduli, mai puțin nebuni. „Din experiența mea de psihiatru, știu că toată lumea e bună”, spune

el consolator. „Cînd persoane care au avut experiențe la limita morții mă întreabă dacă sînt normale, eu zic: «Ce înseamnă normal? Normal este un om pe care nu-l cunoști foarte bine».” Acum publicul nu mai rîde pe înfundate, ci din toată inima. „Unii dintre cei care au asemenea experiențe sînt oamenii cel mai puțin nevrotici pe care îi cunosc.” Moody îi roagă pe cei din public să ridice mîna dacă au avut o experiență comună a morții. Douăzeci și trei de oameni au ridicat mîna, cam o zecime din toți cei prezenți. „De ce ar avea oamenii care-i veghează pe muribunzi aceeași experiență? Nu e logic”, spune Moody. O femeie din public a povestit că era însărcinată în luna a șasea cînd mama ei zăcea la terapie intensivă, în stare gravă. Femeia s-a ghemuit alături de ea în pat întreaga noapte, iar la un moment dat a început să vadă și ea o retrospectivă panoramică a vieții mamei sale. A crezut că are halucinații, dar cînd mama ei a ieșit din comă, cîteva zile mai tîrziu, i-a descris aceeași experiență, aceleași detalii pe care le văzuse și ea. „Aici este vorba despre lucruri foarte greu de elucidat. Cînd mesajul va ajunge să fie conștientizat public”, afirmă Moody, „forma dezbaterii se va schimba. Peste încă cinci ani va fi un domeniu cu totul diferit”.

Probabil. Nu e ușor să schimbi dezbaterea și trebuie să ai grijă cînd pășești de-a lungul a ceea ce a fost numit „hotarul magic”. E greu să te orientezi la limita dintre ceea ce este adevărat și ce nu este, dintre posibil și imposibil, întrucît aceste limite se estompează și pîlpîie de-a lungul hotarului dintre scepticism și credință. La Institutul Omega venise și un medium, un tip binevoitor din Boston, pe nume John Holland. Era isteț și autocritic și ne-a povestit despre copilăria lui dificilă – vedea lucruri pe care n-ar fi trebuit să le poată vedea, avea tot felul de „experiențe nepermise” și era criticat și ocolit de ceilalți copii. Ne-a explicat că ani de zile își ignorase capacitatea, pentru că nu avusese parte decît de bătaie de joc din pricina ei. Lucra ca barman în Los Angeles, iar din cînd în cînd lăsa să izbucnească resentimentele acumulate în urma ridiculizărilor la care fusese supus, „ghicind” pe neașteptate povestea vreunei persoane de la bar. Îi lăsa cu gura căscată dezvăluindu-le secrete neașteptate – de pildă, „tocmai ți-a murit

mătușă”. Era o formă de vandalism parapsihologic. Un prieten l-a convins să înceteze cu lucrurile astea, să se maturizeze și să-și educe talentul. Așa că s-a dus în Marea Britanie, la o școală pentru clarvăzători.

La Institutul Omega, Holland se pregătea pentru o ședință de grup. Mai întâi ne-a invitat la o plimbare prin pădure, să-i rugăm pe cei dragi să vină, dacă voiau, să vorbească, dacă simțeau nevoia; ne-a avertizat să nu-i abordăm pe cei decedați cu solicitări, ci mai degrabă cu iubire. Sub soarele de toamnă, m-am plimbat de-a lungul hotarului magic rugînd-o pe sora mea să vină, dacă voia. Am întrebat-o dacă își dorea să scriu această carte sau să renunț la ea și să-mi văd de viața mea, „să rup legăturile”, cum obișnuiesc să spună terapeuții specializați în doliu. Să stărui sau să merg mai departe? Nu aveam încredere că ceea ce făceam era real. Simțeam că mă prefac; scoțianul iluminist din mine era înarmat pînă-n dinți. Și totuși, în același timp, era vorba despre scumpa mea soră, una dintre cele mai bune prietene ale mele. Dacă ea chiar era acolo, undeva, iar eu eram prea mîndră ca s-o ascult?

Cînd m-am alăturat din nou grupului, Holland ne-a explicat că va fi atras în diverse locuri din cameră. La un moment dat în timpul sesiunii, a venit în zona unde mă aflam și a spus: „Legat de cineva de aici, din partea asta, văd un aparat de radio de modă veche”. Imediat, în spatele meu, o femeie între două vîrste cu părulnegru, neîngrijit a strigat că lucra ca voluntar la un post de radio. El a început să-i ofere imagini ce păreau să aibă legătură cu mine – imposibil! Îmi amintesc cîteva dintre ele:

— Bine, a spus Holland. Partea mea stîngă atîrnă mai greu. Văd un cancer la sîn, pe partea stîngă, o mastectomie.

— Eu m-am speriat că am cancer la sîn! a strigat femeia.

— În acest caz nu a fost o alarmă falsă, a spus Holland. A fost fatal.

Toți cei din cameră tăceau. Nu puteam să ridic mîna.

— Bine, văd ceva legat de Paris, a zis Holland.

Deși Katharine se născuse la Paris, iar eu tocmai fusesem acolo, pregătindu-mă să scriu această carte, am continuat să tac.

Femeia din spatele meu a strigat:

— Intenționez să merg în Franța la vară, în sud!

— Nu e vorba de sudul Franței, a explicat Holland. E vorba de Paris.

S-a oprit, părînd să asculte o voce fără trup.

— Văd o afecțiune a tiroidei.

Chiar înainte de moartea Katharinei fusesem diagnosticată cu hipotiroidie. Practic, acesta a fost unul dintre ultimele lucruri pe care ea le-a aflat despre mine. Am continuat să tac.

— Bine, a spus Holland, evident frustrat din cauza nepotrivirilor, dar făcînd o ultimă încercare. Cînd va apărea cartea?

— Unchiul meu își va publica memoriile pe cont propriu, a spus femeia, dar Holland își dăduse seama că mesajul nu i se adresa ei și a trecut mai departe.

Am rămas acolo, cu capul vuindu-mi, amintindu-mi brusc ultima conversație dintre mine și Katharine, înainte ca ea să se interneze în centrul de îngrijiri paliative. Am vorbit despre o carte pe care o citiserăm amîndouă, scrisă de Connie Willis, o autoare de romane fantasy, intitulată Passage. Personajele principale sînt niște oameni de știință care investighează experiențele la limita morții, inducîndu-și reciproc această stare și monitorizînd rezultatele. Unul dintre ei, o femeie, trece pragul și moare. Ea se trezește pe puntea Titanicului, o metaforă a locului în care se află de fapt – asemenea plajei din Florida pe care se afla Ellie Arroway în romanul Contact –, și încearcă cu disperare să comunice cu ceilalți oameni de știință, colegii săi, prin radioemițătorul vaporului. Un radio de modă veche.

Eram uluită. Adrenalina îmi gonia prin sînge. Am așteptat la rînd pentru a sta de vorbă cu Holland, care dădea acum autografe pe cărțile sale.

— Voiam să vă întreb ceva, i-am spus eu cînd mi-a venit rîndul. Ați receptat un mesaj de la cineva care a murit de cancer la sîn în urma unei mastectomii a sînelui stîng, ceva legat de Paris, de un radio și de tiroidă. Sora mea s-a născut la Paris și a murit de acest tip de cancer, eu am o afecțiune tiroidiană și scriu o carte despre ea, și ne-am promis

să comunicăm printr-un radio vechi, fără fir. E posibil ca mesajul să fi fost pentru mine?

M-a privit fix, cu sprâncenele stufoase ridicate în semn de uluire amuzată:

— De ce nu ați ridicat mîna?

— Sînt timidă, am glumit eu. Dar adevărul era că nu fusesem capabilă să mă implic în asta. Iar acum rămăsesem cu o ambiguitate nebunească ce-mi făcea sîngele să clocotească.

— Vino, mi-a spus prietena mea, care venise să-și petreacă weekendul cu mine. Hai să bem ceva.

Dar pur și simplu nu puteam să ridic din umeri și să uit de asta — ei bine, poate că a fost Katharine, poate că n-a fost ea. Ar fi ca și cum ai crede că sora ta adorată tocmai a bătut în ușa de la intrare cînd, pierdută fiind, doreai din toată inima să afli vești despre ea și să o ajuți... dar poate că a fost doar vîntul, așa încît ieși prin spate și du-te la petrecerea la care ai fost invitat. Pur și simplu. Dacă iei acest lucru puțin mai în serios, va trebui să-l iei în serios pînă la capăt, căci altfel îți va da bătăi de cap.

Carl Jung a scris despre această dilemă în cartea sa *Amintiri, vise, reflecții*:

Într-o noapte nu puteam dormi și mă gîndeam la moartea subită a unui prieten, care fusese înmormîntat în ziua precedentă. Moartea lui mă preocupa adînc. Deodată am avut senzația că s-ar fi aflat în cameră. Era de parcă ar fi stat la picioarele patului meu și mi-ar fi cerut să merg cu el. N-am avut senzația unei apariții, ci o imagine vizuală interioară a lui, pe care mi-am explicat-o ca pe o imaginație. Dar a trebuit să mă întreb cu toată franchețea: „Am vreo dovadă că este o imaginație? Dar dacă nu este? Dacă prietenul meu chiar se află aici, iar eu îl iau drept un produs al fanteziei, n-ar fi asta o nesimțire din partea mea?”. Aveam însă la fel de puțin dovada că stătea în fața mea ca apariție, deci în mod „real”. Atunci mi-am spus: „Dovadă sau nu... în loc să-l explic doar ca pe o imaginație, aș putea la fel de bine să-l accept ca apariție și să-i acord realitate măcar cu titlu de probă”. În clipa în care am gîndit astfel, s-a îndreptat spre ușă și mi-a făcut semn

să-l urmez. Trebuia, ca să zic așa, să iau parte la joc. Asta nu era însă prevăzut! Așa că a trebuit să-mi repet argumentul. Abia după aceea l-am urmat în imaginația mea³.

Jung s-a văzut luînd-o pe urmele prietenului său, fizicianul Wolfgang Pauli, care decedase recent, mergînd pînă la locuința sa aflată în apropiere și intrînd în camera lui de lucru, unde Pauli s-a urcat pe un taburet și a arătat spre „a doua carte din cele cinci legate în roșu care stăteau pe raftul al doilea de sus”. După care Pauli a dispărut, cu tot cu camera lui de lucru. A doua zi, Jung i-a cerut văduvei lui Pauli permisiunea de a arunca o privire în biblioteca prietenului său.

Și într-adevăr, sub raftul pe care-l văzusem în fantezia mea se afla un taburet și încă de departe am zărit cele cinci volume legate în roșu. M-am urcat pe scăunel pentru a putea citi titlurile. Erau traduceri ale romanelor lui Emile Zola; titlul celui de-al doilea volum era Dorința unei moarte.

❏ *

În timp ce mă întorceam la Toronto de la Institutul Omega, trenul în care mă aflam s-a ciocnit cu o mașină. Era într-o zi de luni, la ora 10 și jumătate dimineața. Transcriam pe laptop notițele referitoare la comentariile pe care le făcuse Moody cu privire la experiențele comune ale morții. Deodată, am auzit o izbitură sau o bufnitură. Eram în unul dintre ultimele vagoane, așa că sunetul era îndepărtat. Loviserăm un cerb? Trenul s-a oprit cu un scrîșnet, iar eu mi-am ridicat privirea din ecranul computerului și m-am uitat lung pe fereastră, la un cîmp de pe care fusese cules porumbul, scaldat într-o lumină argintie. După cum s-a dovedit mai apoi, aceasta era priveliștea pe care aveam s-o văd în următoarele cinci ore.

La cîteva clipe după ce trenul s-a oprit, am simțit miros de fum și de cauciuc ars și m-am întrebat dacă nu cumva chiar trebuia să aplic instrucțiunile în caz de urgență pe care le promisem în acea dimineață de la steward și să sparg fereastra desemnată ca ieșire de urgență cu un ciocan cu cap rotund. Luase foc trenul? Uau, ce aventură! Dar nu. De fapt, fără ca noi pasagerii să știm asta, un Ford Escape negru rămăsese distrus în urma noastră, pe șine, complet strivit, un morman de fiare

contorsionate. Un băiat de 12 ani zăcea mort pe cîmp, în timp ce mama lui avea coastele rupte și făcea eforturi să respire.

Bariera trecerii la nivel cu calea ferată nu funcționase, nu coborîse; femeia observase apropierea trenului și apăsase frîna o fracțiune de secundă prea tîrziu. Am aflat aceste detalii căutînd știrile locale pe laptop. Tot ce știam în mod oficial noi, pasagerii, era că ne opriserăm și că simțeam miros de fum. Prin cîrîitul unui megafon, un membru al personalului din tren ne-a comunicat să ne așteptăm la o întîrziere.

La naiba, o întîrziere. Telefoanele mobile s-au deschis, iar oamenii au amînat întîlniri în Toronto sau au anunțat că vor întîrzia. Femeia care stătea de cealaltă parte a culoarului, în dreptul meu, a telefonat agenției de asigurări de călătorie pentru a afla ce opțiuni avea dacă pierdea zborul charter de după-amiază care urma să o ducă la un hotel all-inclusive din Punta Cana. Oamenii oftau, făceau glume pe seama companiei feroviare, își dădeau ochii peste cap.

A apărut un steward, împingînd un cărucior cu gustări și cafea, cu o mină răvășită și comportîndu-se irațional. Unora le vindea sandviciuri, iar altora le spunea: „Nu avem decît sucuri aici, avem doar băuturi. Vă aducem mîncare mai tîrziu”. Oare stătuse în față, trîncănind cu conductorul trenului, și zăriseră împreună mașina care se apropia, acționaseră zadarnic sirena locomotivei și văzuseră un copil zburînd prin parbriz? Cel mai probabil da, pentru că stewardul canadiano-francez a căutat în acel vagon niște persoane care să știe cît de cît limba franceză și s-a apucat să le povestească înflăcărat tot ce văzuse în meseria lui, sinucideri, accidente, încercări nesăbuite de a trece rapid dincolo de barieră... – C'est fou, a conchis el. O nebunie.

Nu, nebunia era că un copil care fusese viu cînd noi ne urcaserăm în acel tren zăcea acum mutilat și fără viață la 50 de metri în spatele nostru, pe șine, iar noi nu puteam să păstrăm un moment de reculegere sau să facem o scurtă rugăciune ecumenică pentru familie sau pentru sufletul lui. Am stat acolo cinci ore, mai întîi așteptînd sosirea paramedicilor și a poliției, apoi a medicului legist, și în tot acest timp nimeni nu a propus să coborîm din tren să-i aducem un omagiu copilului care murise sau să comemorăm într-un fel tragedia la care

fuseserăm martori, în loc să vorbim întruna despre faptul că evenimentul ne încurcase socotelile.

Cînd trenul s-a pus din nou în mișcare, bărbatul de dincolo de culoar a spus: „Știi, mă surprinde cît de răbdători au fost oamenii în legătură cu această întîrziere”, la care eu am zis: „Ei bine, poate pentru că înțeleg că întîrzierea nu înseamnă nimic în comparație cu a fi ucis de tren”. Iar el m-a privit, zîmbind ca pentru a-și cere scuze: „O, probabil că aveți dreptate”.

În sfîrșit, am ajuns la Toronto la ora 17.30, iar eu a trebuit să mă duc direct la universitate, unde aveam de predat un curs. L-am întrebat pe un student de-al meu, musulman practicant din Pakistan, ce s-ar fi întîmplat în circumstanțe asemănătoare în Lahore, pe cînd încă mai locuia acolo.

— Să zicem că o persoană ar fi fost ucisă chiar în fața ta – ai fi ignorat moartea, suspinînd, și ți-ai fi reprogramat zborul către un hotel all-inclusive din Punta Cana?

— Nu, mi-a răspuns el rîzînd surprins, ne-am fi grăbit să le spunem imamilor, iar fiecare moschee din împrejurimi ar fi început să tragă clopotele.

Dacă nici măcar nu putem face față realității simple a morții în cultura laică nord-americană, cum să ne așteptăm să-i înțelegem și să-i respectăm profunzimea radicală și astfel să începem să diferențiem „bîlciul parapsihologic” (cum numește romanciera Hilary Mantel faptul că ne complacem în „gînduri mărunte”) de experiența mistică autentică, de experiențele la limita morții și de prezențele resimțite? Indiferent dacă negăm sau acceptăm în mod radical, nu avem un cadru. „Unde-i înțelepciunea pe care am pierdut-o în cunoaștere?/ Unde este cunoașterea pe care am pierdut-o în informație?”⁴

*În mănăstrile de piatră de la poalele munților Himalaya se crede că, atunci cînd mori, intri în așa-numitele stări Bardo. Călugării budiști se pregătesc sîrguincios pentru această experiență a intrării în stările Bardo, pentru că stările – sau tărîmurile – Bardo pot fi extrem de ametoitoare. Pot fi extatice, dar și diabolice, iar dacă nu-ți păstrezi calmul cînd întîlnești demoni, zeități mînioase sau lupi monstruoși, te

vei repezi spre cea mai apropiată ieșire – ceea ce te-ar putea face să te reîncarnezi sub forma unei insecte sau a unei plante de aloe vera. Am simplificat. Dar, din punct de vedere psihologic, trebuie să depășești o serie de dificultăți înainte de a ajunge în orice fel de paradis.

Pe înserat, am scos cîinele la plimbare; începuse să burnițeze, aerul era înmiresmat de frunzele ude ale stejarilor, iar eu mă întrebam, tulburată, ce a însemnat asta pentru Katharine și tata. Relatările despre experiențele la limita morții sînt profund liniștitoare: mori și te trezești în cel mai bun loc care a existat vreodată. Dar tibetanii insistă că asta e prea simplu și prea ușor. În schimb, ar urmao experiență mult mai complicată și probabil chiar înfricoșătoare, prin care este greu să treci dacă nu te-ai pregătit cu multă sîrguință în prealabil. Da, spun ei, emoțiile tale sînt amplificate de nenumărate ori, dar nu numai cele pozitive. Și dacă cedezi în fața emoțiilor, sau cel puțin în fața celor negative, vei fi expediat rapid în noua ta înfățișare de insectă și ai și ajuns în Coventry, în grădina din spatele casei cuiva.

Meditez la acest mod de conceptualizare pe cînd mă plimb pe Bellwoods Avenue, în centrul orașului Toronto. Ciobănescul meu de Shetland, un cîine de vîrstă mijlocie, merge agale puțin în urma mea, cufundat într-o lume a mirosurilor imediate, prezente. Urină, iarbă, o coajă de pizza – fiecare pas îi aduce o sumedenie de informații minunate. Un tînăr se apropie de mine cu pași mari și mă depășește; atenția îi este atrasă de iPodul său. Este prezent și în același timp nu este prezent, profitînd de ceea ce-și închipuie că este un mediu extern sigur pentru a se ameți cu o selecție de melodii. Pe tărîmurile Bardo nu te amețești. Acolo ești amețit, literalmente. Și trebuie să te concentrezi.

Cum ajungi acolo? Dacă tibetanii au dreptate, atunci numai ei știu cum să se pregătească pentru experiența morții, ceea ce înseamnă că marea majoritate a oamenilor vor fi aruncați imediat spre portalul care ne reîncarnează sub formă de gîndaci. Pare să aibă vreo noimă? E posibil ca vreun călugăr să nu fi transmis mai departe informația?

Trec pe lîngă frumoasa bisericuță anglicană St. Matthias. Copiii mei au crescut jucînd fotbal și făcînd roata pe iarba din curtea acestei biserici. Clara a mers chiar și la școala de duminică de cîteva ori, dar i

s-a părut prea greu să dea de capăt unor lecții precum „Iov și smochinul”, cu limbajul lor arhaic și fructele acelea care nu-i trezeau nici un interes. Nu era un cadru care o putea cuprinde. Și totuși, trebuie să existe un cadru care să cuprindă toate aceste intuiții, altfel nu știm cum să trăim cu ele, cum să le înglobăm, trecem dincolo de hotarul magic și începem să vedem îngeri chiar sub nasul nostru.

După cum scrie Nancy Evans Bush, femeia care a meditat ani în șir la înspăimântătoarea sa experiență la limita morții în care i-au apărut cercurile negre și albe din religia taoistă: „Trebuie să recunoaștem că lumea este alcătuită și din întuneric, și din lumină, așa că am face mai bine să fim atenți la implicațiile acestui lucru”⁵. Nu urmează doar paradisul, nici nu se stinge lumina. Fiecare mistic și sfânt, fiecare erou a avut o călătorie mai chinuitoare. Într-un fel, știm asta. „Pentru ființele umane, cea mai profundă enigmă constă în a învăța să trăiască cu ceea ce cred. Asta este partea dificilă”, scrie ea.

Ei bine, așa stau lucrurile, dar și asta e puțin spus.

☐ *

Într-o zi, la patru ani după moartea tatei și a lui Katharine, i-am dus pe copii la „căsuța vrăjitoarelor celtice” pe al cărei perete stă scris avertismentul cu privire lastrigoi și fantome. Aceasta este locuința fundamentală pentru mine și clanul meu, locul de unde plecăm și în care ne întoarcem, locul din care ne tragem puterea. În prima dimineață m-a trezit cineva care-mi striga numele, sau cel puțin striga „Pat”. Fiindcă Geoffrey, fiul meu, obișnuiește să mă strige deseori așa, ca să mă tachineze, am presupus că încerca să mă facă să mă ridic din pat. M-am sculat și am ieșit pe verandă, unde l-am găsit cufundat într-un joc de șah pe calculator. Nu spusese nimic. Hmm.

Fiica mea, Clara, s-a trezit cu câteva ore mai târziu, după ce în ultimele două nopți abia dacă putuse dormi din cauza unei infecții respiratorii. A descoperit că era acoperită cu încă o pătură.

— Tu m-ai învelit cu pătura asta? m-a întrebat ea.

— Nu, i-am răspuns.

Hmm.

După-amiază, pe cînd trăgea un pui de somn, Clara a simțit cum cineva o apucă ușor de picior. A simțit o prezență, deși nu cunoștea fenomenul.

Aproape de miezul nopții, stăteam la masă pe veranda închisă. Se auzea bîzîitul insectelor care se loveau de plasă. Am văzut cum răsărea luna plină printre ramurile pinilor de afară, ridicîndu-se cu o frumusețe rece deasupra norilor pîcloși. Ascultam muzică de cor și mă gîndeam la sora mea, care o iubise pe Clara și care cu siguranță ar fi acoperit-o drăgăstos cu o pătură. (Clara a cîntat la slujba de înmormîntare a Katharinei. Mîndră de minunatul ei talent muzical, am îndemnat-o după aceea să cînte din nou acel cîntec la un dîneu, iar ea m-a privit ca și cînd aș fi fost nebună. Cîntecul acela era sacru. Irepetabil. Cîntecul era pentru mătușa Katharine.)

În liniștea întunecoasă și familiară a cabanei, mi-am abandonat cugetările reci și defensive și detașarea de jurnalistă și m-am gîndit cu inima deschisă la sora mea. Oare nu venise la mine? Atunci cînd, la cîteva săptămîni după ce murise, stînd întinsă pe pat și, îndurerată și confuză, i-am cerut să-mi dea un semn că era bine, am găsit o floare de un roz viu – nu un boboc, ci o floare imensă, înflorită rapid – pe o plantă de mult uscată din hol. Cînd am rugat-o să vină la Institutul Omega, mediumul mi-a transmis detalii care mi se potriveau perfect, deși nu am vrut să le revendic. Iar acum am auzit ciocănituri și șoapte.

Întindem mîinile iar și iar, încercînd să păstrăm legătura dincolo de spațiu și timp. La asta reflectam în sufrageria întunecată a casei de la țară – la această fidelitate autentică pe care mi-o arătase Katharine de cînd o pierdusem –, cînd un marker care era pe masă, lîngă laptopul meu, s-a rostogolit brusc.

Aproape imediat, am început să mă îndoiesc că văzusem asta cu adevărat. De fapt, nu, chiar am văzut markerul rostogolindu-se, și asta fără îndoială, fiindcă m-am speriat cînd l-am văzut. Am încercat să suflu spre el, să verific dacă avea să se rostogolească din nou. Nu era nici o adiere, dar poate că avea legătură cu modul în care respirasem? Așa mi-am închipuit. Dar nu. După aceea nu s-a mai întîmplat nimic.

Nu s-a mișcat din nou. Așa cum nici cartea de telefoane, nici castronul cu fructe, nici vreun alt pix aflate lângă mine nu se mișcaseră.

Markerul acela s-a mișcat în mod clar și cu siguranță de-a lungul mesei, cam opt centimetri, în timp ce eu mă gîndeam la încercările constante ale surorii mele de amă consola. Îmi vine greu să accept cu mintea semnalul pe care mi l-a transmis acest marker, tocmai pentru că sînt atît de obișnuită de cultura în care trăiesc să nu mă încred în semnificația lui și sînt educată de cultura mea să mă raportez la el în mod analitic, deductiv, precum Sherlock Holmes. Îmi imaginez exasperarea afectuoasă a surorii mele – „Ce-aș putea face mai evident de atît???”.

Niciodată înainte de asta un marker nu s-a mai mișcat sub ochii mei de-a lungul mesei; niciodată nu am avut halucinații. Am început să reflectez la senzația mea bruscă de recunoștință autentică față de strădaniile ei din ultimii patru ani. Am început să cred în ea. Și atunci markerul s-a mișcat. Totuși, zidurile sînt prea înalte. Scepticismul culturii noastre este prea mare: o stîncă dură și inaccesibilă, îngrozitor de greu de escaladat. Bine, aveți dreptate. Crezînd cu adevărat în permanența conștiinței Katharinei, am evocat instantaneu o halucinație, pentru că aceasta este puterea credinței. Înseamnă că nu mai crezusem în nimic pînă atunci? Ce altceva mai pot evoca prin puterea credinței mele? O pădure din acadele? O infuzie nocturnă de bucurie? Sau poate un bilet cîștigător la loterie?

Și totuși, dacă ar fi să accept că sora mea a comunicat cu mine, atunci trebuie să încep să meditez la locul în care este ea, la ce a mai făcut. Desigur, am încercat să aflu, dar nimic din răspunsurile ei nu-mi oferă ceea ce s-ar putea numi un anumit itinerar. Să fie pe tărîmurile Bardo? Acestea îmi sînt total străine – cultural, nu le pot înțelege. Încerc să o păstrez lângă mine, dar ea devine totemică, asemenea unei relicve. Cum ar arăta acum? Ar fi tot cu iubitul ei, Joel? Ar avea același loc de muncă? Și unde este acum? Într-un corp nou? Să fie, oare, un bebeluș în Nicaragua, poate în China? Oare face Pilates în ceruri? A devenit oare o picătură de lumină fără formă, și dacă da, atunci ce rost mai are exercițiul ăsta – cum am s-o mai găsesc? Cînd

scriitorul și filosoful american Ken Wilber și-a pierdut soția care suferea de cancer, în pragul morții ea îi repeta mereu: „Promite-mi că ai să mă găsești”⁶. Cum ne găsim unii pe alții din nou?

Toate aceste întrebări, atât de dureroase, fac mai ușor refuzul nostru de a răspunde. Cu doi ani în urmă, mă plimbam pe marginea falezei stîncoase a Mării Adriatice, pe o cărare pe care și-a purtat pașii marele poet german Rainer Maria Rilke acum o sută de ani. Într-o scrisoare compusă deasupra acestor stînci de calcar, el scria:

La urma urmei, acesta este singurul tip de curaj care ni se cere: curajul de a face față celor mai stranii, mai neobișnuite, mai inexplicabile experiențe care ni se pot întîmpla. Faptul că oamenii au fost lași din acest punct de vedere a dăunat infinit de mult vieții; experiențele pe care le numim „apariții”, întreaga așa-numită „lume a spiritelor”, moartea, toate aceste lucruri care sînt atât de strîns legate de noi au fost eliminate din viață de mecanismul nostru zilnic de apărare, încît simțurile cu care le-am fi putut înțelege s-au atrofiat⁷.

Da, s-au atrofiat. Sigur că da.* *

În toamna anului trecut, la casa de la țară, eram în barcă, scoțînd cu o cană din plastic apa plină de frunze care se adunase în ea; se auzea un zgomot ritmic pe cînd umpleam și goleam vasul, îl umpleam și-l goleam, apa rece năvălea înăuntru, se revărsa pe de lături, se prelingea, picura, creînd un efect acustic acvatic în acea liniște altminteri neobișnuită. De sus, soarele proiecta o lumină pură de-a lungul lacului. Liniște, soare și apă.

Uneori, alăturarea acestor elemente are un efect aproape sacru și îmi pot doar imagina cum ar arăta lumina numinosului. După cum a spus Teresa de Ávila, această apă este doar un șuvoi noroios în comparație cu această lumină. În cazul în care Katharine ar fi încercat să comunice cu mine, ar fi spus doar: „Nici nu-ți poți imagina – nu sînt cuvinte care să poată descrie toate astea!”. Ca psiholog specialist în îngrijiri paliative, Kathleen Dowling Singh a observat că „muribunzii devin radianți și spun că «străbat o cameră luminată de un felinar» sau că trupul li se «umple de lumina soarelui». Ei împărtășesc aceste experiențe cu o înfiorare liniștită, recunoscătoare. Există ceva legat de

calitatea comportamentului și expresiei lor în acele momente, un sentiment de puritate, ca o lume curățată de zăpada proaspătă sau văzută parcă prin ochii unui copil. Eul nu apare în aceste expresii... S-ar părea că ne mișcăm într-un tărîm sacru al Existenței pe care, cu credință, încredere și recunoștință, îl recunoaștem ca fiind al nostru. O femeie a ținut să se întoarcă din această profunzime a existenței ca să ne spună nouă, celor din jurul ei: «N-am cuvinte să vă spun cît este de frumos»”.

Mă întîlnesc cu sora mea, Anne, și cu soțul ei, Mark, și ne petrecem după-amiaza pregătind căsuța pentru somnul de peste iarnă. Mare parte din ceea ce facem are rolul de a le deruta pe vererite, care par să-și fi petrecut majoritatea toamnei culegînd ghinde și ascunzîndu-le cu grijă între așternuturi și în pliurile prosoapelor noastre de plajă. De fiecare dată cînd scoatem așternuturile de pe un pat, ghindele sar din ascunzători, rostogolindu-se pe podea. În fiecare cameră, fără să vrem, parcă am căuta ouă de Paște ascunse. Anne și cu mine rîdem întruna. Desfacem pontoanele și, folosindu-ne de barcă, le tractăm la adăpost în golfuleț, unde Mark le leagă de tufele de cedru și sperăm ca totul să fie bine.

A doua zi, cînd închid obloanele, mă întreb ce se va fi întîmplat atunci cînd vor fi deschise din nou, lăsînd să pătrundă lumina blîndă a primăverii. Ce se va fi petrecut în viața mea, în viața noastră, în istoria lumii? Cine va mai fi murit?

Dar salvarea pe care o văd acum vine din alinarea pe care o primesc de la acest trib, de la verii, mătușile și unchii mei, de la rudele îndepărtate și de la prieteni. Iubirea contează mai mult decît orice, spunea Eben Alexander, și are dreptate. Familia extinsă s-a apropiat și mai mult, în mod cu totul firesc, în momentele de înmărmurire ale morții. E ca urma unui pas pe nisip care trebuie să fie umplută cumva. O urmă în care se revarsă apa, în care se revarsă iubirea.

Mulțumiri

Această carte a fost foarte greu de scris din diverse motive, nu în ultimul rînd din cauza scepticismului cu care m-am confruntat chiar și printre vecini, în rîndul propriilor mei prieteni. Le sînt profund recunoscătoare celor care m-au încurajat.

Aș dori să-i mulțumesc în special mamei mele, Landon, care mi-a dat voie să împărtășesc povestea morții tatălui meu și a surorii mele fără a încerca să intervină în povestire; care mi-a prezentat diverse surse esențiale, printre care teologul german Rudolf Otto; care a citit manuscrisul și mi-a oferit sugestii clare; care m-a sprijinit în toate modurile imaginabile, cu curiozitate și din tot sufletul. Ca femeie ce și-a cîștigat aprecierea internațională în calitate de arhitect și avocat al Convenției Națiunilor Unite asupra Drepturilor Copilului, ea și-a aplicat convingerile în propria familie. Pe drumul meu nesigur în căutarea sensului, nu am simțit niciodată altceva decît respectul ei total angajat.

Le mulțumesc extraordinar de mult, cu deosebit respect, femeilor care au luptat pentru realizarea acestui proiect: agentei mele Sarah Lazin, uimitor de inteligentă și spirituală; editorilor mei Anne Collins de la Random House Canada și Leslie Meredith de la Atria; și editorului și vechii mele prietene Louise Dennys. Sînt onorată că ați făcut ca vocea mea să fie auzită. (De asemenea, vă urăsc, dar vă și respect pe toate pentru că m-ați făcut să rescriu de atîtea ori această carte.) A fost cea mai mare plăcere a carierei mele să lucrez cu niște femei atît de intransigente, extrem de sensibile și de inteligente.

Această carte nu ar fi fost posibilă fără importante cercetări ale unor persoane-cheie care și-au riscat reputația pentru a susține ancheta noastră cu privire la experiența spirituală a omului într-o epocă pătrunsă tot mai mult de o credință materialistă. Le sînt datoare mai cu

seamă colegilor mei jurnaliști John Geiger și Maria Coffey; psihologilor Erlendur Haraldsson și Karlis Osis; neuropsihiatrului Peter Fenwick; multor oameni de știință excelenți de la Universitatea Virginia, Departamentul de Studii Perceptuale, printre care se numără regretatul Ian Stevenson, Bruce Greyson, Emily Williams Kelly și Edward Kelly; medicilor Penny Sartori, Sam Parnia și Pim van Lommel; și membrilor International Association of Near-Death Studies, în special lui Jan Holden și Diane Corcoran.

Mulți au contribuit cu experiențele lor la realizarea acestei cărți, le sînt recunoscătoare celor care mi-au permis să le menționez numele, precum și celor care au preferat să rămînă anonimi.

Pentru feedbackul editorial și sugestiile de care m-am bucurat pe parcursul scrierii acestei cărți, le mulțumesc lui Ambrose Pottie, Marni Jackson, Judy Finlay, Teresa Toten, dr. Mary Vachon, Sheila Whyte, Monique Séguin, Leah Cherniak, Manuela Jessel, MaryMackenzie, Joanne Thomas Yaccato, Lewis Humphreys, Doug Campbell, Anne Pearson, Mark Vorobej, Sarah Jordison, Amanda Lewis, Barney Gilmore și Gillian Watts. Sînt convinsă că am uitat un milion de oameni.

Jeff Warren a fost placa mea de rezonanță și prietenul meu meditativ încă de la început și, sper, pentru mulți ani de acum încolo.

Sînt recunoscătoare Consiliului Canadian pentru Arte pentru sprijinul acordat acestui proiect.

În fine, îmi cer scuze de la soțul și copiii mei pentru că, vreme de cîțiva ani, am umplut casa cu cărți despre moarte. În cele din urmă s-au obișnuit atît de mult cu asta, încît Clara, la șaisprezece ani, a sugerat următorul titlu de carte: YOLO, or Do You? (Trăiești o singură dată, nu?).